

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE ARASINDAKİ SINIRAŞAN SULARIN YÖNETİMİ

Mustafa Yahya YAVUZ

İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır.

(Malatya, Mayıs 2009)

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE, IRAK VE SURIYE ARASINDAKİ SINIRAŞAN SULARIN YÖNETİMİ

Mustafa Yahya YAVUZ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Metin KIRIMHAN

İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır.

(Malatya, Mayıs 2009)

ONAY SAYFASI

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitümüz Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi **Mustafa Yahya YAVUZ** tarafından Yrd. Doç. Dr. Metin KIRIMHAN danışmanlığında hazırlanan “**CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE ARASINDAKİ SINIRAŞAN SULARIN YÖNETİMİ**” başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Üye :

Üye :

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 2009

Prof. Dr. Mehmet TİKİCİ
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak savunduğum “Cumhuriyet Döneminde Türkiye, Irak ve Suriye Arasındaki Sınıraşan Suların Yönetimi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mustafa Yahya YAVUZ

ÖNSÖZ

Ülkemizin akarsularının yarıya yakını sınıraşan sular niteliğindedir. Su kaynaklarının yeryüzünde dengesiz dağılımı başlı başına bir sorun oluştururken bir de bunlara sınıraşan özelliği eklendiğinde sınıraşan suların yönetimi daha da önemli bir duruma gelmektedir.

Cumhuriyet Dönemi ile sınırlı tutulan bu çalışmada daha önceki dönemin etkilerine de değinilmiş, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan çalışmalar ve anlaşmazlıklar incelenmiş, geleceğe yönelik önerilerde bulunulmuştur. İçerdiği bilgiler ve fikirlerin yararlı olması dileğiyle böyle önemli bir konuda araştırma yapmamda öncülük eden başta sayın hocam Prof. Dr. S. Kemal KARTAL'a saygılarımı sunarım.

Tez çalışmaları başlamadan önce bu aşamaya gelmemde emeği geçen Kamu Yönetimi Bölümü'ndeki tüm değerli öğretim üyelerine ve tez çalışması süresince akşam, sabah, hafta içi, hafta sonu demeden değerli katkılarını esirgemeyen ve fikirleriyle beni yönlendiren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Metin KIRIMHAN'a sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Son olarak, gerek ders döneminde gerekse hayatımın tüm zamanlarında sevgi ve desteğini her zaman arkamda hissettiğim sevgili eşim Serpil'e teşekkür ediyorum.

Tez çalışmasında ortaya konan görüşler şahsıma ait olup herhangi bir şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Mustafa Yahya YAVUZ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE ARASINDAKİ SINIRAŞAN SULARIN YÖNETİMİ

Yüksek Lisans Tezi; Yazar: Mustafa Yahya YAVUZ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Metin KIRIMHAN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Mayıs 2009

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Su, tüm canlılar için vazgeçilmez bir yaşam kaynağıdır. İnsanoğlu varoluşundan bugüne kadar bu kaynağın yakınlarında medeniyetler kurarak, gerektiğinde bu yerler uğruna savaştığı halde, günümüzde bu değerli kaynak çeşitli yollarla kirletilmekte, uygun olmayan kullanım nedeniyle sudan yoksun olanların sayısı hızla artmaktadır.

Türkiye, su zengini bir ülke değildir. Bu nedenle suyla ilgili geliştirme projelerine sürekli önem verilmek durumundadır ve benzerleri arasında en büyük projelerden olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), 1970'li yıllarda bölgesel sulama ve enerji üretimi amacıyla başlatılmış, 1980'li yıllarda çok amaçlı sosyal ve ekonomik bir kalkınma projesine dönüştürülmüştür.

GAP, ülkemizin su kaynaklarının yaklaşık üçte birini oluşturan Dicle ve Fırat Nehirleri'ni ve ülkemiz nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturan dokuz ilimizi kapsamaktadır. Bu denli büyük bir proje de komşularımız Irak ve Suriye'yi rahatsız etmekte, Türkiye, Irak ve Suriye arasında sınıraşan suların yönetiminde çeşitli anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle suyun dünyada ve içerisinde bulunduğumuz coğrafyadaki durumu ile suyun yönetimine yönelik sorunlar ve çözüme yönelik yaklaşımlar incelenerek uygulanması gereken politikalar belirlenmiş, bulgular ve öneriler sonuç bölümünde özetlenerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sınıraşan Sular, Dicle ve Fırat Nehirleri, Güneydoğu Anadolu Projesi, Su Savaşları, Su Yönetimi.

TRANSBOUNDARY WATERS' MANAGEMENT BETWEEN TÜRKİYE, IRAQ AND SYRIA IN THE PERIOD OF TURKISH REPUBLIC

Master Thesis; Author: **Mustafa Yahya YAVUZ** Adviser: Metin KIRIMHAN

Inonu University, Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

(May, 2009)

ABSTRACT AND KEY WORDS

Water is a vital source for all living creature. Till existence, man has founded many civilizations around water and has fought for it if required.

Today, water resources have been polluted in many ways, and the number of people who are deprived of water is rising up quickly because of improper usage.

Türkiye is not a water-rich country. Precipitation has not a systematic dispersion in our contry. So, water development programmes should be considered important. For that reason, Southeastern Anatolian Project (GAP), which is one of the largest of its kind, has given life for irrigation and energy production by 1970's and by 1980's, it turned into a multi purpose social and economic growth program.

GAP, contains Tigris and Euphrates Rivers which are one-third of Türkiye's water resources and, nine provinces, which produces ten percent of Türkiye's population. Such a big Project makes our neighbors Syria and Iraq anxious about water usage and a certain number of disagreements come out between Türkiye, Iraq and, Syria.

In this study, the condition of water in the world and in our geography was investigated and, than the problems and approaches on water management are exposed. After that, the policies to be carried out are stated and summarized in the end.

Key words: Transboundary Waters, Tigris and Euphrates Rivers, Southeastern Anatolian Project (GAP), Water Wars, Water Management.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE ARASINDAKİ SINIRAŞAN SULARIN YÖNETİMİ

Mustafa Yahya YAVUZ

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	3
ONUR SÖZÜ	4
ÖNSÖZ	5
ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER	6
ABSTRACT AND KEY WORDS	7
İÇİNDEKİLER	8
ÇİZELGELER DİZELGESİ	12
ÇİZİMLER DİZELGESİ	13
HARİTALAR DİZELGESİ	14
KISALTMALAR	15

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENECELERİ VE AMACI	17
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	17
1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amaçları	18
1.3. Araştırmanın Yöntemi	19
1.4. Bilgi Toplama ve İşleme Araçları	19
1.5. İşlevsel Kavram Tanımları	19
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası (Planı)	22

İKİNCİ KESİM: SU KONUSUNDA TEMEL BİLGİLER

2. SINIRAŞAN SULARLA İLGİLİ YAPILMIŞ YAYINLARIN VE ARAŞTIRMALARIN TANITILMASI	24
2.1. Sınıraşan Sularla İlgili Araştırmacıların Yaptıkları Yayınlar ve Araştırmalar	24
2.2. Sınıraşan Sularla İlgili Bilimsel Kurumların Yaptıkları Yayınlar ve Araştırmalar	26
2.3. Sınıraşan Sularla İlgili Sivil Toplum Kuruluşlarının Yaptığı Yayınlar ve Araştırmalar	27
3. DÜNYA'DAKİ MEVCUT SU DURUMU, TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE'NİN SU VARLIĞI	28
3.1. Dünya'daki Mevcut Su Durumu	28
3.2. Su Kaynaklarının Genel Olarak Kullanım Biçimleri	34
3.2.1. İçme Suyu Kullanımı (Kentsel Kullanım)	35
3.2.2. Endüstri Kullanımı (Sanayi Kullanımı)	39
3.2.3. Sulama Suyu Kullanımı (Tarımsal Kullanım)	41
3.3. Türkiye, Irak ve Suriye'nin Su Varlığı	43
3.3.1. Türkiye'nin Su Varlığı	44
3.3.2. Irak'ın Su Varlığı	49
3.3.3. Suriye'nin Su Varlığı	51
3.4. Ortadoğu'da Suyun Durumu	57
4. SU HUKUKU VE SINIRAŞAN SULAR KONUSUNDA TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE'NİN TARAF OLDUĞU HUKUKSAL DÜZENLEMELER....	61
4.1. Uluslararası Su Hukuku	61
4.1.1. Mutlak Egemenlik Görüşü (Harmon Doktrini)	64
4.1.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşü	66
4.1.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini	67
4.1.4. Hakkaniyete Uygun Kullanım	68

4.2. Su Konusunda Uluslararası Kural Oluşturma Çalışmaları	69
4.2.1. Uluslararası Hukuk Derneği	69
4.2.2. Uluslararası Hukuk Komisyonu	70
4.2.3. Dünya Su Konseyi	72
4.2.4. Uluslararası Hidrolik Enerji Birliği	77
4.3. Bölgesel Sorun Olarak Fırat ve Dicle Nehirleri	78
4.3.1. Fırat Nehri	78
4.3.2. Dicle Nehri	81
4.4. Türkiye, Irak, Suriye Arasındaki Sınıraşan Sulara İlişkin Yapılan Anlaşmalar	86
4.5. Sınıraşan Sularla İlgili En Son Yapılan Çalışmalar.....	91

ÜÇÜNCÜ KESİM: SINIRAŞAN SULARIN YÖNETİMİ

5. TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE’NİN SINIRAŞAN SULAR İLE İLGİLİ TUTUMLARI	94
5.1. Türkiye’nin Sınıraşan Sularla İlgili Tutumu	95
5.2. Irak’ın Sınıraşan Sularla İlgili Tutumu	100
5.3. Suriye’nin Sınıraşan Sularla İlgili Tutumu	102
6. TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL SU SORUNUNA ÇÖZÜM BULMA GİRİŞİMLERİ	105
6.1. Güneydoğu Anadolu Projesi	106
6.2. Barış Suyu Projesi	113
6.3. Manavgat Su Temin Projesi	115
7. TÜRKİYE’NİN MİLLİ SU POLİTİKASI NEDİR, VAR MIDIR?	117
7.1. Türkiye ve Ortadoğu	117
7.2. Türkiye’nin Milli Su Politikası	120
8. TÜRKİYE’NİN SINIRAŞAN SULAR KONUSUNDA UYGULAMASI GEREKEN POLİTİKALAR NELER OLMALIDIR?	126

**9. UYGULANMASI GEREKEN POLİTİKALARIN HAYATA GEÇİRİLMESİ
İÇİN YAPILMASI GEREKEN YASAL DÜZENLEMELER NELERDİR. 131**

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

10.BULGULAR, ÖNERİLER, SONUÇ 133

10.1. Bulgular ve Öneriler 133

10.2. Genel Sonuç 142

EKLER 145

KAYNAKÇA

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Çizelge-1	Su Kaynaklarının Yeryüzünde Dağılımı	31
Çizelge-2	Türkiye, Irak ve Suriye'nin Sektörlere Göre Su Kullanımı	34
Çizelge-3	Temiz ve Tatlı Su Kaynaklarının Sektörel Kullanımı (%)	35
Çizelge-4	2007 Yılı Sonu İtibariyle DSI İçme Suyu Projelerinin Durumu.	38
Çizelge-5	Türkiye, Irak ve Suriye'nin Kentsel Su Kullanım Oranları	39
Çizelge-6	Türkiye ve Bazı Gelişmiş Ülkelerin Hidroelektrik Enerji Potansiyeli ve Gelişimi	40
Çizelge-7	Türkiye, Irak ve Suriye'nin Endüstriyel Su Kullanım Oranları..	41
Çizelge-8	Türkiye'de Arazi Kullanım Biçimleri	42
Çizelge-9	Türkiye, Irak ve Suriye'nin Tarımsal Su Kullanımları	43
Çizelge-10	Türkiye'nin Su Kaynakları Potansiyeli	46
Çizelge-11	Türkiye'nin Akarsu Havzalarına Göre Yıllık Ortalama Su Potansiyeli	46
Çizelge-12	Son 50 Yıla Ait Nüfus Sayım Sonuçları ve Kişi Başına Düşen Yıllık Su Miktarı	47
Çizelge-13	Suriye'nin Başlıca Suları	52
Çizelge-14	Türkiye - Suriye Sınırından 1987–2002 Döneminde Geçen Aylık Akım Değerleri.....	53
Çizelge-15	Türkiye, Irak ve Suriye'nin Kişi Başına Düşen Ortalama Su Miktarları	56
Çizelge-16	Ortalama Yıllık Akışlar ve Kıyıdaş Ülkelerin Katkıları (milyar m ³)	83
Çizelge-17	Fırat ve Dicle Nehirleri Üzerindeki Projeler	85
Çizelge-18	1990 ve 2000 Yıllarında GAP Bölgesi'nde İller İtibariyle Kırsal ve Kentsel Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranları	110
Çizelge-19	Bölgelere Göre 1990-2000 Yılları Arasında Şehir ve Köy Nüfus Artış Hızı (Binde)	110
Çizelge-20	Bulgular ve Öneriler Matrisi	141

ÇİZİMLER DİZELGESİ

Çizim-1	Dünyada Suyun Dağılımı	29
Çizim-2	Dünyada 1900–2000 Döneminde Su Kullanımları	33
Çizim-3	Türkiye'nin Su Kaynakları Potansiyeli	45
Çizim-4	Türkiye'nin Havzalara Göre Su potansiyeli	47
Çizim-5	Kişi Başına Düşen Kullanılabilir Su Miktarı	48
Çizim-6	Suriye'de Toprak Kaynaklarının Kullanımı	55
Çizim-7	GAP Sulama Projeleri	111

HARİTALAR DİZELGESİ

Harita-1 Fırat Nehri	79
Harita-2 Dicle Nehri	82
Harita-3 GAP Bölgesi ve GAP Bölgesinde Bulunan İller	108

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEK	: Avrupa Ekonomik Komisyonu
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler (UN: United Nations)
BM-AEK	: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UN-ECE: United Nations Economic Commission for Europe)
CIA	: Central Intelligence Agency-Merkezi Haber Alma Teşkilatı
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
DMİ	: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
EC	: European Commission-Avrupa Komisyonu
EİEİ	: Elektrik İşleri Etüt İdaresi
FAO	: Food and Agriculture Organization-Gıda ve Tarım Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATS	: General Agreement on Trade in Services-Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: General Agreement on Trade and Tarif-Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GOLD	: General Organization for Land Development-Toprak Geliştirmesi İçin Genel Sulama Kuruluşu
GWh	: Giga Watt Saat
ha	: Hektar
HES	: Hidro Elektrik Santral
hm.	: Hektometre
IAHR	: The International Association of Hydraulic Engineering and Research- Uluslararası Hidrolik Araştırmalar Topluluğu
ICOLD	: International Commission of Large Dams- Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu
IHA	: International Hydropower Association - Uluslararası Hidrolik

	Enerji Birliği
IWRA	: International Water Resources Association-Uluslararası Su Kaynakları Birliği
KHGM	: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
km.	: Kilometre
KW/sa	: Kilo Watt Saat
m.	: Metre
M.Ö.	: Milattan Önce
mm.	: Milimetre
MW	: Mega Watt
NATO	: North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı
SAREM	: Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi
SÇD	: Su Çerçeve Direktifi (WFD: Water Framework Directive)
sn.	: Saniye
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEDAŞ	: Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
UHD	: Uluslararası Hukuk Derneği (ILA: International Law Association)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC: International Law Commission)
WWC	: World Water Council-Dünya Su Konseyi

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE ARASINDAKİ SINIRAŞAN SULARIN YÖNETİMİ

Mustafa Yahya YAVUZ

BİRİNCİ KESİM ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Birinci kesimde araştırma hakkında genel bilgiler verilmekte, kullanılan kavramların tanımları yapılmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENECELERİ VE AMACI

Bu bölümde, araştırmanın konusu ve önemi, denenceleri ve amacı, araştırmanın yöntemi, bilgi toplama ve işleme araçları, işlemsel kavram tanımları başlıkları altında araştırma hakkında bilgiler verildikten sonra araştırmanın sunuş sırası yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu, Türkiye, Irak ve Suriye ülkeleri arasındaki sınıraşan sular ve bu suların yönetimindeki sorunlar ile çözüm önerileridir. Konunun ele alınmasında kapsam alanı Cumhuriyet Dönemi ile sınırlandırılmıştır.

Ülkemizin tatlı sularının büyük bir kısmı yağışlarla sağlanmaktadır. Son yıllarda yağış miktarları gitgide düşmekte ve su yönünden aslında zengin olmadığı halde politik yaklaşımlarla zengin gibi gösterilen Türkiye'nin, su kaynakları da azalmaktadır (DMİ, 2009, 1). Yıllık ortalama yağışın yarıdan fazlası buharlaşmayla yok olmakta, geri kalan suların da sadece % 36'sı kullanılmakta kalan % 64'lük oran boşa akmaktadır.

Kentleşme ve sanayileşmenin artması, artan su tüketimini de beraberinde getirdiği için, suya olan gereksinimi günden güne artırmaktadır. Bilinçsiz su kullanımı, su kaynaklarının fiziksel, kimyasal ve biyolojik olarak kirlenmelerine, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zamanla kendini yenileyemez

duruma gelmelerine yol açmaktadır. Böylece, doğal çevre, ekosistemler ve ekolojik türler tehlike altında kalmaktadır.

Özellikle sınırdaş olduğumuz Ortadoğu Bölgesi'nde artan su gereksinimleri uluslararası sorunlara yolaçmakta ve bu sorunların giderek artacağı değerlendirilmektedir. Ortadoğu'da su sıkıntısının nedenlerine daha sonraki bölümlerde değinilmiştir. Suyun artan önemi nedeniyle gelecekteki savaşların tetiklenmesi ve ülkemizin, coğrafi konumu nedeniyle ya savaşın taraflarından birisi olması ya da savaş çıkabilecek bölgeye coğrafi yakınlığından dolayı büyük zararlar görmesi olasıdır. Değinilen durumlar konunun önemini açıkta ortaya koymaktadır.

1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amaçları

Araştırmanın denenceleri şunlardır:

D.1. Su kaynaklarının yeryüzünde dengesiz dağılımı ve kullanılabilir su kaynaklarının giderek azalması, gelecekte ülkeler arasındaki uyuşmazlıkların artmasına ve belki de savaşlara sebep olabilecektir.

D.2. Sınıraşan suların yönetiminde söz sahibi olabilmenin ilk yolu Türkiye'nin, içerisinde bulunduğu bölgede güçlü olmasıdır.

D.3. Hem küresel ısınma ve nüfus artışı hem de suyun boş yere akıp gitmesine göz yumulması, su kıtlığına, su kıtlığı da gıda maddelerinin üretiminde olumsuzluklara ve suya dayalı anlaşmazlıkların artmasına neden olacaktır.

D.4. Sınıraşan suların yönetiminde Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu bölgenin sınırdaş ülkelerinin dışında üçüncü ülkelerin de söz sahibi olması Türkiye aleyhine sonuçların doğmasına neden olabilir.

D.5. Sınıraşan suların yönetiminde uluslararası hukuk kuralları hem Türkiye, hem Irak ve hem de Suriye tarafından aynı şekilde yorumlanırsa gerekli anlaşmaların yapılması ve suyun yönetimi kolaylaşır.

Türkiye, sınıraşan sularla ilgili olarak Irak ve Suriye ile anlaşmazlık içerisinde. Bu çalışmanın amacı, hem suyun gün geçtikçe artan öneminin

vurgulanması, hem de sınıraşan sularla ilgili sorunların, çözüme yönelik yaklaşımlarla biraraya getirilerek açıkça anlaşılmasının sağlanmasıdır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada konu ile ilgili var olan bilgileri biraraya getirerek anlaşılır bir biçimde düzenleme yapmaya ve bu düzenlemeden hem bugün, hem de gelecek için uygulanabilir çıkarsamalar yapmaya dayanan betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

1.4. Bilgi Toplama ve İşleme Araçları

Bu araştırmada kullanılan bilgi toplama araçları, yayınlanmış kitaplar ve makaleler, yayınlanmış ve yayınlanmamış tezler, araştırmanın konusu içine giren uluslararası anlaşmalar, çeşitli yasa ve yönetmelikler, ilgili kurum ve kuruluşların yayınları ve araştırmacının kendi birikimleridir. Elde edilen bilgiler, niteliksel çözümleme yöntemi ile işlenmiştir..

1.5. İşlevsel Kavram Tanımları

Araştırmada adı geçen işlevsel kavramlar aşağıda yer almaktadır:

Su Yönetimi: Yönetim ilke ve süreçlerinin, su kaynaklarının korunması, kullanılması, paylaşımı ve işletimi alanlarına uygulanması etkinliğidir (Karakılçık ve Erkul, 2002, 32). Meriç (2004, 27)'e göre ise, su yönetimi, doğal çevrim içerisinde suyun insanlar tarafından gerek nicelik gerekse nitelik olarak en verimli şekilde ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar içinde sistematik olarak kullanımı anlamına gelmektedir.

Akarsu Yönetimi: Su kaynakları arasında önemli bir yer kaplayan, ulusal ya da uluslararası, sınıraşan ya da sınır oluşturan her türlü akarsu kaynağının, etkili, verimli ve hakça kullanımı ve bunun sürdürülmesi sürecidir (Karakılçık ve Erkul, 2002, 33).

Su Yolu: Kara ülkesi içinde yeralan akarsular, göller, kanallar ve yeraltı sularından ibaret olan su yollarının (watercourses) genel adıdır (Kapan, 2007, 32). 21 Mayıs 1997 günü BM Genel Kurulu'nda kabul edilen

'Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına Dair Anlaşma'da da bu kavram benimsenmektedir (BM, 2000, 181). Zehir (2003, 63)'e göre su yolu; Fiziksel bağlantıları gereği tek bir bütün oluşturan yüzey veya yeraltı suları sistemidir.

Su Yolu Devleti: Kendi ülkesinde uluslararası suyolunun bir parçası bulunan devlettir (BM, 2000,181). Su yolu devletlerinin, akarsuları endüstriyel ve tarımsal amaçlarla kullanmaları, kullanım şekline bağlı olarak; Suyun nitelik ve niceliğini değiştirmeyen kullanım, (Su sporları, balıkçılık, tomruk yüzdürülmesi, yöresel ulaşım vb.), suyun niteliğinin değiştiren kullanım, (Kullanımdan sonra akarsuya geri gönderilen suyun zehirli ya da kirletici atıklar içermesi) ve tüketici ya da yoksun bırakıcı kullanım (Tarımsal kullanım, suyu tüketen bazı endüstri dallarının kullanımları vb.) olarak üç şekilde sınıflandırılabilir (Kapan, 2007, 48).

Uluslararası Su Yolu: Kimi bölümleri değişik devletlerde bulunan suyollarıdır (BM, 2000,181). Daha geniş bir ifadeyle, bir devlet ülkesinde doğduktan sonra, başka devlet ülkelerini de katederek denize ya da göllere dökülen akarsular ile iki ya da daha fazla devlet arasında sınır oluşturan akarsulardır (Kapan, 2007, 33).

Ulusal Su (Milli Nehir): Tacar (1998, 2) ve Acabey (2006, 21), Ulusal Su kavramını, bir ülkede doğup o ülkede denize, göle dökülen veya kurak bir arazide kaybolan nehir olarak tanımlamışlardır. Eğer bir nehir, kaynağından, denize ya da göle ulaştığı noktaya kadar tek bir ülkenin toprakları ve sınırları içinde akıyorsa tamamen milli hukuk hükümlerine tabi olur ve uluslararası hukuka konu teşkil etmez (Kapan, 2007, 35).

Uluslararası Su: Tacar (1998, 2)'a göre Uluslararası Su, iki ülke arasında sınır oluşturan ve bu nedenle iki ülkenin aynı anda kullanımına olanak tanıyan sudur. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bir raporda uluslararası su, sınır gölleri ile iki ya da daha fazla devletin sınırları boyunca akan ya da ülkesinden geçen, akarsu, çay ve kaynakları kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Kapan (2007, 30)'a göre ise yakaları iki veya daha fazla devletin egemenliği altındaki akarsulardır ve genellikle paylaşılır. Bu da "Ortay hat" ya da "Thalweg hattı" ile sağlanır. Bu bakımdan uluslararası sular

ile sınıraşan sular kavramları birbiri ile aynı değildir. Bu kavram, uluslararası hukuka, 1879 tarihli “*Du droit conventionnel des fleuves internationaux*” adlı eseriyle Fransız hukukçu Engelhardt tarafından kazandırılmış ve anlaşmalarda ilk kez 1919–1920 Paris Anlaşmaları’nda kullanılmıştır (Gürer, 2007, 13).

Sınıraşan Su: Kapan (2007, 47)’a göre Sınıraşan Sular, doğdukları ülkeden çıkıp, iki ya da daha çok devletin sınırlarını aşan, bir başka ülkenin topraklarında akan ve daha sonra denize dökülen sulardır. “Sınıraşan Su Yollarının ve Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması” hakkında 17 Mart 1992 tarihli Helsinki Konvansiyonu’nun birinci maddesine göre; “Sınıraşan Sular, iki veya daha fazla devletin sınırlarını oluşturan, bu sınırları aşan veya bu sınırlar üzerinde bulunan yüzey ve yeraltı sularıdır”. Pek çok kaynakta sınıraşan sulardan bahsedilirken, hem “sınır aşan” hem de “sınır oluşturan” sulardan ve birden fazla devletin sınırları içerisinde bulunan göller, kanallar vb. unsurlardan sözedilmektedir. Böylece sınıraşan su konusu, sayısı kaç olursa olsun kıyıdaş devletlerin arasındaki bir konudur ve diğer devletlerin sınıraşan sular üzerindeki haklarından bahsedilemez (Acabey, 2006, 81).

Sürdürülebilir Kalkınma: Gürer (2007, 15) ve Meriç (2004, 30), sürdürülebilir kalkınmayı, insanın bugünkü gereksinmelerini karşılarken, gelecek kuşakların kendi gereksinmelerini herhangi bir sıkıntıya düşmeden ve herhangi bir ödün vermeden karşılayabilme imkânına sahip olabilmeleri olarak tanımlamaktadır.

Sürdürülebilir Akarsu Yönetimi: Akarsuların kullanılmasında, işletilmesinde, korunmasında ve düzenlenip, geliştirilmesinde sürdürülebilirlik ilkesinin benimsenmesi ve bu ilke temelinde akarsuların yönetilmesi sürecidir. (Karakılçık ve Erkul, 2002, 33). Eğer kaynak yenilenebilir bir kaynaksa bunun gelecek nesillere en iyi şekilde korunarak aktarılması, yenilenemez bir kaynaksa, bu kaynaktan makul bir kullanımla en uzun süre yararlanılması amaçlanmaktadır (UHD, 2004, 12).

Entegre (Bütünleşik) Havza Yönetimi: İnsanların bir bakış açısı geliştirebileceği, paylaşılmış değerler ve davranışlar üzerinde hemfikir olabileceği, bilgiye dayalı kararlar alabileceği ve bir havzanın doğal

kaynaklarını yönetmek için birlikte hareket edebileceği, uzun dönemli süreçler üzerinde odaklanan yeni bir yaklaşımdır (Kapan, 2007, 43). Bu yaklaşımda amaç, yaşam için gerekli olan çevresel değerlerin korunmasına devam ederken, su, toprak ve diğer kaynakların bir bütünlük içerisinde ele alınarak değerlendirilmesi ve bu esnada toplumun sosyal ve ekonomik olarak refahının artırılması ve tüm kullanıcıların ihtiyaçlarının dikkate alınması ile kalkınmanın sürdürülmesidir.

Yasama (Kodifikasyon): Uluslararası hukuk kurallarının sistematik biçimde yazılarak düzenlenmesidir. Başka bir ifadeyle, örf ve adet biçimindeki yapılagelişe dayanan hukuk kurallarının yazılı hukuk biçimine dönüştürülmesi işlemidir (Kapan, 2007, 142). Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1949 yılında ortaya koyduğu ve öncelikli olarak görüşülerek kural oluşturulması istenen ondört konudan birisi de karasularının yönetimidir (BM, 1998, 6).

Kıyıdaş Ülkeler: İki ülke arasında sınırı teşkil eden uluslararası suların kıyısında bulunan ülkelerdir. Örneğin Meriç Nehri'ne göre Türkiye ve Yunanistan gibi.

Yukarı/Aşağı Kıyıdaş Ülkeler: Sınıraşan sular için kullanılan kavramlar olup, bu tür suların akış yönüne göre yukarı havza konumundaki ülke "yukarı kıyıdaş ya da memba ülke", aşağı havza konumundaki ülke ise "aşağı kıyıdaş ya da mansap ülke" olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, Fırat Nehri için, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Suriye ve Irak ise aşağı kıyıdaş ülkeler olmaktadır. Suriye için ise, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Irak da aşağı kıyıdaş ülke konumundadır.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası (Planı)

Araştırma dört kesim ve on bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde, araştırmanın konusu ve önemi, denenceleri ve amacı, yöntemi, bilgi toplama ve işleme araçları ile işlemsel kavram tanımları başlıkları altında araştırma hakkında bilgiler verildikten sonra araştırmanın sunuş sırası yer almaktadır.

İkinci bölümde sınıraşan sularla ilgili araştırmacıların, bilimsel kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları yayınlar ve araştırmalar kısaca tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde öncelikle Dünya'daki mevcut su durumu, daha sonra, Türkiye'de su kaynaklarının genel olarak kullanım biçimleri ile Türkiye, Irak ve Suriye'nin su varlıkları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, uluslararası su hukukuna temel teşkil eden yaklaşımlar ve kural oluşturma çabaları, Türkiye, Irak ve Suriye arasında soruna neden olan Fırat ve Dicle Nehirleri hakkında temel bilgiler ve bu nehirlerin kullanımına yönelik Türkiye, Irak ve Suriye arasında yapılan anlaşmalar ile sınıraşan sular konusunda en son yapılan çalışmalar yer almaktadır.

Beşinci bölümde, Türkiye, Irak ve Suriye'nin sınıraşan sularla ilgili tutumlarının neler olduğu açıklanmıştır.

Altıncı bölümde su sorununa çözüm olarak Türkiye'nin ürettiği projeler sıralanarak kısaca açıklanmış ve bu projelerle ilgili Irak ve Suriye ile konu ile uzaktan ilgilenen diğer devletlerin çekinceleri ve engelleme çalışmaları aktarılmaktadır.

Araştırmanın yedinci bölümünde Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine kısaca değinildikten sonra Türkiye'nin Milli Su Politikası irdelenmiştir.

Sekizinci bölümde sınıraşan suların yönetiminde ülkemizin uygulaması gereken politikalar, dokuzuncu bölümde ise bu politikaların yürütülebilmesi için yapılması gereken yasal düzenlemeler yer almaktadır.

Onuncu ve son bölümde, elde edilen bulgular ve bunlara yönelik getirilen öneriler sıralanmış ve genel değerlendirme yapılarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

İKİNCİ KESİM

SU KONUSUNDA TEMEL BİLGİLER

Araştırmanın ikinci kesiminde su konusunda temel bilgiler yer almaktadır. Bu kapsamda sınıraşan sularla ilgili yapılan yayınlar ve araştırmalar kısaca tanıtıldıktan sonra, Türkiye, Irak ve Suriye'nin su varlıkları, suyun kullanım şekilleri, Ortadoğu'da suyun durumu, Dicle ve Fırat Nehirleri, su hukuku oluşturulmasına yönelik yapılan çalışmalar ve kabul edilen anlaşmalara değinilmiştir.

2. SINIRAŞAN SULARLA İLGİLİ YAPILMIŞ YAYINLARIN VE ARAŞTIRMALARIN TANITILMASI

Bu bölümde sınıraşan sularla ilgili araştırmacıların, bilimsel kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları yayınlar ve araştırmalar kısaca tanıtılacaktır.

2.1. Sınıraşan Sularla İlgili Araştırmacıların Yaptıkları Yayınlar ve Araştırmalar

Gitgide önem kazanan su kaynakları ve bunların kullanımının çeşitli araştırmacıların dikkatini çektiği ve bu konuda araştırmalar yaparak yazılı ve görsel olarak çeşitli yayınlar yaptıkları görülmektedir. Bu araştırmalar daha sonra özellikle ülkemiz için artan önemi nedeniyle “sınıraşan sular” üzerine de odaklanmaya başlamış ve artarak sürmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir;

“Su Politikası” isimli kitapta (Pamukçu, 2000), kuramsal bir çerçeve çizildikten sonra, küresel su sorunu ve çözüm yolları, Ortadoğu'da su sorunu ve çözümü için işbirliği önerileri üzerinde durulmuştur.

“Suyun Stratejik Dalgaları” isimli kitapta (Kapan, 2007), su ile ilgili kavramlar tanıtıldıktan sonra, yeryüzündeki su kaynaklarının genel durumu ve su sorununun uluslararası ilişkilere etkileri üzerinde durularak, sorunun çözümü için ortaya atılan görüşler ve yapılan bazı anlaşmalar irdelenmiştir. Daha sonra, Ortadoğu'daki gelişmeler ışığında su sorunu ele alınarak, suya

kıyıdaş ülkelerin su sorununa ilişkin görüş ve iddiaları ile su kıtlığına çözüm arayışlarına değinilmiştir.

“Ortadoğu’da Su” isimli kitapta (Kıran, 2005), suyun yaşam ve uygarlıktaki önemi üzerinde durulmuş, daha sonra Ortadoğu’da su sorunu ele alınarak, çeşitli hukuksal kural oluşturma çabaları ile bunlara karşı görüşler ortaya konmuştur. Ortadoğu’da su sorununu çözümüne katkıda bulunacak çeşitli su satış projeleri ve suyun pazarlanması konuları ile ilgili görüşler sıralanarak araştırma sonlandırılmıştır.

“Ortadoğu’da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına” isimli kitapta (Zehir, 2003), Osmanlı ve Ortadoğu’da su medeniyetinin tarihi gelişimi incelenerek günümüze kadar sınıraşan sularla ilgili anlaşmazlıkların çözümünde izlenen yöntemler ve sular hukuku üzerinde durulmuştur. Daha sonra Türkiye’nin sınıraşan suları ve bunlar üzerindeki projelerin ülkemiz açısından önemi vurgulanarak, sorunun çözümü için öneriler getirilmiştir. Araştırmacı aynı zamanda çeşitli televizyon programlarına da katılarak görüşlerini açıklamaktadır.

“Sürdürülebilir Akarsu Yönetimi ve Tersine Akan Nehir Ası” isimli kitapta (Karakılçık ve Erkul, 2002), öncelikle kuramsal çerçeve çizilerek, konuyu önemi üzerinde durulmuş, ardından Ası Nehri örneği üzerinde durularak bölge insanların yaşamındaki etkileri, su kirliliğinin yarattığı olumsuzluklar, sınıraşan suların yönetimi ve Ası Nehri’nin yönetsel statüsü irdelenmiş ve sürdürülebilir akarsu yönetimi üzerine yapılan alan araştırmasının sonuçları değerlendirilerek elde edilen bulgulara yönelik öneriler sıralanmıştır.

“Sınıraşan Sular” isimli kitapta (Acabey, 2006), su sorununun tarihi gelişimi ve hukuki çözüm arayışları, hakça ve makul kullanım ilkesi ile zarar vermeme ilişkisi ele alındıktan sonra, Türkiye’nin sınıraşan sularının hukuki rejim açısından incelenmesi yapılmış ve kıyıdaş ülkelerin görüşleri ile çözüm önerileri sıralanmıştır.

“Beş Deniz Havzasında Türkiye” isimli kitapta (Aydın ve Erhan, 2006), değişik araştırmacıların makaleleri derlenerek, Avrasya’da Türkiye, Türkiye ve Batısı, Türkiye ve Ortadoğu konuları incelenmiştir.

Bunların dışında kuşkusuz burada sıralanmayan pek çok araştırma ve yayın yer almaktadır. Bunların bir kısmı kaynak olarak alınarak kaynakçada belirtilmiştir.

2.2.Sınıraşan Sularla İlgili Bilimsel Kurumların Yaptıkları Yayınlar ve Araştırmalar

Sınıraşan sular, önemi nedeniyle birtakım bilimsel kuruluşların da ilgi alanına girmektedir. Özellikle yurtdışında bunlarla ilgili üniversitelerde araştırmalar yapılarak yayınlanmaktadır. Bu araştırmalar daha çok araştırmacıların doğup büyüdüğü ülkelerle ilgili olurken dünya genelinde araştırma yapan bilimsel kuruluşlar da mevcuttur.

Amerikan Mili Savunma Üniversitesi'nde Lorenz ve Erickson tarafından 1999 yılında yayınlanan "The Euphrates Triangle" isimli makalede, su sorununun tarihsel gelişimi, GAP'ın uluslararası hukuktaki yeri, GAP'ın askeri ve güvenlik ile ilgili boyutu ile ABD ve NATO'nun güvenlik stratejisi ele alınarak politikacılar için öneriler sıralanmıştır.

Bilim ve Teknik Dergisi'nin 1990 Mayıs sayısında TÜBİTAK tarafından 23 Kasım 1989'da düzenlenen GAP Paneli'ne ait konuşma metinleri yayınlanmıştır. "GAP'la Gelen Bereket" ismini taşıyan bu sayıda, GAP ile ilgili DSİ, EİEİ, Türkiye Elektrik Kurumu, DPT gibi kuruluşların ve çeşitli üniversitelerden bilim insanlarının sunumları yer almaktadır.

Akdeniz Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü'nde Bülent Topkaya tarafından yayınlanan "Water Resources in the Middle East: Forthcoming Problems and Solutions for Sustainable Development of the Region" isimli çalışmada (1998), GAP ve amacı, uluslararası hukuk kuralları ile bağlantılı olarak, Türkiye, Irak ve Suriye'nin görüşleri ile hakça ve makul kullanıma yönelik görüşler yer almaktadır.

Martz (1994) tarafından American University'de yapılan "Ataturk Dam and Environment" isimli yayında Atatürk Barajı'nın yapımı sürecinde karşılaşılan politik sorunlar ve çevresel faktörler üzerinde durulmuştur.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı tarafından yılda iki kez yayınlanan Stratejik Araştırmalar Dergisi'nde sınıraşan sular da dâhil ülkemizi ve ulusal güvenliğimizi ilgilendiren çeşitli konularda akademisyenlerin ve araştırmacıların makaleleri yayınlanmaktadır.

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nce meteorolojik veriler sürekli olarak derlenip işlenerek bilimsel veriler ışığında yayınlar yapılmaktadır.

Gerek ülkemizde gerekse yurtdışında üniversitelerin ilgili bölümlerinde yukarıdaki örneklerde olduğu gibi sınıraşan sular konusunda araştırmalar yapılarak yayınlanmaktadır.

2.3.Sınıraşan Sularla İlgili Sivil Toplum Kuruluşlarının Yaptığı Yayınlar ve Araştırmalar

Sınıraşan sularla ilgili çalışmalar yapan pek çok sivil toplum kuruluşu vardır. Bu kuruluşların çoğu sadece sınıraşan sularla ilgili değil toplumu ve insanlığı ilgilendiren pek çok alanda araştırmalar yaptırmakta ve çoğunlukla web sitelerinde yayınlamakta, çeşitli kitaplar bastırmakta ve kongre, forum ve diğer etkinliklerle araştırmacıları bir araya getirerek ortak bir fikir sağlamaya çalışmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları, her ne kadar sivil olarak adlandırılrsa da pek çok girişimin arka planında devletlerin yer aldığı ve karar mekanizmalarında oldukça etkili oldukları bilinmektedir.

Tez konusu ile ilgili olarak en çok bilinen kuruluşlar, Uluslararası Hukuk Derneği, Dünya Su Konseyi, BM bünyesinde çalışmalar yapan Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kuruluşlardır.

Ülkemizde de bu alanda araştırmalar ve yayınlar yapan kuruluşlar yer almaktadır. Bunlardan bazıları, ilgili bakanlıklar bünyesinde kurulan Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı gibi kuruluşlardır.

Ayrıca Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği, Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, değişik şehirlerin Ticaret Odaları, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, İnşaat Mühendisleri Odası, Jeoloji Mühendisleri Odası, Doğal Hayatı Koruma Vakfı, Türkiye Ziraatçılar Derneği, TEMA, Buğday Derneği, Çekül Vakfı, Doğa Derneği, Türkiye Su Vakfı ve TÜSİAD gibi pek çok kuruluş, su ve toprak kaynaklarının, ulusal değerlerimizin korunması ve uygun şekilde yönetimi konularında açıklamalarda bulunmakta, araştırma ve yayınlar yapmaktadır.

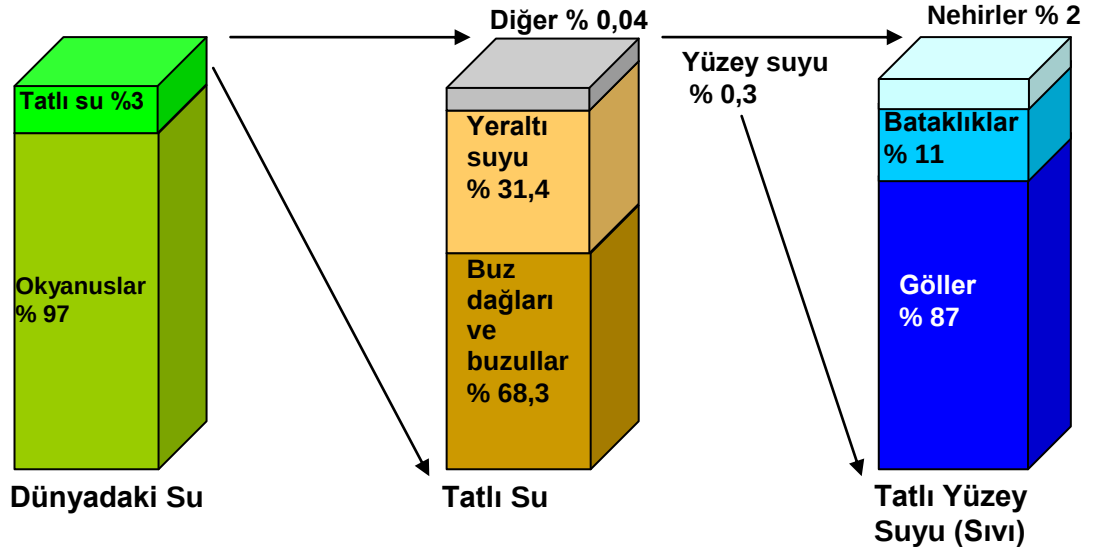
3. DÜNYA'DAKİ MEVCUT SU DURUMU, TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE'NİN SU VARLIĞI

Bu bölümde öncelikle Dünya'daki mevcut su durumu, Türkiye'de su kaynaklarının genel olarak kullanım biçimleri ile Türkiye, Irak ve Suriye'nin su varlıkları incelenmiştir.

3.1. Dünya'daki Mevcut Su Durumu

Yeryüzünün büyük bölümü, yaklaşık % 70'i suyla kaplıdır. Toplamı 1,4 milyar km³ olan dünya su hacminin % 97'sini okyanus ve denizlerdeki tuzlu sular, % 3'ünü, nehir ve göllerdeki tatlı sular oluşturmaktadır. Bu kadar az olan tatlı suyun da % 68,3'ü kutuplarda, buzulların içerisinde yer almaktadır. Tatlı suyun % 31,4'ü ise yeraltına hapsedilmiş olarak bulunmaktadır. Ancak % 0,3'lük bir oran tatlı yüzey suyudur. Bu yüzey suyunun da % 87'si göllerde, % 11'i bataklıklarda ve ancak % 2'si nehirlerde yer alır (Devlet Su İşleri, 2007). Dünyada suyun dağılımı aşağıdaki Çizim-1'de özetlenmiştir:

Çizim-1: Dünyada Suyun Dağılımı

Kaynak: DSİ internet sayfasından alınan 2007 yılına ait bilgilere göre düzenlenmiştir.

Su, yeryüzünde çeşitli hallerde bulunmaktadır ve sürekli hareket halindedir. Kimi zaman buhar halinde kimi zaman sıvı, kimi zaman da yeraltında hapsedilmiş şekildedir. Bu durum su döngüsü ya da su çevrimi ile açıklanabilir. Atmosferden başlayarak anlatılırsa, atmosferde buhar halinde bulunan su, yeryüzünden yükselen hava akımları nedeniyle daha da yukarılara taşınır. Yükseklerde bulunan soğuk hava ile karşılaşan su buharı, bulutlar içerisinde yoğunlaşarak hava akımlarının da yardımıyla hareket kazanır ve dünya çevresinde dolaşmaya başlar. Daha sonra başka başka bulutlarla birleşerek hacimleri genişler ve yağmur ya da değişik türlerde yağış olarak yeryüzüne iner. Yağışların çoğu okyanus ya da toprak üzerine düşer ve yerçekiminin de etkisiyle yüzey akışına dönüşür. Bu akışların bir kısmı yeraltına sızarken bir kısmı nehirlerle, oradan da denizlere ve okyanuslara ulaşır. Yeraltı suları zaman zaman yüzeye yaklaşıp tatlı su olarak çıkar diğer kısmı da yeraltı akışları ile tekrar denizlere ulaşır. Bazen de bitkilerce emilir ve ardından da bitkilerin yapraklarından buharlaşarak tekrar atmosfere katılır. Yağışların bir kısmı da dünya üzerinde soğuk bölgelerde birikerek

buzulları oluşturur. Bunlar da iklimin ve ısınmanın etkisiyle tekrar eriyerek yüzey akışlarına neden olur. Akarsuları besler ve tekrar okyanuslara doğru yol alır. Okyanuslarda güneşin de etkisiyle ısınan su, buharlaşarak tekrar atmosfere katılır ve döngü böylece sürüp gider.

6,4 milyar civarındaki Dünya nüfusunun üzerine her yıl 70 milyon daha eklenmektedir ve bunun çoğu gelişmemiş ülkelerde olmaktadır. Dengesiz nüfus artışı, su kaynaklarının da dengesiz dağılmış olması, bazı bölgelerde su bolluğu yaşanırken bazılarında su kıtlığına neden olmaktadır. Su kaynaklarının yeryüzündeki dağılımı Çizelge-1’de gösterilmiştir. Dünya nüfusunun 2030 yılında 8,1 milyar, 2050 yılında 8,9 milyar olması beklenmektedir. UNESCO, insanlığın geleceğini tehdit eden unsurları, hızlı genç nüfus artışı, hızlı şehirleşme, gıda üretimi için kısıtlı su ve toprak kaynakları ve AIDS virüsü olarak saptamıştır. Genç nüfusun çokluğu işsizliği körüklemekte, özellikle fakir ülkelerde parasal açıdan güçlü devletlerin ucuz işgücü sağlamalarına olanak sağlamaktadır. Zamanla, güçlü devletler bu ülkelerdeki gıda ürünlerinin üretimini kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmekte, su ve toprak kaynaklarının denetimini eline geçirmekte, bu da toplumlardaki gerilimi artırmaktadır. Öncelik, ihtiyaçların giderilmesi olduğundan çevre ve su kaynaklarının korunması ikinci planda kalmakta ve güvenli suya erişim güçleşmekte, erişim maliyetleri arttıkça fakir nüfus sağlıklı sudan yoksun kalmaktadır. Çağdaş anlayışla suyun yönetimi, fakir/zengin tüm insanların sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını dengeli bir biçimde giderecek ve suya erişimini garanti altına alacak bütünsel bir yaklaşımla gerçekleştirilebilir. Uygun bir planlama ile su kaynakları tekrar tekrar kullanılabilir. Sular sadece yerüstündeki haliyle değil, yeraltı suları da dikkate alınarak değerlendirilmelidir (UNESCO, 2006, 23).

Çizelge–1: Su Kaynaklarının Yeryüzünde Dağılımı

Kıtalar	Nüfus (%)	Su Kaynağı (%)
Kuzey Amerika	8	15
Güney Amerika	6	26
Avrupa	13	8
Afrika	13	11
Asya	60	36
Avustralya	1	5

Kaynak: Çongar, 2006, 40.

Yeraltı sularının gelişimi, içme suyunun genellikle nehirler, göller ve diğer yüzey suyu kaynaklarından sağlanması nedeniyle istenilen düzeyde değildir. Şöyle ki, yeraltında bulunan içme suyu kalitesindeki sular, dünyadaki içme suyu kaynaklarının % 30'undan daha büyük bir miktarı kapsamaktadır. Suyun bulunduğu derinlik ve jeolojik yapı, yeraltı sularının kullanımını etkileyen en önemli faktörlerdir. Yeraltındaki suların yarısı 800 metrede, kalan kısmı ise daha derinlerde (Acabey, 2006, 2). Buna rağmen ulaşılabilir kaynaklar dünyadaki göller ve akarsulardan 33 kat daha fazla su içermektedir (Çetinkaya, 2005, 2).

Su varlığına göre ülkeler su fakiri (yıl başına kişi başına düşen su miktarı 1000 m³'ten az), su azlığı yaşayan (yıl başına kişi başına düşen su miktarı 2000 m³'ten az) ve su zengini (yıl başına kişi başına düşen su miktarı 8000–10000 m³'ten fazla) olarak sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler, hayatın devamı ve tarımsal üretimin sürekliliği bakımından 1000 m³'ü, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek bakımından ise 1700 m³'ü gerekli en alt değer olarak kabul etmektedir (TÜSİAD, 2008, 23).

Kullanılabilir tatlı su kaynakları günden güne azalmaktadır. Şöyle ki pek çok liderler ve konunun uzmanları artık su savaşları deyimini çokça kullanılır olmuştur (Giordano, 2002, 2). Dünya nüfusunun her yıl ortalama 70 milyon artmasıyla suya olan gereksinim de artacaktır. Su kaynaklarının gün geçtikçe azalması, çevreyle ilgili sistemlere ve insan varlığına en büyük

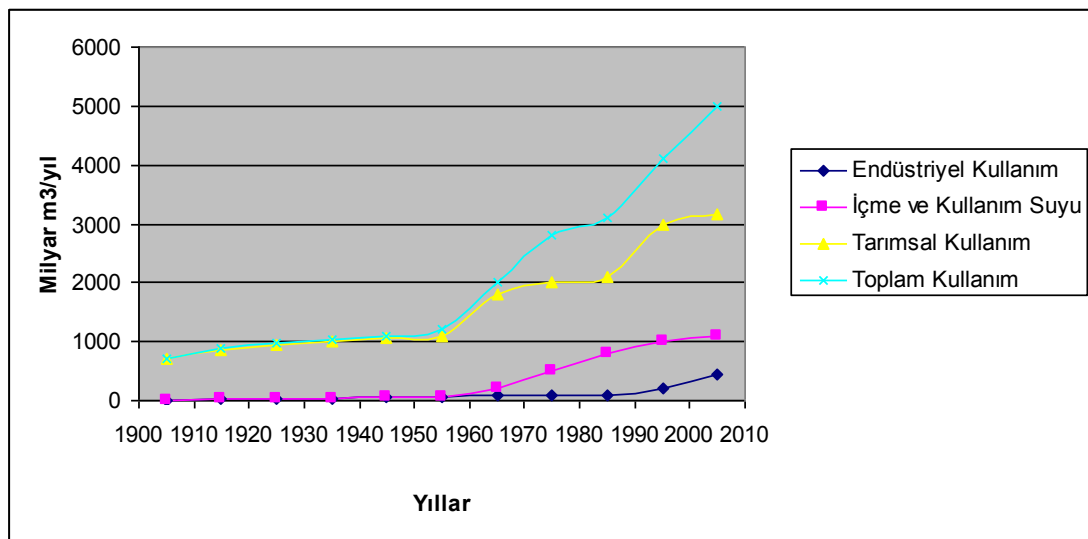
tehditlerden birisidir. Su kaynaklarının kirlenmesinden % 80 oranında insanlar sorumludur. Su, insan yaşamı için en önemli kaynaktır. Ancak dünyada her sekiz saniyede bir çocuk, güvenli olmayan sular nedeniyle oluşan hastalıklar yüzünden hayatını kaybetmektedir (Daler, Linden ve Belusteguigoitia, 2002, 1). Dünyanın en kurak bölgeleri ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır. Bu bölgede dünya nüfusunun % 5'i yaşamasına karşın, dünya yenilenebilir taze su miktarının sadece % 1'i mevcuttur. 300 milyon olan bölge nüfusu son otuz yılda ikiye katlanmıştır ve 2025'e kadar tekrar ikiye katlanması beklenmektedir (Blanche, 2001, 21).

Ortadoğu'da su sorununun pek çok nedeni vardır. Suyun bölgede dengesiz dağılımı, nüfus artışı oranının oldukça yüksek oluşu, nüfus ve yaşam standartlarındaki artışla suya olan gereksinimin de artması, zaten istikrarsız bir yönetim sergileyen yöneticilerin, yerine göre politik çıkarlar için ve genellikle gıda güvenliğinin suyun güvenliğine bağlı olduğunun düşünülmesi nedeniyle suyun endüstriden çok tarımda kullanılmasına göz yummaları, İsrail ve Ürdün dışında suyun korunması ve tasarruflu kullanılmasında teknolojik altyapının yeterli olmayışı, uluslararası anlaşmaların yaptırım gücünün olmayışı ve hâkim olan güvensizlik nedeniyle bölgede işbirliğine dayalı kalıcı anlaşmaların yapılamaması bunlardan bazılarıdır (Kıran, 2005, 8).

Dünya tatlı su kaynaklarının yaklaşık % 70'i tarımsal sulama için kullanılmaktadır ve bu oran kurak tropik bölgelerde % 90'a kadar yükselmektedir. Küresel su kullanımı 1950'li yıllardan itibaren çok hızlı bir artış eğilimine girmiştir. Bu hızlı artışta en büyük pay, tarımsal su kullanımına aittir (Gürer, 2007, 20). Dünya'da tarımın, toplam arazilerin sadece % 17'sinde yapılmasına ve yukarıda belirtildiği gibi tatlı su kaynaklarının % 70'i, bu arazilerin sulanmasında kullanılmasına karşın, Dünya'nın yiyeceğinin % 40'ı gene bu alanlarda üretilmektedir. Dolayısı ile su kaynaklarının azalması bölgesel de olsa gıda üretimini etkileyecektir (Uitto ve Duda, 2002, 366). İkinci büyük kullanım alanı olan endüstriyel su kullanım oranı % 23-25'ler düzeyindedir. Su kullanım oranları, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine ve ekonomik yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, gelişmiş ülkelerde

endüstriyel su kullanımı % 49'lar oranında iken, üçüncü dünya ülkelerinde % 10'lar civarındadır. Gelişmiş ülkelerde aynı zamanda endüstride kullanılan suyun büyük bir kısmı da gelişmiş su arıtma yöntemleri sayesinde yeniden kullanılabilir. Dünyada 1900–2000 döneminde yıllara göre su kullanımları Çizim-2'de verilmiştir.

Çizim-2: Dünyada 1900–2000 Döneminde Su Kullanımları

Kaynak: Gürer, 2007, 21

Su kaynakları çok çeşitli biçimlerde kullanılabilir. Ancak kullanıma yönelik sınıflandırmalar yapıldığında suyun kullanımı temel olarak ikiye ayrılır; bunlar tüketici kullanım ve tüketici olmayan kullanımdır. Tüketici kullanımda su, ya tamamen ya da kısmen tüketilmektedir. Bu tür kullanıma örnek, sulama ve evsel kullanımlardır. Ulaşım, balıkçılık, tomruk yüzdürme gibi kullanımlar suyun miktarında herhangi bir değişim oluşturmadığından tüketici olmayan kullanımlardır. Endüstriyel kullanımlarda kullanılan su eğer tüketilmiyorsa kullanıldıktan sonra yatağına geri bırakılır. Bırakılan su arıtılmadığı takdirde suda kirlenmeye neden olur. Yani suyun niteliği bozulur. Su, elektrik üretiminde kullanıldığında da endüstriyel amaçla kullanılmış olur. Bu kullanım sonunda tekrar kaynağına döndürülmekle birlikte soğutma amaçlı bir miktar tüketim olmaktadır (Acabey, 2006, 88).

3.2. Su Kaynaklarının Genel Olarak Kullanım Biçimleri

Türkiye'nin kullanılabilir toplam su kaynakları 112 milyar m³'tür. 2003 yılı itibariyle bu kaynakların ancak 40,1 milyar m³'ü yani, % 36'sı kullanılabilir. Bu miktarın, 29,6 milyar m³'ü sulama suyu olarak, 6,2 milyar m³'ü içme ve kullanım suyu olarak ve 4,3 milyar m³'ü, endüstride kullanılmaktadır. Böylece su kaynaklarımızın en büyük oranda sulama amacıyla tüketildiği görülmektedir. Benzer şekilde Irak ve Suriye'de de su kaynakları büyük oranda sulama amacıyla tüketilmektedir. Türkiye, Irak ve Suriye'nin sektörlere göre su kullanımı diğer bölge ülkeleri ile birlikte Çizelge-2'de sunulmuştur.

Çizelge-2: Türkiye, Irak ve Suriye'nin Sektörlere Göre Su Kullanımı

	Kentsel Su Kullanımı (%)	Endüstriyel Su Kullanımı (%)	Tarımsal Su Kullanımı (%)	Nüfus (Milyon)
Ürdün	21	4	75	5,70
İsrail	31	7	62	6,73
Lübnan	33	1	67	3,58
Suriye	3	2	95	19,04
Irak	3	5	92	28,81
Türkiye	15	11	74	73,19

Kaynak: FAO, 2005, 5

Gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ülkeler, Dünya ve Avrupa ortalaması ile karşılaştırıldığında Türkiye'de temiz ve tatlı su kaynaklarının sektörlere göre kullanımı aşağıdaki Çizelge-3'de sunulmuştur.

Çizelge-3: Temiz ve Tatlı Su Kaynaklarının Sektörel Kullanımı (%)

	Kentsel Su Kullanımı (%)	Endüstriyel Su Kullanımı (%)	Tarımsal Su Kullanımı (%)
Dünya	8–10	22–23	67–70
Gelişmiş Ülkeler	15	46	39
Gelişmekte Olan Ülkeler	10	38	52
Az Gelişmiş Ülkeler	7	7	86
Avrupa	16	51	33
Türkiye	15–16	10–12	72–75

Kaynak: Küçük, 2007, 3

Ülkemizdeki akarsuların yapıları düzensizdir. Dolayısıyla, suların biriktirileceği yerlerin düzenlenmesi gerektirmektedir. Bu amaçla DSİ tarafından 195 adet (153 adedi baraj ve 42 adedi HES) baraj ve 329 adet gölet inşa edilerek, çeşitli sektörlerde kullanılmak üzere 1999 yılı başı itibariyle işletmeye açılmıştır. 108 adet baraj ve HES ile 123 adet sulama göleti inşaatı devam etmektedir (DPT, 2000, 65).

3.2.1. İçme Suyu Kullanımı (Kentsel Kullanım)

Ülkemizde yıllar boyunca kentsel içme suyu ve kullanım suyu sağlanmasında öncelikle yeraltı suları ve kaynaklar kullanılmıştır. Ancak nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme faaliyetlerine paralel olarak yeraltı suları ve kaynaklar özellikle büyük şehirlerde gereksinimi karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu şehirlerde kullanma suyu artık yüzey suları ile de sağlanmaktadır. Küçük yerleşim bölgelerinde büyük oranda yeraltı suyu kullanımı devam etmektedir.

Kentlerde suya olan gereksinim hızla artmaktadır. Kırsal alandan kentlere doğru olan göçün körüklediği hızlı kentleşme, kentsel su tüketimini önemli miktarlara ulaştırmaktadır. Kentlerde, park ve bahçelerin sulanması, caddelerin temizlenmesi, itfaiyelerin, otellerin, okulların, hastanelerin, işyerlerinin ve evlerin su gereksinimlerinin karşılanması için yeterli suyu sağlayabilmek için gün geçtikçe yeni yatırımlar yapılmaktadır. Gereksinim duyulan suyu kent yakınlarından sağlamak gitgide zorlaşmakta ve kent yönetimleri her geçen gün artan maliyetleri göğüsleyerek daha uzaklardan su getirmek zorunda kalmaktadır. Çünkü kentlerin çevresindeki su kaynakları ya tüketilmiş ya da kirletilerek kullanılamaz hale getirilmiştir (Çongar, 2006, 43). Türkiye'nin özellikle büyük şehirlerinde, kurak mevsimlerde içme ve kullanım suyu sıkıntıları yaşanmaktadır. Bu sıkıntıların aşılması için çeşitli kuruluşlarca çalışmalar yapılmaktadır. TÜSİAD (2008, 108)'ın raporuna göre, kentlerde su teminini İller Bankası, belediyeler ve DSİ sağlamaktadır. İller Bankası ve DSİ, yıllardan beri kentlerin içme suyu ve sanayi kullanımına yönelik gereksinimlerini karşılamak için çalışmalar yürütmüştür. 1980'li yıllardan sonra İller Bankası yeniden yapılandırılmış, kentlerin altyapı harcamalarına olan katkısı zamanla ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde, belediyeler kendi girişimleri ile uluslararası finansman kuruluşlarından sağladıkları kredilerle bu çalışmaları yürütebilmektedir. Bu türden uygulamalar belediyelerin dışa bağımlı hale gelmesine neden olmakta, kötü yönetim vs. nedenlerle borçların ödenmemesi durumlarında, kamu yönetiminin uluslararası piyasanın kontrolü altına girmesi gibi sonuçlar doğurabilir ki oldukça dikkatli değerlendirilmesi gereken bir durumdur (Çınar, 2006, 70–78).

1053 Sayılı Yasa kapsamında, nüfusu 100.000'i aşan kentlerde DSİ, içme, kullanma ve sanayi suyu sağlanmasında Bakanlar Kurulu'nca yetkilendirilmiştir. Bu kapsamda 2007 yılı itibarıyla 52 şehirde DSİ yetkilendirilmiş olup bunların 22'sinin (Afyonkarahisar, Ankara ve Şereflikoçhisar, Aydın, Bodrum, Bursa, Çorum, Çankırı, İstanbul, İzmir, Uşak, Kahramanmaraş, Karabük ve Safranbolu, Karaman, Kayseri, Kilis, Mardin ve Kızıltepe, Siirt ve Kurtalan, Sivas, Trabzon, Yozgat, Zonguldak) içme ve kullanma suyu temin projeleri ile "Türkiye'den Kuzey Kıbrıs Türk

Cumhuriyeti'ne Boruyla Su Götürme Projesi" DSİ tarafından sürdürülmektedir. DSİ, bu projelerin plan, fizibilite, proje ve inşaat çalışmalarını yaptıktan sonra inşaatı tamamlayıp belediyelere devretmektedir. 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusu 100.000'i geçen kent sayısı 57'dir. 1053 Sayılı Yasa çerçevesinde DSİ Genel Müdürlüğü tarafından tamamlanan tesislerden, 2007 yılı sonu itibarıyla içme suyu standartlarına uygun kalitede, yaklaşık yılda toplam 2,67 milyar m³ içme, kullanma ve sanayi suyu sağlanmıştır. İnşaatları devam etmekte olan içme suyu projeleri ile kesin projesi tamamlanan ve planlama ya da kesin proje aşaması tamamlanarak hizmete alınacak projelerden elde edilecek su miktarı ile birlikte bu miktarın toplam 5,63 milyar m³'e ulaşması planlanmaktadır. Bu toplama, DSİ Bölge Müdürlüklerince ilgili belediyeler adına açılan kuyulardan çekilen yeraltı suyu miktarı ile diğer bazı kuruluşların istekleri üzerine 1053 Sayılı Yasa dışında geliştirilen içme suyu kaynaklarından sağlanan su miktarı eklenmemiştir.

DSİ; içme-kullanma ve sanayi suyu temin faaliyetlerini hem barajlar, nehirler ve su kaynakları şeklindeki yerüstü sularından hem de yeraltı su kaynaklarından faydalanarak yürütmektedir. 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun'un beşinci maddesine göre, 10 metreden daha derinden yeraltı suyu temini için DSİ Genel Müdürlüğü'nden belge alınması gerekmektedir (Yeraltı Suları Tüzüğü, 1961, 2).

2007 yılı sonuna kadar içme-kullanma ve endüstri suyu gereksinimleri için 5.371 km³ yeraltı suyu tahsis edilmiştir. Ayrıca İzmir, Elazığ, Antalya, Kahramanmaraş, Konya, Diyarbakır ve Gaziantep gibi illerimize yeraltı suyundan içme suyu sağlanmaktadır (DSİ, 2008).

Evlerde şebeke suyu sistemine sahip nüfusu temel alarak hesaplanan güvenli içme suyuna ulaşım oranı ülkemizde 2003 verilerine göre kentlerde % 99,8, kırsal kesimlerde % 77 olmak üzere ortalama % 90,9'dur. Türkiye'nin Binyıl Kalkınma Hedefleri (2005, 58)'ne göre 2015 yılına kadar tüm yerleşim yerlerinde su şebekesi vasıtasıyla ve kabul edilebilir kalitede sürekli içme suyunun sağlanması hedeflenmektedir. 2007 yılı sonu itibarıyla DSİ içme suyu projelerinin durumu Çizelge-4'de verilmiştir.

Çizelge-4: 2007 Yılı Sonu İtibariyle DSI İçme Suyu Projelerinin Durumu

NÜFUS			MEVCUT DURUM				
ŞEHRİN ADI	1990	2000	TOPLAM SAĞLANAN SU (hm ³ /yıl)	DSİ'CE SAĞLANAN SU (hm ³ /yıl)	İNŞAASI DEVAM EDEN (hm ³ /yıl)	KESİN PROJESİ BİTEN (hm ³ /yıl)	PLANLAMA YA DA KESİN PROJE AŞAMASINDA (hm ³ /yıl)
Adana	916 150	1 133 028	76	-	-	236	-
Adıyaman	100 045	178 538	14	-	-	-	18
Afyonkarahisar	95 643	128 516	-	-	15	-	-
Ankara	2 583 963	3 203 362	409	367	173 (1)	-	150
Antalya	378 208	606 447	55	26	-	85	-
Aydın	107 011	143 561	-	-	34 (2)	-	-
Balıkesir	170 589	215 436	65	53	-	-	-
Bursa	834 576	1 184 144	173	125	58 (3)	-	-
Çorum	116 810	161 321	31	19	11 (4)	-	-
Çankırı	45 496	62 508	-	-	15	-	-
Diyarbakır	373 810	551 046	148	128	-	95	-
Elazığ	204 603	269 647	35	23	-	37	-
Erzurum	242 391	366 962	103	70	-	-	-
Gaziantep	603 434	862 033	152	144	-	-	-
İskenderun	154 807	159 149	30	-	-	-	47
İstanbul	6 629 431	8 803 468	884	698	268	-	922
İzmir	2 137 721	2 732 669	340	321	59 (5)	-	-
K.Maraş	228 129	326 198	27	-	34	-	-
Karabük+ Safranbolu	129 724	132 446	56	32	32 (6)	-	-
Karaman	76 525	105 384	-	-	22 (7)	-	-
Kars	78 455	78 473	10	10	-	-	13
Kayseri	606 001	732 354	37	-	35 (8)	-	156
Kilis	84 077	74 985	-	6	6	-	-
Konya	963 128	1 294 817	98	71	-	48	-
Manavgat	-	-	183	183	-	-	-
Mardin+ Kızıltepe	113 139	178 215	-	-	32	-	-
Mersin+Tarsus	609 865	754 224	158	144	-	-	-
Samsun	304 176	363 180	73	63	-	63	-
Sivas	223 115	251 776	55	33	33 (9)	-	-
Siirt	68 320	98 281	12	12	22	-	-
Şanlıurfa	276 528	385 588	141	135	-	-	-
Şırnak	25 059	52 743	5	-	7	14	-
Trabzon	161 886	214 949	-	-	101 (10)	-	-
Uşak	105 270	137 001	-	-	7 (11)	-	-
Yozgat	50 335	73 930	-	-	18 (12)	-	-
Zonguldak	117 975	104 276	-	-	11	-	-
Kıbrıs	-	-	7	7	75	-	-
Bodrum	56 821	97 826	-	-	10	-	-
Toplam	21 038 459	27 678 993	3 377	2 670	1 078	578	1 306

Kaynak: DSI internet sayfasından 2007 yılı verileri alınarak hazırlanmıştır.

Kentsel su kullanımı üzerindeki en büyük baskıyı nüfus artışı oluşturmaktadır. Köylerden kentlere göç de diğer önemli bir baskı unsurudur. Bunların yanında kentler büyüdükçe, park ve bahçe sulamaları, cadde ve sokakların temizlenmesi için gereken su, itfaiye, hastaneler, işyerleri ve evlerin su gereksinimlerinin karşılanması topyekûn kentsel su tüketiminin

girdileridir. Ülkemizde bu gereksinimlere yönelik yukarıda değinilen çalışmalar yürütülürken, Irak ve Suriye'nin çalışmaları da incelendiğinde benzer sorunlar göze çarpmaktadır.

Kentlere yakın bölgelerden su sağlamak gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Kuraklığın da etkisiyle zaman zaman su krizleri ortaya çıkmaktadır. Suriye'de Şam'ın gereksinimlerinin karşılandığı Barada, Humus ve Hama'ya su sağlayan Asi ve Halep'e su sağlayan Kuveik Nehirleri, aşırı tüketim ve kirlenme nedeniyle yetersiz kalabilmektedir. Su sıkıntısına şebekelerdeki bozukluklar, kaçak kullanım ve kötü yönetim de eklendiğinde sorun büyümektedir. Suriye kentlerinde içme suyu açığı yılda 121 milyon m³ iken dağıtım şebekelerinde kaybedilen su 226 milyon m³ tür (Pamukçu, 2000, 192). Irak, son zamanda yaşadığı savaş deneyimlerinden sonra su dağıtım altyapısında oluşan sorunlarla boğuşmaktadır. Ülkede henüz bir istikrar sağlanamadığından yakın gelecekte de düzgün bir dağıtımın yapılamayacağı değerlendirilmektedir. Su kullanımına yönelik sağlıklı bilgiler elde edilememekle birlikte, FAO'nun 2005 yılındaki verilerine göre, Türkiye, Irak ve Suriye'de kentsel su kullanım oranları Çizelge-5'de verilmiştir. Gereksinim giderildikten sonra suyun niteliğinin iyileştirilmesi üzerinde durulabilecektir.

Çizelge-5: Türkiye, Irak ve Suriye'nin Kentsel Su Kullanım Oranları

Ülkeler	Kentsel Su Kullanımı (%)
Türkiye	15
Irak	3
Suriye	3

Kaynak: FAO, 2005, 5

3.2.2. Endüstri Kullanımı (Sanayi Kullanımı)

Hızlı sanayileşmenin getirisi olarak, endüstriyel su taleplerinde artış gözlemlenmektedir. Endüstriyel su kullanımı, soğutma, işlemden geçirme, temizleme, enerji yaratma, buhar oluşturma gibi işlemleri kapsar. Özellikle petrokimya, maden, çimento ve gıda endüstrisi kollarında yaygın şekilde su

tüketilmektedir. Endüstrileşme arttıkça, gelişmekte olan bu tür su kullanımı da artmaktadır. Günümüzde ise, endüstriyel su kullanımı batılı ülkelerde oldukça fazladır. Örneğin, Almanya, İngiltere ve Fransa'da bu tür su kullanımı, toplam su kullanımının % 71,87'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de ise bu oran % 11'dir. (Akbulut, 2003, 28)

Son on yılda elektrik enerjisi üretiminde hidrolik kaynakların payı % 46 ile % 38 arasında değişmiştir. Uzun yıllar ortalama değerlerine oranla daha kurak geçen 1999 yılında 118 milyar KW/sa olarak öngörülen toplam elektrik üretiminin 32 milyar KW/sa'i enerji amaçlı barajlarımızın üretimi ile karşılanmıştır. Hidroelektrik enerji potansiyeli ve gelişiminin Türkiye ve bazı gelişmiş ülkelerdeki durumu aşağıdaki çizelgede verilmektedir.

Çizelge-6: Türkiye ve Bazı Gelişmiş Ülkelerin Hidroelektrik Enerji Potansiyeli ve Gelişimi

ÜLKE	TEKNİK POTANSİYEL (Milyar KWsa/yıl)	GELİŞTİRİLEN POTANSİYEL (Milyar KWsa/yıl)	%
ABD	376,0	322,1	85,7
Japonya	132,4	102,6	77,5
Norveç	171,4	116,0	67,7
Kanada	592,9	332,0	56,0
Türkiye	216,0	44,0	20,4

Kaynak: Eroğlu, 2003, 4

ICOLD (Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu) değerlerine göre 2005 yılı başı itibariyle Türkiye'de işletme halinde 555 adet baraj vardır. 53 adet HES'in DSİ tarafından inşası devam etmektedir. 12.631 MW'lık toplam hidroelektrik üretimimizin % 80'i DSİ'ce inşa edilen santrallerden yapılmaktadır. Nehir santralleriyle birlikte DSİ dışındaki kuruluşlarca inşa edilerek işletmeye alınmış olan hidroelektrik santraller toplam 2.416 MW

enerji üretmekte olup toplam üretim içerisindeki payı yaklaşık % 20 civarındadır (DSİ, 2007, 4).

Endüstriyel su kullanımı sanayinin gelişmesi ile birlikte artacaktır. Şöyle ki, Türkiye’de sektörlere göre su kullanım oranları endüstriyel kullanım yönünde artacak şekilde değişmektedir. Benzer durumun Irak ve Suriye için de gerçekleşmesi olasıdır. Sanayileşmenin yanında nüfus artışı da enerji gereksinimlerini hızla arttırmaktadır. 2020 yılına kadar, Fırat ve Dicle Nehirleri’nin sağladığı güç potansiyelinin Türkiye, 8.000 MW’ından, Irak, 8.350 MW’ından, Suriye ise 350 MW’ından yararlanmak istemektedir. Bu nedenle ülkemiz GAP’a yatırım yaparken, benzer şekilde Irak, Kadisiyah HES’ ne, Suriye de Tabqa, Tişrin ve Baas HES’ ne yatırımlar yapmıştır (Pamukçu, 2000, 190). Türkiye, Irak ve Suriye’nin suyu endüstride kullanım oranları Çizelge-7’de verilmiştir.

Çizelge-7: Türkiye, Irak ve Suriye’nin Endüstriyel Su Kullanım Oranları

Ülkeler	Endüstriyel Su Kullanımı (%)
Türkiye	11
Irak	5
Suriye	2

Kaynak: FAO, 2005, 5

3.2.3. Sulama Suyu Kullanımı (Tarımsal Kullanım)

Yukarıdaki bölümlerde Türkiye, Irak ve Suriye’nin su kaynaklarının büyük oranda tarımsal kullanımda tüketildiği belirtilmişti. Pamukçu (2000, 167)’ya göre, Türkiye de dâhil olmak üzere Ortadoğu’da tarımsal kullanımın yüksek olmasının başlıca nedenleri, hükümetlerin, gıda güvenliğini sağlamak için tarımsal sulamaya ağırlık vermeleri ve buna bağlı olarak kırsal kesimde sulamayı destekleyici politikalar uygulayarak kente göçün azaltılmaya çalışılması ile kırsal kesimdeki tarım lobilerinin güçlerini kullanarak hükümetlerin tarım ve sulamaya yönelik desteklerini sürdürmesini sağlamalarıdır.

Türkiye, sahip olduğu su kaynaklarının büyük bölümünü tarım alanlarında değerlendirmektedir (Tarımın, Türkiye'nin toplam gelirine katkısı % 18,5, işgücü istihdamı ise % 50'dir). Türkiye topraklarının yüzölçümü 780.580 km²'dir. Bu da yaklaşık 78 milyon hektar olup, bu alanın yaklaşık üçte birine karşılık olan 28 milyon hektarı, tarımda kullanılan sahaları oluşturmaktadır. Yapılan etütlere göre; mevcut su potansiyeli ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek arazi miktarı 8,5 milyon hektar olup, bu miktarın sadece 3,3 milyon hektarlık kısmında sulama yapılabilmektedir (2,93 milyon hektarı DSİ tarafından inşa edilmiş şebekelerle). Halk sulamaları ile bu alan 4,4 milyon hektara ulaşmaktadır. Tarım arazilerinin % 92'si (258.540 Ha.) sulanabilir niteliktedir. Toplam alanın % 25'ini çayır ve mera (21,5 milyon) geri kalan % 39'unu ise orman, su yüzeyleri ve verimsiz sahalar (30,4 milyon Ha.) oluşturmaktadır (DSİ, 2007, 1). Bu bilgiler, Çizelge-8'de sunulmuştur.

Çizelge-8: Türkiye'de Arazi Kullanım Biçimleri

ARAZİ KULLANIMI	ALAN (Ha.)
Türkiye Yüzölçümü	77.945.200
Tarım Alanı	28.054.310
Toplam Sulanabilir Araziler	25.753.586
Çayır-Meralar	21.505.112
Su Yüzeyleri	1.159.161
Orman-Funda, Çalı	23.228.060
Diğer Araziler	3.998.557
Bugünkü Şartlarda Ekonomik Olarak Sulanabilecek Saha	8.500.000 (Brüt)
a. Yerüstü Kaynakları ile	7.900.000 (Brüt)
b. Yeraltı Su Kaynakları ile	600.000 (Brüt)
Sulamaya Açılan Arazi	4.412.000 (Brüt)
a. Devlet Sulamaları	3.332.302 (Brüt)
b. Halk Sulamaları	1.080.000 (Brüt)

Kaynak: DSİ, 2007, 1

Özellikle 1960'lı yılların ortalarına kadar Irak ve Suriye tarımsal sulamacılıkta daima ülkemizin önünde yer almışlardır. Venter (1998, 131)'e göre o yıllarda Irak'ın geliştirdiği tarımsal sulanabilen alanların büyüklüğü Suriye'nin geliştirdiği alanların beş, ülkemizin geliştirdiği alanların yaklaşık on katı büyüklüğündedir.

Günümüzdeki durum değerlendirildiğinde, Irak topraklarının yüzölçümü 43,74 milyon hektar olup, bu alanın 5,45 milyon hektarı, tarımda kullanılan sahaları oluşturmakta ve bu miktarın 2,56 milyon hektarlık kısmında sulama yapılabilmektedir. Tarımsal sulamanın istihdama katkısı % 40 oranında olup hektar başına harcanan su 15.369 m³ tür.

Suriye topraklarının yüzölçümü ise 18,38 milyon hektar olup, bu alanın 5,77 milyon hektarı, tarımda kullanılan sahaları oluşturmakta ve bu miktarın 1,12 milyon hektarlık kısmında sulama yapılabilmektedir. Tarımsal sulamanın istihdama katkısı % 26 oranında olup hektar başına harcanan su 13.450 m³ tür. Bu bilgiler, Çizelge-9'da verilmiştir.

Çizelge-9: Türkiye, Irak ve Suriye'nin Tarımsal Su Kullanımları

Ülkeler	Yüzölçümü (milyon Ha)	Ekili Alan (milyon Ha)	Sulanan Alan (milyon Ha)	İstihdama Katkısı	Ha Başına Sulama (m ³)
Türkiye	77,94	28,05	4,41	44	5.550
Irak	43,74	5,45	2,56	40	15.369
Suriye	18,38	5,77	1,12	26	13.450

Kaynak: (Pamukçu, 2000,180) ve (DSİ, 2007, 1).

3.3. Türkiye, Irak ve Suriye'nin Su Varlığı

Türkiye, 39° 00' Kuzey Enlemi, 35° 00' Doğu Boylamında Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun kesiştiği bölgede yer almaktadır. Sınırlarımızın toplam uzunluğu 2253 km.dir. Bunun 822 km.si 35° 00' Kuzey enlemi ve 38° 00' Doğu boylamında yeralan Suriye ile 352 km.si ise 33° 00' Kuzey enlemi ve 44° 00' Doğu boylamında yeralan Irak iledir (CIA, 2009, 1). Fırat ve Dicle

Nehirleri, ülkemizi terk ettikten sonra Irak ve Suriye'ye girmektedir. Bu bölümde sırasıyla Türkiye, Irak ve Suriye'nin su varlıkları ele alınmıştır.

3.3.1. Türkiye'nin Su Varlığı

Fırat ve Dicle'nin yüzyıllar boyunca kesintisiz olarak Türkiye'nin güneydoğu kesiminden akarak sadece yakın çevresini suladığı, tarihsel süreç içerisinde bilinmektedir. Nehir kenarındaki diğer ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerini muhafaza etmek için Türkiye, iddia edilenin aksine, Suriye ve Irak'a, Fırat ve Dicle'nin sularından kendilerine bırakılacak olan su miktarı ile ilgili planlarını aktarmış ve bir yerde bölgedeki barışın sürmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin bölgede su kaynakları bakımından en zengin ülke olduğu bugüne kadar çeşitli vesilelerle söylenmekte ve maksatlı olarak Türkiye'nin su potansiyeli mevcut olandan fazla gösterilmeye çalışılmaktadır. Oysa durum hiçte böyle değildir. Çünkü Türkiye gerçekte su kaynakları çok fazla olan bir ülke değildir. Mevcut su kaynaklarının coğrafi dağılımındaki dengesizlik nedeniyle yakın bir gelecekte bu kaynakların gereksinimlerini karşılayamaması durumuyla karşı karşıyadır.

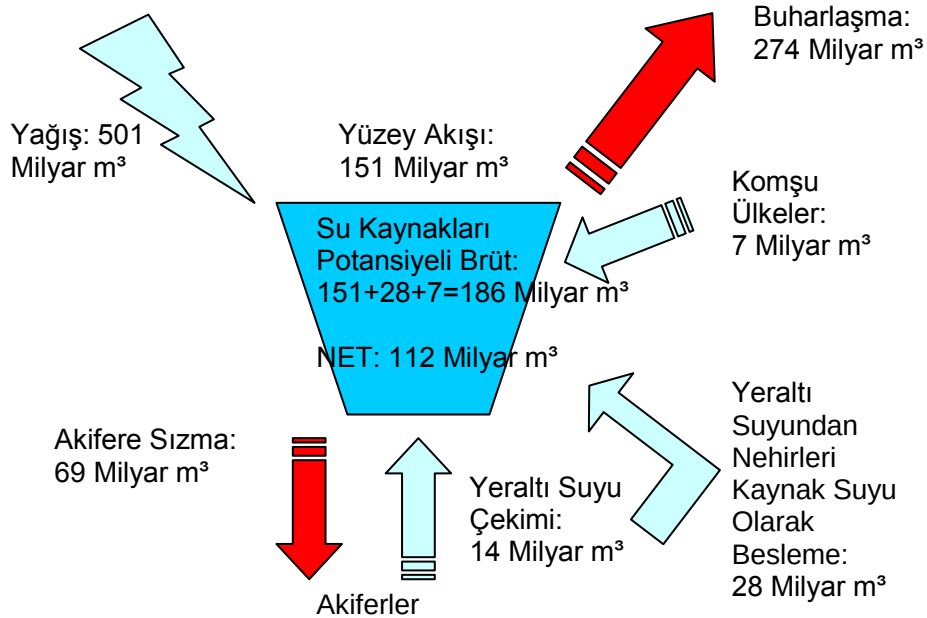
Türkiye'nin kişi başına su potansiyeli dünya ortalamasının yarısının altındadır. Bazı komşu ülkelerle karşılaştırıldığında ülkemizin su varlığı büyük görünse de, bunun zamanla ve alan olarak çok büyük farklılıklar göstermesi, su kaynaklarının geliştirilmesinde belirli kısıtlamalara ve güçlüklerle neden olmakta ve su potansiyelinin yaklaşık üçte biri değerlendirilemeden boşa akıp gitmektedir (Öziş, Türkman, Baran, Özdemir ve Dalkılıç, 2004, 34).

Ülkemizin tatlı suyunun büyük bölümü yağışlardan kaynaklanmaktadır. 26 havzaya ayrılan ülkemizde yıllık ortalama yağış yüksekliği 643 mm'dir. Bu yükseklik ülkenin güneydoğusunda ortalama 250 mm iken kuzeydoğusunda yani Karadeniz Bölgesi'nde 3000 mm civarındadır (Dünya Su Konseyi, 2003, 9). Diğer bir deyişle, bir yılda düşen ortalama yağış miktarı 501 milyar m³'tür. Bu suyun 274 milyar m³'ü toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m³'lük kısmı yeraltı suyunu beslemekte, 158 milyar m³'lük kısmı ise akışa geçerek çeşitli

büyükteki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır. Yeraltı suyunu besleyen 69 milyar m³'lük suyun 28 milyar m³'ü pınarlar vasıtasıyla yerüstü suyuna tekrar katılmaktadır. Ayrıca, komşu ülkelerden ülkemize gelen yılda ortalama 7 milyar m³ su bulunmaktadır. Böylece ülkemizin brüt yerüstü suyu potansiyeli 193 (158+28+7) milyar m³ olmaktadır (DSİ, 2007, 1).

Yeraltı suyunu besleyen 41 milyar m³ de dikkate alındığında, ülkemizin toplam yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 milyar m³'tür. Ancak, günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde, tüketilebilecek yerüstü suyu potansiyeli yurt içindeki akarsulardan 95 milyar m³, yurt dışından gelen akarsulardan 3 milyar m³ olmak üzere yılda ortalama toplam 98 milyar m³, 14 milyar m³ olarak belirlenen yeraltı suyu potansiyeli ile birlikte ülkemizin tüketilebilir yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda ortalama toplam 112 milyar m³'tür. Türkiye'nin su kaynakları potansiyeli Çizim-3 ve Çizelge-10'da, havzalara göre yıllık ortalama su potansiyeli Çizelge-11 ve Çizim-4'dedir.

Çizim-3: Türkiye'nin Su Kaynakları Potansiyeli

Kaynak: DSİ'nin 2007 yılı verileri dikkate alınarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Çizelge-10: Türkiye'nin Su Kaynakları Potansiyeli

Yıllık ortalama yağış	643 mm/m ²
Türkiye'nin yüzölçümü	780.000 km ²
Yıllık yağış miktarı	501 milyar m ³
Buharlaşıma	274 milyar m ³
Yeraltına sızma	41 milyar m ³
Yıllık yüzey akışı	186 milyar m ³
Kullanılabilir yüzey suyu	98 milyar m ³
Yıllık çekilebilir yeraltı suyu miktarı	14 milyar m ³
Toplam Kullanılabilir Su (net)	112 milyar m ³

Kaynak: DSI internet sayfasındaki 2007 yılına ait verilere göre oluşturulmuştur.

Çizelge-11: Türkiye'nin Akarsu Havzalarına Göre Yıllık Ortalama Su Potansiyeli

Havza adı	Ortalama Yıllık Akış (milyar m ³)	Havza adı	Ortalama Yıllık Akış (milyar m ³)
Fırat Havzası	31,61	Yeşilırmak Havzası	5,80
Dicle Havzası	21,33	Susurluk Havzası	5,43
Doğu Karadeniz Havzası	14,90	Aras Havzası	4,63
Doğu Akdeniz Havzası	11,07	Konya Kapalı Havzası	4,52
Antalya Havzası	11,06	Büyük Menderes Havzası	3,03
Batı Karadeniz Havzası	9,93	Van Gölü Havzası	2,39
Batı Akdeniz Havzası	8,93	Kuzey Ege Havzası	2,09
Marmara Havzası	8,33	Gediz Havzası	1,95
Seyhan Havzası	8,01	Meriç-Ergene Havzası	1,33
Ceyhan Havzası	7,18	Küçük Menderes Havzası	1,19
Kızılırmak Havzası	6,48	Asi Havzası	1,17
Sakarya Havzası	6,40	Burdur Göller Havzası	0,50
Çoruh Havzası	6,30	Akarçay Havzası	0,49
Toplam	186,05		

Kaynak: Gürer, 2007, 10. Not: Bu değerler havzaların en aşağısındaki istasyon akışlarından elde edilmiştir.

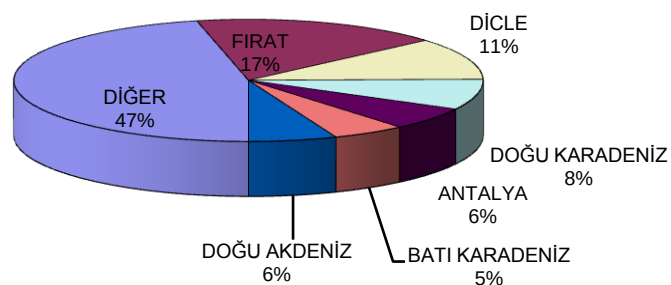
Çizelge-12’de yıllara göre nüfus sayım sonuçları ve kişi başına düşen yıllık su miktarı verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi, ülkemiz su zengini değil, su azlığı yaşayan bir ülke durumundadır.

Çizelge–12: Son 50 Yıla Ait Nüfus Sayım Sonuçları ve Kişi Başına Düşen Yıllık Su Miktarı

Yıllar	Nüfus	Yılda kişi başına düşen su miktarı (m ³)
1955	24 064 763	4580
1960	27 754 820	3930
1965	31 391 421	3500
1970	35 605 176	3100
1975	40 347 719	2730
1980	44 736 957	2460
1985	50 664 458	2170
1990	56 473 035	1950
1997	62 865 574	1750
2000	67 803 927	1620

Kaynak: Burak, 2007, 11.

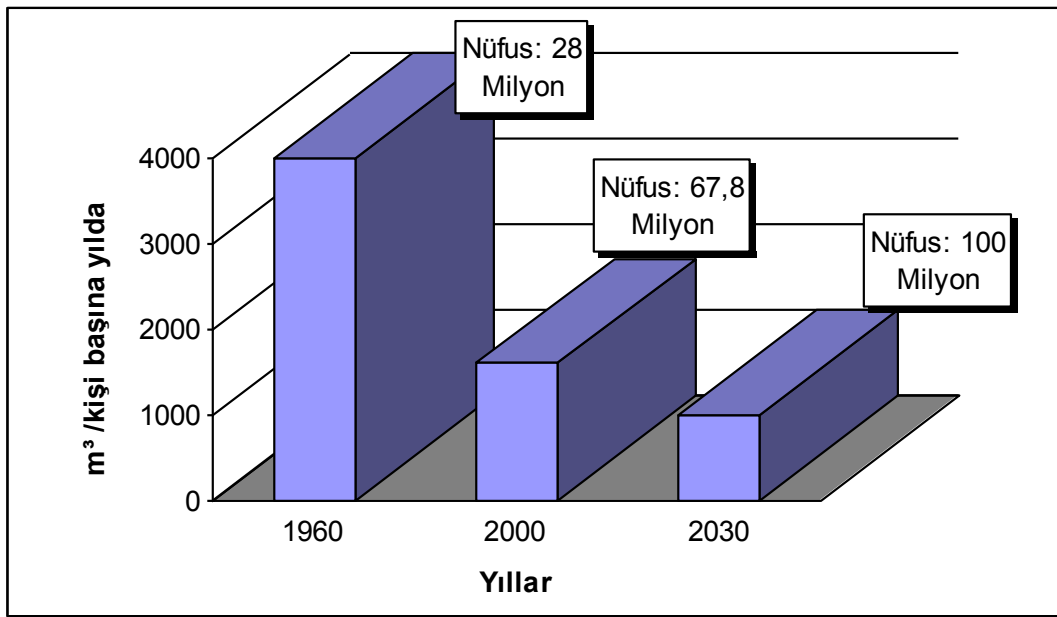
Çizim–4: Türkiye’nin Havzalara Göre Su potansiyeli

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2008, 4.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2030 yılı için nüfusumuzun 100 milyon olacağını öngörmüştür. Bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1.000 m³/yıl civarında olacağı söylenebilir. Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisi ile su kaynakları üzerine olabilecek baskıları tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bütün bu tahminler mevcut kaynakların 25 yıl sonrasına hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için kaynakların çok iyi korunup, akılcı kullanılması gerekmektedir.

Çizim-5: Kişi Başına Düşen Kullanılabilir Su Miktarı

Kaynak: DSI'nin 2007 yılı verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'nin yüzölçümü 78 milyon hektar olup, bu alanın yaklaşık üçte birine karşılık olan 28 milyon hektarı tarımda kullanılan sahaları oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalara göre; mevcut su potansiyeli ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek arazi miktarı 8,5 milyon hektar olup, bu miktarın 2,93 milyon hektarı DSI tarafından inşa edilmiş sulama altyapısına sahiptir (DSİ, 2007, 1).

Kuraklık, herhangi bir coğrafik bölgede nem miktarındaki dengenin bozulmasıyla oluşan doğal bir iklim olayıdır. Her türlü iklim tipinde görülebilir. Kuraklığın en belirgin özelliği, diğer doğal afetlerin aksine, aniden ortaya çıkmayıp, genellikle yavaş gelişmesi ve uzun bir süreklilik göstermesidir. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nce (DMİ) Türkiye'de yapılan kuraklık araştırmasında, Nisan 2008-Mart 2009 Döneminde 12 aylık değerlendirmeye göre, Malatya, Ağrı, Iğdır, Gaziantep, Mardin ve Şırnak çevreleri kurak, İstanbul, Bursa, Denizli, Aydın, Kastamonu, Niğde, Adana çevreleri nemli, diğer yerler normal olarak sınıflandırılmıştır. Değerlendirme dönemi 24 aylık olduğunda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tamamı ile Malatya, Ankara, Antalya, Bolu ve Karabük çevreleri kurak olarak sınıflandırılmıştır (DMİ, 2009, 1). Kuraklık nedeniyle tarımsal sulamada ve buna bağlı olarak gıda üretiminde amaçlanan verimin alınamaması olasıdır.

3.3.2. Irak'ın Su Varlığı

Dicle Nehri'ne Irak topraklarında 31,4 milyar m³ su katılmakta olup, Türkiye'nin ve Suriye'nin kullanımlarından sonra, Irak'a ulaşacak Dicle Nehri'nin ana kolunun taşıdığı sularla birlikte bu nehirden Irak'ın faydalanabileceği su miktarı yılda 35,1 milyar m³ tür. Fırat Nehri'nden katılan 9,3 milyar m³ su ile birlikte Irak'ın toplam su potansiyeli 44,4 milyar m³'e ulaşmaktadır (Bilen, 1999, 35). Pamukçu (2000, 148)'ya göre 80 milyar m³/yıl yerüstü ve 1 milyar m³/yıl yeraltı su miktarı olmak üzere toplam 81 milyar m³/yıl olan toplam su potansiyelinin içerisindeki elde edilebilir toplam su miktarı, 45 milyar m³/yıl'dır. CIA (2009, 1) kaynaklarında bu miktar 39,78 milyar m³/yıl olarak verilmiştir.

Irak'taki ortalama yağış, güneybatısında yer alan çöldeki 150 mm/yıl'dan, kuzeydoğudaki dağlarda 1.892 mm/yıl'a değişen aralıkta, ortalama 800 mm/yıl civarındadır. Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri'ni birbirine bağlayan Tartar Kanalı ile Dicle Nehri'nin sularını Fırat Nehri'ne aktarabilmektedir. Böylelikle bu su da sulamada kullanılabilir. Irak'ın ortalama arazi yüksekliği ortalama 300 m. civarında, nadiren 450 m.ye

ulaşan kısımları da % 15 gibi düşük oranda olup, suyu depolayacak yüksek barajların yapımına olanak tanımamaktadır. Bu da pek çok suyun kullanılmadan körfeze akmasına neden olmaktadır (Tomanbay, 2000, 94).

Irak; Fırat ve Dicle üzerinde geliştirdiği projeler gereği; Fırat' tan 23 milyar m³/yıl, Dicle'den 45 milyar m³/yıl olmak üzere toplam 68 milyar m³/yıl suya gereksinimi olacağı ifade etmektedir.

Sulamaya dayalı tarım ülkenin su kaynaklarının önemli bir kısmını tüketmektedir. Sulanan araziler 1981–1983 yıllarında ekili arazilerin % 32'sini oluştururken Birinci Körfez Savaşı sonrası uygulanan ambargonun etkilerini azaltmak için tarımsal sulamaya verilen ağırlık artarak 1991–1993 yıllarında % 47'ye çıkmıştır. 1970'li yılların sonlarından bu yana toplam gelirin % 30'unun, toplam istihdamın % 40'ının sağlandığı tarım sektöründe, sulanan tarım arazilerinin büyüklüğü 2.562.000 ha, sulama suyu miktarı da 39.376 milyon m³ civarındadır. Böylelikle hektar başına 15.369 m³ su kullanımı ile Irak bölgede en ön sırada yer almaktadır (Pamukçu, 2000, 177).

Havza üzerinde ilk yatırımlar Irak tarafından yapılmıştır. Fırat Nehri üzerinde 1911'de yapımına başlanan Hindiya Barajı 1913'te tamamlanmıştır. Bu barajla sellerin önüne geçilmesi ve kanallarla sulama yapılması amaçlanmıştır. 1950'de Fırat Nehri üzerindeki ikinci büyük baraj projesi, aynı amaçlarla Ramadi'de yapılmıştır (Kaya, 1998, 3). 1975–1985 yılları arasında Irak yönetiminin su ile ilgili projelere tahmini rakamlara göre 4 milyar Amerikan doları harcanmış, bunlarinsa çoğunu baraj yapım projeleri oluşturmuştur. Irak-Suriye sınırından Şattülarap'a kadar Fırat Havzası üzerinde yukarıda sayılanlarla birlikte 1.952.000 hektar genişliğinde 32 sulama projesi bulunmaktadır. Bunlardan Rawa Hadita, Harbaniye, Ramadi, Dohan, Saddam ve Samara inşa edilmiş olup bir kısmının da inşası Körfez Savaşları'na kadar devam etmiştir (Zehir, 2003, 95). Irak'ın su projelerinin uzun dönemdeki hedefi yeni sulama şebekeleri geliştirmek ve elverişli tüm topraklarını 2000 yılına kadar sulanabilir hale getirmek olmuştur. Ancak Saddam Hüseyin'in devlet başkanı olmasından sonra askeri harcamalardaki artış, bu projelere ayrılan kaynağın azalmasına neden olmuştur. Suların kötü yönetimine tuzlanma da eklenince mevcut sulama kanallarının verimleri,

ortalama % 30-40'lara, en iyi yerlerde % 60'lara düşmüştür. Zehir ve Özşahin (2003, 6)'e göre en iyi şartlarda sulama yapılabilse bile elde edilebilecek en yüksek verim % 65'ler düzeyinde kalacaktır. Tuzlanma sadece toprağı kirletmekle kalmayarak yeraltı suları ile Dicle ve Fırat Nehirleri'ni de etkilemektedir. Öyle ki 1989 yılında bu nedenle 750.000 ha'lık bir arazi kullanılamaz hale gelmiştir. Suların depolanması için oluşturulan yapay göllerden yaz aylarında 50 °C'yi bulan sıcaklıklar nedeniyle topraktaki tuzlanma arttığı gibi, buharlaşma yoluyla ortalama % 10'luk bir su kaybı olmaktadır (MacQuarrie, 2004, 40).

Körfez Savaşı'nda müttefik kuvvetler tarafından bombalanan Irak'ın altyapısı da önemli ölçüde zarar gördüğünden, geleceğe yönelik diğer projelerini de henüz gerçekleştiremediği değerlendirilmektedir (Akbulut, 2003, 68). Amerikan kuvvetlerince vurulan barajların yanında Irak'ta gerçekleşen bombalama eylemleri yoluyla ana su hatlarına saldırılar düzenlendiği çeşitli aralıklarla rapor edilmektedir (Gleick, 2006, 29).

3.3.3. Suriye'nin Su Varlığı

Suriye'nin toplam yerüstü su kaynakları, Fırat Nehri hariç, 9.94 milyar m³/yıldır. Suriye ile 1987 yılında yapılan protokole göre, Türkiye, sınırda ayda ortalama 500 m³/s (yılda 15 milyar 768 milyon m³ veya yaklaşık olarak 16 milyar m³) suyu, Suriye ve Irak'a bırakmayı kabul etmiştir. Suriye ile Irak da kendi aralarında yaptıkları bir protokolle, bırakılan su miktarının % 42'sinin Suriye, % 58'inin Irak'ta kullanılması yönünde anlaşmışlardır. Belirtilen esaslar çerçevesinde, Suriye'nin kullanacağı su miktarı 6,72 milyar m³, Irak'ın kullanacağı su miktarı ise 9,28 milyar m³tür (Akbulut, 2003, 67).

Dicle Nehri, Türkiye ile Suriye arasında sınıraşan su özelliğinin yanında aynı zamanda da sınır oluşturan su niteliğindedir. Dicle Nehri'nin Türkiye ile Suriye arasında sınır oluşturduğu kesimde, Suriye'nin bu nehirden de faydalanma imkânı bulunmaktadır. Bu nedenle, yapacağı tesisler ve alabileceği su miktarları konusunda öncelikle Türkiye ile uzlaşma sağlaması gerekmektedir. Sınır oluşturduğu bölümdeki mevcut doğal akımlar göz önüne

alındığında Suriye'nin yaklaşık 2,5 milyar m³ sudan faydalanabileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca Suriye, Dicle Nehri'ni kullanarak 200.000 hektarlık bir alanda sulama yapmayı planladığını açıklamıştır (Bilen, 1999, 35).

Türkiye'den gelen sular ile birlikte Suriye'nin toplam yüzey suları miktarı Pamukçu (2000, 148)'ya göre 22,1 milyar m³/yıl yerüstü ve 7,78 milyar m³/yıl yeraltı suyu olmak üzere toplam 29,88 milyar m³/yıl'dır ve bunun 17,94 milyar m³/yıl'ı elde edilebilir su miktarı olarak belirtilmektedir. CIA (2009, 1) kaynaklarında bu miktar 19,95 milyar m³/yıl olarak verilmiştir. Kıran (2005, 115) ise Suriye'deki toplam yüzey sularının 34,12 milyar m³ olduğunu belirtmiştir. Bu suların nerelerden ne kadar sağlandığı Çizelge-13'de verilmiştir. Ülkedeki yağış miktarı çöl steplerinde 100 mm³/yıl ile kıyılarda 1.300 m³/yıl'a kadar değişmektedir.

Çizelge-13: Suriye'nin Başlıca Suları

Nehir	Toplam Uzunluk (km.)	Suriye'deki Uzunluk (km.)	Suriye'deki Yıllık Akış (milyon m ³)
Fırat	3.000	710	28.000–29.000
Habur	300	260	1.500–1.780
Balikh	160	80	0.200
Asi	571	325	2.280
Afrine	129	85	
Barada	71	71	0.400
Awaj	66	66	0.100
Yarmuk	57	47	0.450
Diğerleri			1.191
Toplam Yüzey Suları			34.121–35.121

Kaynak: Kıran, 2005, 115

Çizelge-14: Türkiye - Suriye Sınırından 1987-2002 Döneminde Geçen Aylık Akım Değerleri

Yıllar	EKİM	KASIM	ARALIK	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	YILLIK
1987	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	532	508	-
1988	589	843	1034	1339	1773	2348	2769	3000	2388	1023	892	860	1572
1989	930	1207	1518	1512	1046	888	652	486	389	327	403	455	818
1990	358	476	818	348	345	519	546	508	513	504	512	520	497
1991	526	521	494	493	475	485	497	490	489	494	508	502	498
1992	498	490	493	418	483	515	480	480	483	445	503	481	481
1993	500	496	528	571	570	589	509	479	463	541	496	650	533
1994	697	695	706	750	751	768	678	586	631	722	784	957	727
1995	911	961	1245	1203	1087	957	779	427	576	631	754	764	858
1996	758	1110	898	1318	1147	1684	1337	899	740	923	1060	854	1061
1997	818	870	927	1190	1260	1313	1056	1110	989	1067	735	713	1004
1998	685	964	1111	1105	1456	1329	801	831	559	905	890	914	963
1999	687	864	1064	889	851	581	542	635	508	509	640	484	688
2000	754	1081	979	1048	1173	805	489	497	464	631	287	231	703
2001	342	502	511	575	450	296	292	288	492	698	758	364	464
2002	329	470	659	698	362	362	399	416	433	576	493	472	472
2003	563												
ORTALAMA	647	791	880	911	919	934	879	824	745	725	709	673	776

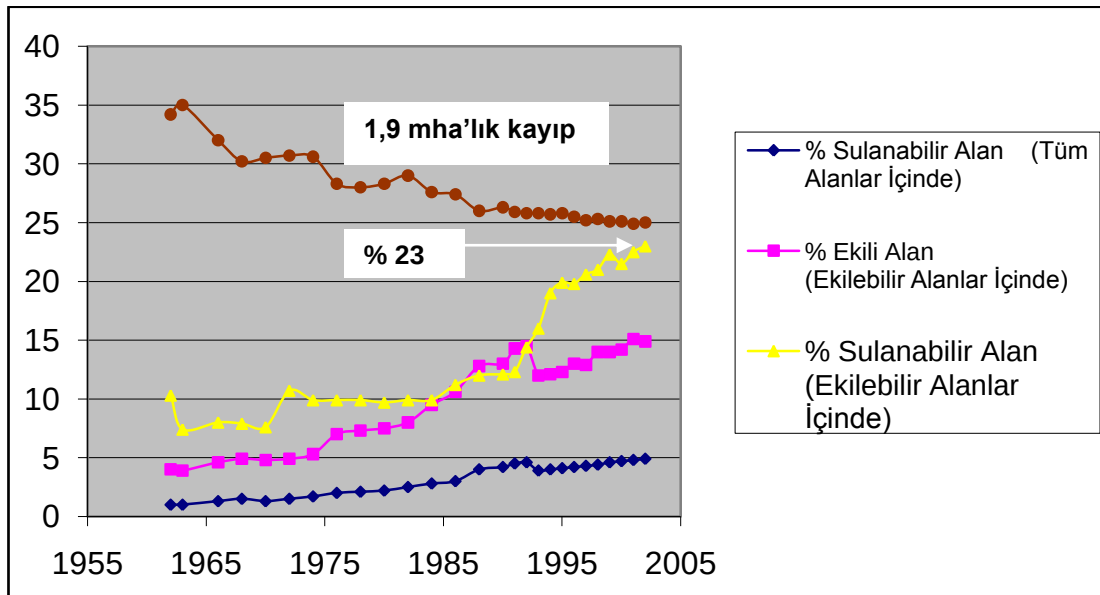
Kaynak: SAREM, 2002, 65

NOT: (1) Türkiye tarafından Suriye'ye diplomatik kanaldan gönderilen Belkisköy Akım Gözlem İstasyonu aylık akım değerleridir. (2) 17 TEMMUZ 1987 tarihli Protokol'ün altıncı maddesindeki su taahhüdünün yerine getirilmediği aylar ve yıllar koyu renkle ve yatık olarak gösterilmiştir. (3) Birimler m³/sn.dir.

Sulamalı tarım su tüketiminin büyük bir kısmını oluşturmaktadır; hektar başına kullanılan ortalama 13.450 m³ suyun kullanıldığı ülkede tarımsal kullanıma toplam 11.310 milyon m³ su harcanmaktadır. Pamukçu (2000, 176)'ya göre, tarımsal kullanım, toplam su kullanımı içerisinde % 90'lık bir paya sahip olmasına karşın, bunun milli gelire katkısı % 19, istihdama katkısı ise, % 26'dır. Buna rağmen sulamanın yaygınlaştırılması ve yerel gıda üretimi, ekonomik öncelik olarak görülmeye devam etmektedir. Suriye'nin 18,4 milyon hektarlık (mha) topraklarının sadece 4,6 mha'lık kısmı işlenebilir niteliktedir (% 25,2). Yakın zamana kadar ekilebilir alanların % 17,8'i ya da toplam yüzölçümünün % 4,4'ü sulanabilmekte iken bu oran zamanla artarak 2001 rakamlarına göre % 23'e toplam yüzölçümü içerisinde de % 6,9'a yükselmiştir. Sulanabilen alanlar zamanla artmasına karşın 1960'dan bu yana 1,5 mha'dan fazla bir toprak parçası, çölleşme ve tuzlanma gibi nedenlerle kaybedilmiştir (Çizim-6). Topkaya (1998, 13), Türkiye'de sulanan toprakların, % 86-87 oranında sulanabilir nitelikte iken Suriye'de bu oranın % 47'ler seviyesinde olduğunu belirtmiştir. Bu da suyun ne kadar büyük oranda israf edildiğini göstermektedir. Su kaynakları, sulanan topraklar nitelik olarak elverişli olmadığı halde sulamada kaybedilmektedir. Daha sonraki bölümlerde de belirtildiği gibi Suriye su kaynaklarını sulama amacıyla kullanma gereksinimlerini öne sürerek Türkiye'den daha fazla su istemektedir. Hâlihazırda toprakların % 80'i yağışlarla sulanmakta olup yıllık ortalama yağış 250 mm. düzeyindedir. Bu durumda Fırat Nehri, sulamada ve Halep şehrinin su gereksinimlerinin karşılanmasında önemli bir yere sahiptir (MacQuarrie, 2004, 28-31).

Suriye; Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde geliştirdiği projeler gereği; Fırat'tan 11,3 milyar m³/yıl, Dicle'den 2,6 milyar m³/yıl olmak üzere toplam 13,9 milyar m³/yıl suya gereksinimi olacağı ifade etmektedir (Akbulut, 2003, 68).

Çizim-6: Suriye’de Toprak Kaynaklarının Kullanımı

Kaynak: MacQuarrie, 2004, 32

Su kaynaklarının değerlendirilmesi amacıyla ilk olarak Fransızlar tarafından 1927’de Suriye’de bir “Fırat Vadisi Projesi” fikri ortaya atılmıştır. Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra 1950’de bu fikir tekrar gündeme gelmiş ve daha sonra 1960’da Sovyetlerce tekrar ortaya atılmıştır. 1963 yılında Suriye yönetimi Fırat Nehri üzerinde yapılacak ve Fırat-Tabqa Nehri üzerinde 1973’te devreye girecek Arapça “devrim” anlamındaki Al-Thawra Barajı’nın yapılmasına karar vermiştir. Amaç, 640.000 ha alanın sulanması ve aynı zamanda ülke elektriğinin % 60’ının yani 840 MW elektriğin sağlanmasıdır. Baraj 1975’te tamamlanmış ancak amaçlananın çok gerisinde kalarak çok kesin olmamakla beraber çeşitli kaynaklara göre 60.000 ila 397.000 ha arasında değişen bir alanda sulama sağlanabilirken elektrik üretimi 150 MW seviyelerinde kalmıştır (MacQuarrie, 2004, 31–37). Öz (2008, 542)’e göre Eski Sovyetler Birliği yardımıyla Fırat Nehri üzerinde yapılan Tabqa Barajı, Sibiry’a’daki yüksek sular önüne kurulan barajların mantığı ile yapıldığı için elektrik üretiminde daha fazla suya gereksinim duymaktadır. Şöyle ki, genel olarak barajlarda 1 KW enerji üretimi için 5 m³ su gerekirken, Tabqa Barajı için bu miktar 8 m³ olmaktadır.

Bu proje içerisindeki diğer iki baraj olan Al-Baath barajı ve Tishreen HES 630 MW'lık bir kurulum kapasitesi ile 1995'te açılmıştır. Bunlara ek olarak Suriye'nin beş yıllık planlarında sulama projeleri Habur, Sajur ve Balikh Dereleri ile Dicle ve Asi Nehirleri'ni de kullanacak şekilde genişletilmiştir. Yıllık debisi 1,2 milyar m³ olan ve % 90'ını Suriye'nin kullanmakta olduğu Asi Nehri üzerinde Humus ve Hama şehirleri arasında pompalama istasyonları ve sulama kanalları ile Cısr el Sugur bentleri yapılmış, ayrıca Ziezoun ve Kostoun Barajları'nın yapımına karar verilmiştir. Tamamlanan Rustam ve Hilfaya-Mehardeh Barajları sayesinde 230.000 ha'lık bir arazi sulanmasının yanında Humus ve Hama şehirlerinin elektrik ve su ihtiyacı karşılanmaktadır. Asi Nehri üzerinde barajlar yapılmamış haliyle Türkiye-Suriye sınırında Türkiye'ye ortalama 120 milyon m³ su bırakılmaktadır. Barajlar bittiğinde Türkiye'ye bırakılan su miktarı, 25 milyon m³'e düşecektir (Zehir, 2003, 4–98).

Hem Irak hem de Suriye'ye ait su verileri incelendiğinde ortada bir su sıkıntısının olduğu açıktır. Ancak, sıkıntının nedenleri de sadece su yokluğu ile bağdaştırılamaz. Irak ve Suriye daha sonraki bölümlerde de inceleneceği gibi, Türkiye'yi su zengini gibi göstererek daha fazla su elde etmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar. Suriye'nin su sıkıntısı en fazla olmakla birlikte Irak, kişi başına düşen su miktarı açısından daha şanslı konumdadır. Kişi başına düşen ortalama su miktarları Çizelge-15'de verilmiştir.

Çizelge-15: Türkiye, Irak ve Suriye'nin Kişi Başına Düşen Ortalama Su Miktarları

ÜLKELER	YILLIK KİŞİ BAŞINA DÜŞEN SU (m ³)
Türkiye	1620
Irak	2020
Suriye	1200
Asya Ortalaması	3000
Dünya Ortalaması	7600

Kaynak: Küpcü, 2007, 92

3.4. Ortadoğu'da Suyun Durumu

Kavram olarak 1902 yılında, ilk olarak Amerikalı askeri teorisyen Alfred Thayer Mahan tarafından ortaya atılan “Ortadoğu”nun sınırları bugün değişik olarak tarif edilse de genel olarak Ortadoğu diye anılmakta olan bölge; Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Arabistan yarımadası ve Sudan ile batıda Mısır topraklarının kapsadığı alan olarak saptanabilir. Görüldüğü gibi bölgenin çekirdeğini Arap dünyası oluşturmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin yarıdan fazlasına sahip olan bölgede yaklaşık 250 milyon kişi yaşamaktadır. 400 yıl kadar Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında yaşayan ve Birinci Dünya Savaşı sonunda galip devletlerin amacı ve menfaatleri doğrultusunda ayrı devletler şeklinde sınırları çizilen bu bölgedeki Arap toplulukları iki dünya savaşı arasında İngiliz ve Fransız himayeleri altında kaldıktan sonra İkinci Dünya Savaşı bitiminde bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ortadoğu denilince hemen akla yıllarca süren siyasi ve ekonomik çatışmalar gelmektedir. Burada çıkan tüm sorunların karışanı ve karıştıranı çoktur (Kapan, 2007, 205).

Su sorunu kendini Ortadoğu'da, dünyanın diğer bölgelerine oranla daha çok hissettirmektedir. Kurak bir iklime sahip bölgede mevcut su kaynakları hızla artan nüfusun gereksinmelerini karşılamaya yetmemektedir. Su yönetim mekanizmaları gerekenin altında bir etkiye sahip olduklarından, kullanılabilir su kaynaklarının kalitesi her geçen gün düşmekte, verimsiz kullanımdan dolayı da suyun israfı artmaktadır. Otuz yıl içerisinde bölge ülkelerinin birçoğunda ancak içmeye yetecek kadar su kalacağı öngörülmektedir. Bu olumsuzluklara, su kaynaklarının önemli bir miktarının sınıraşan sular olduğu gerçeği eklendiğinde, sorunun çözümünün de o kadar zorlaşacağı açıktır. Bu durum havza ülkelerinin ‘Su Streslerini’ artırmaktadır (Pamukçu, 2000, 146).

Ortadoğu'daki önemli su kaynakları; Fırat, Dicle, Asi, Ürdün (Şeria), Litani, Nil Nehirleri ve yeraltı sularıdır. Bu nehirlerden; Fırat ve Dicle Nehirleri'nin toplam su potansiyeli yaklaşık, Nil Nehri'ne eşit ve yıllık ortalaması 87,7 milyar m³tür. Ürdün Nehri'nin ise yıllık ortalama su miktarı

1,4 milyar m³ olup, Fırat-Dicle Havzası'nın veya Nil Nehri'nin taşıdığı yıllık su miktarının ancak % 1,5'ine denk gelmektedir. Bu küçük Nehrin havzası, bağımsızlıklarını 1940'lı yılların içinde elde eden dört devlet, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Suriye arasında paylaşılmış ve bu devletler yarım yüzyıla yakın bir süre birbirleri ile mücadele etmişlerdir. Filistin'in Batı Şeria ve Gazze'de kurulması ile bölgede beşinci bir devlet daha doğmuştur. Kişi başına yıllık ortalama su kullanımı İsrail ve Ürdün'de tüm Ortadoğu'nun yıllık kişi başına ortalama su kullanım değerinin yaklaşık dört katı kadardır (Yıldız, 2009, 4). Bununla yetinmeyen İsrail'in 2009 yılı Ocak ayında Gazze'ye hava harekâtlarının peşinden başlattığı kara harekâtının nedenlerinden birisinin su olduğu düşünülebilir.

Litani Nehri, Lübnan sınırları içerisinde doğup yine Lübnan sınırları içerisinde denize dökülmektedir yani sınır oluşturan veya sınıraşan bir nehir değildir. 145 km. uzunluğundadır ve yılda 700 milyon m³ su taşımaktadır. Üzerinde Lübnan'ın tek barajı olan Qirawn Barajı bulunmaktadır. Nehrin kıyısındaki verimli topraklarda genellikle Hristiyan nüfusun yaşadığı ve diğer din mensupları ile suyun paylaşımı konusunda sürtüşmeler olduğu bildirilmektedir. Bölgede kuraklık ve nüfusun artışıyla birlikte Nehir üzerinde emelleri bulunan İsrail, Lübnan ve Suriye arasında da sorun çıkabileceği değerlendirilmektedir. Litani Nehri'nin sularının Ürdün Nehri'ne çevrilerek bu nehrin takviyesi fikri zaman zaman İsrail tarafından ortaya atılmıştır. Lübnan'ın su kaynakları Lübnan yetkilileri tarafından yılda ortalama 3,2 milyon m³ olarak belirtilmekte ancak İsrail kaynaklarında 9 milyar m³ olduğu öne sürülmektedir. Burada İsrail'in amacının Lübnan'ın su zengini bir ülke olarak gösterilmesi ve zaman içerisinde bu ülke kaynaklarını kullanma isteğini ortaya çıkarmak istemesi olduğu düşünülebilir. Aynı taktik Türkiye üzerinde de uygulanmakta ve ülkemiz su zenginiymiş gibi gösterilmeye çalışılmaktadır.

Dünyanın en uzun nehri olan 6825 km uzunluğundaki Nil Nehri'nin su toplama havzası, Burundi, Zaire, Kenya, Tanzanya, Uganda, Etiyopya, Sudan ve Mısır toprakları üzerine yayılmıştır. Yıllık ortalama su miktarı 84 milyar m³ olan Nil Nehri sularına Etiyopya'nın katkısı % 85, diğer altı ülkenin katkısı % 15 iken Mısır ile Sudan'ın hiç katkısı yoktur. Buna rağmen Mısır,

Nehrin % 70'inin kendine ait olduğunu iddia etmektedir. Sudan ile 1959 yılında yaptığı bir anlaşma ile bu hususu garanti etmeye çalışmıştır. Etiyopya'nın bunca katkısının rağmen Nil Nehri suları üzerinde çeşitli projelerle sulama ve enerji üretimi yapma isteği Mısır tarafından engellenmektedir. Keza, Etiyopya 1989 rakamları ile kişi başına 130 dolarlık GSMH ile dünyanın en fakir ülkelerindendir (Kapan, 2007, 209–247). Etiyopya'nın Nil Nehri'ne olan büyük katkısının yanında ekonomik gücünün küçük olması ve dolayısıyla yaptırım gücünün olmaması Denence 2'yi de destekler niteliktedir.

Türkiye, Suriye ve Irak'ın kıyıdaş olduğu Dicle ve Fırat Nehirleri'nin toplam su miktarı yaklaşık olarak Nil Nehri'ne eşittir ve şimdilik üç ülkenin de su gereksinimini karşılayacak kapasiteye sahiptir. Ancak; Ortadoğu gibi karışık bir politik coğrafya içinde sular konusu incelenirken, bu iki nehre ilişkin gerçekler dikkate alınmayarak, konular daima uluslararası politikanın karmaşık problemlerine çekilmektedir. Konunun bölge ülkelerin denetiminden çıkarak uluslararası bir boyut kazanması, herhangi bir nedenle sıcak çatışma tehlikesi altında bulunmayan devletlerin, siyasi baskı unsuru olarak kullanabileceği şekilde sularımız üzerinde karar verme keyfiyetine yol açması durumuna neden olabilir. Fırat ve Dicle Nehirleri'ndeki şartlar, ciddi su sorunları yaşanan Şeria (Ürdün) Nehri ile eşdeğer tutularak, bu havzada zaman zaman savaflara neden olan olayların, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kullanımı ile ilgili olarak da yaşanacağı ifade edilmektedir.

Lübnan'da Bekaa Vadisi'nden doğan Asi Nehri, büyük ölçüde Suriye topraklarında tüketildikten sonra, Türkiye sınırları içinde Akdeniz'e dökülmektedir. Yıllık ortalama su miktarı 1,2 milyar m³ olan Asi Nehri, Fırat'ın % 8'i oranında su taşımaktadır. Suriye, bir memba ülkesi olarak; Asi'nin sularını kullanırken, Türkiye'nin ihtiyacını dikkate almamakta ve yaz aylarında Amik Ovası'nda büyük bir sıkıntı yaşanmaktadır.

Yüzey sularının yanı sıra, yeraltı suları bölgedeki su potansiyelinin önemli bir bölümünü oluşturur. Hidrologların Nubyan oluşumu olarak adlandırdıkları yeraltı su sistemi, içine Libya'nın güneyini, Mısır'ın güneybatısını, Çad'ın belli bölgelerini ve Sudan'ın kuzeybatısını alarak, Sina Yarımadası'na, İsrail'in Nejeu Bölgesi'ne, Ürdün'ün güneyine ve Arabistan'a

kadar uzanır. Yaklaşık 2,5 milyon km²'lik alanın altında yer aldığı düşünülen bu yeraltı su sisteminin 50.000 milyar m³ fosil suyu içerdiği tahmin edilmektedir.

Bir diğer önemli yer altı suyu sistemi, Ürdün Nehri ile Akdeniz kıyıları arasında kalan doğu ve kıyı akiferleri'dir. Batı Şeria'nın nerdeyse tümünü kaplarken yıllık ortalama 632 milyon m³ su sağlamaktadır.

Diğer taraftan Ortadoğu'daki mevcut suyun % 83'ünün tarımda kullanılmakta olduğu, Mısır'da suyun % 90'ının tarıma harcandığı ve çiftçilerin gereğinden % 70 daha fazla su kullandıkları da diğer bir gerçeği yansıtmaktadır. Bu israfa petrol zengini bölge ülkelerinden bazılarının (S.Arabistan, Kuveyt ve BAE) tarımda kendi kendilerine yeterli olma çabasıyla yürüttükleri, ihtiraslı tarım projeleri de eklenildiğinde var olan su kaynakları hızla azalmaktadır.

Kaynaklar açısından yeterli suya sahip olmayan Ortadoğu ülkeleri; varolan sulardan faydalanma hakkı konusunda da farklı düşündükleri için paylaşımında zorluk çekmektedirler. Nitekim dokuz ülkenin topraklarından geçen "Nil" için özellikle Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında ciddi sorunlar bulunmaktadır (Akbulut, 2003, 38).

Su, hayati bir doğal kaynak olduğuna göre ve bu bölgede "kıt" olduğuna göre, bölgedeki devletlerin en önemli ulusal güvenlik konularından birisi de su kaynaklarıdır. Bir su havzası birkaç devletin toprakları üzerinde yer alıyorsa bir devletin su kullanımı diğerini ya da diğerlerini oldukça etkilemektedir. Su kaynaklarından yararlanma çerçevesinde çeşitli dış politika önceliklerini de göz önüne alarak, devletler arasında çeşitli hukuksal düzenlemeler ya da ittifaklar yapılmaktadır (Pamukçu, 2000, 15). Aksi durumlarsa anlaşmazlıkların sürmesi anlamına gelecektir ki konu Ortadoğu olduğunda bu türden anlaşmazlıkların her an bir çatışmaya dönüşmesi olası görünmektedir.

4. SU HUKUKU VE SINIRAŞAN SULAR KONUSUNDA TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE'NİN TARAF OLDUĞU HUKUKSAL DÜZENLEMELER

Araştırmamızın bu bölümünde uluslararası su hukukuna temel teşkil eden yaklaşımlar ve kural oluşturma çabaları, Türkiye, Irak ve Suriye arasında soruna neden olan Fırat ve Dicle Nehirleri hakkında temel bilgiler ve bu nehirlerin kullanımına yönelik Türkiye, Irak ve Suriye arasında yapılan anlaşmalar ile sınıraşan sular konusunda en son yapılan çalışmalar ve taraf olunan hukuksal düzenlemeler yer almaktadır.

4.1. Uluslararası Su Hukuku

Dünyanın her yerinde su kaynakları gitgide değer kazanmaktadır. Çünkü çevre kirliliği nedeniyle kalitesizleşen ve azalan su kaynakları ve dengesiz nüfus artışı nedeniyle suya olan gereksinim artmaktadır. Dolayısıyla, suların paylaşımı bir sorun olarak ortaya çıkmakta varolanların ise büyümesine neden olmaktadır. Taraf sayısı ve kuraklığın seviyesi arttıkça çözüm de bir o kadar zorlaşmaktadır (Kapan, 2007, 22).

Son yıllarda dünyada hızlı nüfus artışına, küresel çevre sorunlarına, düzensiz kentleşmeye, sanayileşmeye ve sulama uygulamalarındaki yanlışlık ve aksaklıklara bağlı olarak bir su kıtlığının başlayacağı öngörülmektedir. Ancak dünya üzerinde suyun dağılımı dengeli olmadığına göre, sorunun dağılımı da coğrafyaya göre değişecektir. Özellikle kuzey ülkeleri için bu tür sorunların daha uzak olduğu bilinmektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika'da yağışların bol olması ve toplumların demokratik yönetimlere yatkınlığı ortaya çıkan küçük anlaşmazlıkların da çabucak çözümlenmesini sağlamış ve herhangi bir çatışma çıkmadan sorun ortadan kalkmıştır. Bu nedenle AB ülkeleri artık su paylaşımından çok konunun çevresel boyutuna ağırlık vermeye başlamışlardır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ise su sıkıntısı vardır. Bölge nüfusu hızla artmaktadır. Ortadoğu'da yenilenebilir olmayan yüzeysel ve yeraltı su kaynakları bilinçsizce ve sorumsuzca kullanılmaktadır. Ayrıca tarımsal

sulamada eski yöntemlere devam edilmektedir. Bu tutum uygarlıklar ve dinlerin merkezi ve bunların sürekli bir çatışma alanı olan Ortadoğu'da, su sorununun daha da büyük boyutlara ulaşmasına neden olmaktadır (Bağış, 2004, 1).

Yeryüzünde sınıraşan ya da oluşturan çokuluslu havzaların sayısı 263'tür (Giordano, 2002, 19) ve bunlar kıtaların yarısı kadar bir alanı kaplamaktadır. Yararlanma aşamasında ilgili ülkeler arasında sorunlar oluşmaktadır (Öziş, Türkman, Baran, Özdemir ve Dalkılıç, 2004, 34). 4000 yıldan buyana Ortadoğu'daki nehirlerle sulanan topraklar, bu toprakların bölünmesi ve paylaşımı yönünde çatışmalara sahne olmuştur.

Su kaynakları ile ilgili gelenek ve yasaların insanlık tarihi ile birlikte doğduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Uygarlığın doğup geliştiği bölgelerden birisi olan Anadolu ve Ortadoğu, M.Ö. 3000 yıllarından itibaren insanlara sağladığı su kaynağı ve su ulaşım yolları ile temel yerleşim ve uygarlık alanlarından birisi olmuştur (Uçarol, 1993, 362).

Daha da geriye gidilirse, 4000 yıl kadar önce, Sümerler, Mısırlılar ve Çinliler topraklarını sulayabilmek, selleri önlemek ve daha sonraları taşımacılık amacıyla çeşitli su kanalları inşa etmişler, bunlar tarımda ve ekonomide gelişmeyi sağlayınca kanallar büyütülmüş ardından da taşımacılık ve sulamanın yanında, askeri, ticari ve politik açılardan da önemleri artmaya başlamıştır (Giordano, 2002, 22).

Hamurabi (MÖ 1792–1750) yasalarında sulama ve baraj yapımı ile ilgili kurallara rastlanmaktadır. Zaman içerisinde de taraf devletler arasında çeşitli anlaşmalar yapılarak sınıraşan ya da sınır oluşturan suların kullanımına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Roma Hukuku'nda kıyıdaş ülkeler, suyun kullanımında mutlak hâkimdirler. Su kullanım hakkı, bir özel mülkiyet hakkı gibidir. Tüm yıl boyunca akan akarsular kamunun malıdır. Yani, akarsu kamunun malı olarak herkesin kullanımına açıktır ve özel mülkiyete konu teşkil etmez. Ancak, akarsu kıyıları, kenarındaki arazi kime aitse ona aittir ve kamu otoritesi denetiminde istediği gibi yararlanabilir. Buna benzer olarak kuyu ve kaynak gibi yeraltı sularının da sahibi bulundukları arazinin sahibidir. Su, öncelikle

insanlar ve hayvanlar için içme suyu olarak kullanılmalıdır. Toprak sahipleri, arazilerinden geçerek başkasının arazisine giren suyu çeşitli şekillerde geliştirerek diğer tarafı su baskınına uğratamazlar. Kısaca Roma Hukuku'nda *maxim sic utere tuo ut alienum non laedas* (malını komşuna zarar vermeyecek şekilde kullan) kuralı vardır.

İslam Hukuku'nda su, ortak eşya olarak sayılmaktadır ve başkasına zarar vermemek kaydıyla herkes yararlanabilir. Kıyıdaş devletler, suyun da sahibidir. Yukarı kıyıdaşın kullanım hakkı daha fazla olmakla birlikte, aşağı kıyıdaşın suyunu kesme hakkı da yoktur. Suyun kısıtlı olduğu zamanlarda yukarı kıyıdaşın sulamada kullanacağı su da kısıtlanmaktadır. Ancak anlaşmazlık olursa suyun kullanımı, toprağın büyüklüğü ile orantılı olarak paylaşılır. Yeraltı suları diğerlerinden ayrı olarak ele alınmıştır. Kuyuları açanlar suyun da sahibi olurlar ancak kuyuların arası belli aralıkların altında olmayacak şekilde açılabilir. Görülen odur ki İslam Hukuku, suların kullanımına çeşitli sınırlandırmalar getirmektedir (Acabey, 2006, 11).

Su kaynaklarının niteliğine ve bulunduğu konuma bağlı olarak sorunun boyutları ulusal veya uluslararası olabilir. Ulusal sorunlar her devletin kendi kuralları ile kendi içerisinde çözümlenebilirken uluslararası sorunlar, uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası ilişkiler disiplini konusu içerisinde çözümlenebilir (Kapan, 2007, 20).

Dünyadaki sınır aşan sularla ilgili anlaşmalar incelendiğinde; 1814 yılından bu yana su yönetiminde suların ulaşım dışında amaçlarla kullanılması, sellerin önlenmesi veya hidroenerji yatırımları, tüketime veya depolamaya yönelik su kullanımını içeren yaklaşık üçyüz anlaşma yapıldığı görülür (Giordano, 2002, 23). Bu anlaşmalarda, aralarında anlaşmazlık olan kıyıdaş ülkelerin genellikle "hakça paylaşım" ilkesini uygulayarak sorunu çözdükleri ve hatta ortak sulama ve enerji üretim projeleri geliştirdikleri görülmektedir. Fakat bu çözümlerde uygulanan yöntemler, uluslararası hukuk alanında genelleştirilemediği gibi, kıyıdaş devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini belirleyen nitelikte uluslararası kurallar da bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu ülkeler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun "Devletlerin Ekonomik Hak ve Yükümlülükleri" hakkındaki 12 Aralık 1974 tarihli kararın

üçüncü maddesini dikkate almakla yükümlüdürler. Uluslararası bir kural haline gelen bu madde hükmüne göre; bu kaynakları paylaşan ülkeler diğer kıyıdaş ülkelere nehir sularından hakkaniyet ölçüleri içerisinde faydalanma ve paylaşılmasına dikkat etmek zorundadırlar. Sınıraşan akarsular konusunda, uluslararası hukuk açısından dört yaklaşım söz konusu olmuştur. Bunlar aşağıdaki bölümlerde kısaca açıklanmıştır.

4.1.1. Mutlak Egemenlik Görüşü (Harmon Doktrini)

İlk kez 1895 yılında ABD ile Meksika arasındaki Rio Grande Nehri uyuşmazlığına uygulanmış olup yukarı kıyıdaş devletin mutlak egemenliğini (absolute territorial sovereignty) kabul eden bir görüştür (Bilen, 1999, 38). Bu görüşe göre:

“Devletler kendi topraklarından geçen sınır aşan sular üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilir, hatta bu suyu tamamen kullanarak aşağı-kıyıdaş (mansap) ülkelerine hiç su bırakmayabilir.”

Aslen bu fikirler Alman hukukçu Johann Klüber'in 1851 yılına ait eserinde ilk kez ortaya atılmıştır. Buna göre, *“her devlet toprakları içerisindeki akarsuyu, akış yolunu değiştirmek de dâhil, diğer devletler için zararlı etkiler doğursa bile tamamen kendi istediği gibi kullanabilir.”* Görüşün Harmon Doktrini adını almasının nedeni, ABD başsavcısı Judson Harmon'un Rio Grande Nehri uyuşmazlığında belirttiği görüşlerdir (Durmazuçar, 2003, 46).

Anlaşmazlık kısaca şöyle gelişmiş ve sonuçlanmıştır: 1895 yılında ABD'nin sulama çalışmaları nedeniyle Meksika ile ABD arasında ulaşım elverişli Rio Grande Nehri'nde su seviyesinde düşüş olmuş, bu durum Meksika Devleti tarafından protesto edilmiştir. Meksika, aynı zamanda bu Nehir üzerinde tarihten gelen kullanım haklarının olduğunu ve herhangi bir şekilde Nehrin kullanımının kısıtlanamayacağını, aynı zamanda Nehir üzerindeki ulaşımın da engellendiğini öne sürmüştü, daha önce ABD ile yapılan ve devletlerin birbirini olumsuz etkileyecek yaklaşımlardan kaçınmalarına dayanan Guadalupe Hidalgo Anlaşması'na uyulmadığını iddia etmiştir. ABD başsavcısı Harmon, konuya yönelik cevap niteliğindeki raporunda, söz

konusu anlaşmanın sadece sınırdaki ulaşımaya yönelik olduğunu, bunun dışında ilgili devletin akarsuyun kendi ülkesi içerisinde kalan kısmında istediği tasarrufta bulunabileceğini belirtmiştir. Böylece aşağı kıyıdaş ülkede suyun miktarının azalmasına neden olsa bile bu durum ABD'ne herhangi bir sorumluluk getirmez. Bunun aksi bir yaklaşım ABD'nin kendi ülkesi üzerindeki mutlak egemenliğine aykırı olur. Her devletin kendi ülkesi üzerindeki mutlak egemenliği de uluslararası hukukun temel bir ilkesidir. Böylece, ABD, kendi ülkesi içinde olduğu sürece bütün sular üzerinde mutlak egemendir ve bunu engelleyecek herhangi bir uluslararası hukuk ilkesi yoktur. Eğer ABD, aşağı kıyıdaş ülkenin sorunlarını göz önüne alarak birtakım kendini kısıtlayıcı önlemler alırsa, bunu uluslararası nezaket ve saygı düşüncesi ile ve ancak kendi isteği ile yapar. Zaten bu sorunun çözümünde de ortak bir komisyon kurulmuş ve ABD'nin taraf olduğu bir anlaşma imzalanmış, Meksika'ya belirli miktarda su bırakılması taahhüt edilmiş ancak bunun bir zorunluluk olmayıp sadece nezaket gereği olduğu ve herhangi bir anlaşmaya veya sonraki yaklaşımlara örnek teşkil edemeyeceği vurgulanmıştır.

ABD Dışişleri Bakanlığı, bu anlaşmazlıkta, başsavcı Harmon'un görüşlerini benimseyerek Meksika büyükelçisine bir nota vermiş ve bu görüşlere resmi bir nitelik kazandırmıştır. Bu nitelik sayesinde Harmon Doktrini, uluslararası hukukun şekillenmesinde ve ABD'nin sonraki politikalarında etkili olmuştur. Sınıraşan sularla ilgili sorunlar yaşayan yukarı kıyıdaş konumundaki bazı devletler, doktrin hükümlerini örnek göstererek politikalarını yönlendirmişlerdir. Bu doktrin, sınıraşan bir akarsuyun bir ülkenin içinde kalan kısmının kullanımına yöneliktir. Ulaşımaya ilgili sorunları kapsamamaktadır (Acabey, 2006, 98).

Harmon Doktrini çeşitli kesimlerce savunulsa da uluslararası metinlerde kabul görmemiştir. Çünkü taraflardan sadece birinin görüşünün haklı olduğu temeline dayanmakta ve sorunun çözümüne yönelik bir katkı sağlamamaktadır. Dolayısı ile bu görüş günümüzde artık terkedilmiştir.

4.1.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşü

Harmon Doktrini'ne karşılık olarak, aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından savunulan bu görüşü ileri süren başlıca hukukçular, İsviçreli Max Huber ile İngiliz Oppenheim olmuştur (Tunca, 2002, 24). Oppenheim görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

“Ülke egemenliği sınırsız hareket özgürlüğü sağlamaz... Ülke egemenliğine rağmen devlet kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devletin doğal şartlarının aleyhine değiştirmeye, kendi ülkesinden komşu ülkeye akmakta olan nehrin akımını durdurmaya ya da saptırmaya yetkili değildir... Ulusal olmayan nehirler, sınır teşkil eden nehirler ve uluslararası nehirler kıyıdaş devletlerden herhangi birinin keyfi denetimi altında değildir; çünkü bir milletlerarası hukuk kuralı uyarınca, hiç bir devlet, kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devlet ülkesinin doğal şartları aleyhine değiştiremez. Bu yüzden, devletin yalnız kendi ülkesinden komşu devlete akan bir nehrin sularını durdurması ya da saptırması değil, fakat aynı zamanda, nehir sularını, komşu devlete zarar verecek veya bu devletin nehrin akımından kendi kesiminde faydalanmasını önleyecek şekilde kullanması da, yasaklanmıştır.”

Bu görüşe göre, yukarı kıyıdaş devlet, aşağı kıyıdaş devletin topraklarına girecek sular üzerinde hiçbir değişiklik (absolute territorial integrity) ya da aşağı kıyıdaşın zararına neden olacak engelleme yapamaz. Aynı zamanda aşağı kıyıdaş devlet, yukarı kıyıdaşın çıkarlarını da dikkate almak durumunda değildir ve yapmayı planladığı projeleri engelleyebilir. Şimdi olmasa bile gelecekte aşağı kıyıdaş devlet bu suları kullanmak isteyebilir. Bu nedenle suların kullanımına yönelik yukarı kıyıdaş devlet herhangi bir engelleme yapmadan aşağı kıyıdaş devlete bırakmalıdır (Durmazuçar, 2003, 48). Böylece bu görüş, aşağı kıyıdaş devletin çıkarlarını ön plana çıkaran bir görüştür. Bu görüşün uygulanması durumunda Fırat Nehri'nin sularının faydalanma hakkı sadece Irak'a ait olması gerekecektir. Harmon Doktrini'ne oranla uygulanabilirliği daha az olan bu görüş eğer

uygulama alanı bulabilirse aşağı kıyıdaşın gelecekte kullanacağı sular da garanti altına alınabilecektir.

Yukarıda bahsedilen iki görüş, birbirlerine karşılık olarak ortaya atılmış görüşlerdir. Uluslararası anlaşmalarda her ikisinin de geçerliliği olmamakla birlikte Acabey (2006, 118), bu görüşleri savunan devletlerin anlaşma masasına oturduklarında doğal olarak yumuşadıklarını ancak masaya otururken ellerini kuvvetli tutmak için bu görüşleri ortaya attıklarını belirtmiştir. Çeşitli pazarlıklarla ortak bir yaklaşım sağlanabilmektedir. Zaten sırf bu görüşler dikkate alınırsa suların en iyi şekilde kullanımı düşünülemez ve sorun sürer. Bu bakımdan, Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşü de Mutlak Egemenlik Görüşü gibi geçerliliğini yitirmiştir.

4.1.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Akarsular etrafındaki yerleşme ve endüstri faaliyetleri çoğunlukla akarsuların aşağısında başlamaktadır. Böylelikle, sınıraşan sular söz konusu olduğunda aşağı kıyıdaş devletlerin genellikle nehirlerden faydalanmaya daha önce başladıkları söylenebilir. Dolayısıyla aşağı kıyıdaş devletlerin “doğal ya da tarihi”, “kazanılmış” ya da “kadim” olarak ifade edilen hakları vardır. Bu görüş ilk olarak E. Vattel tarafından uluslararası hukuka kazandırılan bir görüştür. Buna göre;

“Bir ülke kendi toprakları üzerinde sınıraşan suları, diğer nehire kıyıdaş ülkelerden daha önce kullanmaya başlamışsa, bu ülkenin suyu kullanımı devam ettiği sürece ilgili sular üzerinde ön kullanım üstünlüğü vardır”.

Bu görüş kapsamına aşağı kıyıdaş ülkeye akan tüm sular değil, sadece ön kullanıma konu olan sular girmektedir (Durmazuçar, 2003, 50).

Bu doktrinde görüldüğü gibi aşağı kıyıdaş devletin çıkarları ön planda tutulmaktadır. Çünkü kazanılmış haklara zarar verecek konumda olan devletler genellikle yukarı kıyıdaş devletlerdir. Böylece bu doktrin aşağı kıyıdaş devletler tarafından benimsenmekte ve aşağı kıyıdaş konumunda

oldukları akarsular üzerindeki hakları artırma yolunda bir amaç güdülmektedir.

4.1.4. Hakkaniyete Uygun Kullanım

Bu görüş de, ülkeler tarafından en fazla rağbet gören, benimsenen bir görüştür. Her bir kıyıdaş devletin sınıraşan sulardan birbirlerine en az derecede zarar vererek en iyi şekilde ve eş değerde yararlanması anlayışına dayanır. Bu görüşü uluslararası hukuka kazandıran Amerikalı bilim adamı C. Eagleton'dur (Durmazuçar, 2003, 51). Buna göre;

“Sınıraşan suların adil kullanımı, akarsuya kıyıdaş ülkelerin her birinin farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını uyarmaktadır. Bu nedenle bu sular, her ülkeye azami fayda ve asgari zarar verecek şekilde bölüştürülmelidir.”

Tüm kıyıdaş devletler öncelikle iyi niyetli davranarak suyu hakkaniyetle ve başkasına zarar vermeden kullanacaklardır. Aslında bir dereceye kadar hem aşağı kıyıdaş devletin hem de yukarı kıyıdaş devletin suları kullanımı sınırlandırılmaktadır. Şöyle ki, yukarı kıyıdaş devletin sınırlarını aşan akarsuları kullanımı, aşağı kıyıdaş devletin aynı akarsuları kendi sınırları içerisinde kullanımıyla sınırlandırılmıştır. Yani kıyıdaş devletler suların her türlü kullanımında birbirlerinin çıkarlarını da göz önüne almak durumundadırlar. Birbirlerinin faaliyetlerini engelleyemeyecekleri gibi zarar vermekten de kaçınmak zorundadırlar. Bu görüşte her bir devlet ülkelerinin sınırları içerisindeki sular ortak bir ekonomik değer değildir. Her ülke birbirlerine projeleri hakkında bilgi vermekle birlikte, sınırları içerisinde yapacakları yatırımları ayrı ayrı projelerle değerlendirir ve yönlendirir (Acabey, 2006, 123).

Buna rağmen uygulamada sorunlarla karşılaşmaya devam edilmektedir. Çünkü uluslararası hukukta her yer için aynı şekilde uygulanan hükümler pek fazla değildir. Sorunlar daha çok kendi coğrafyası içerisinde ve taraf devletlerin aralarındaki koşullar göz önüne alınarak çözülmeye çalışılmaktadır. Her durumda tarafların hakları ve zarar görme kıstasları

değişkenlik göstermektedir. Özetle tüm tarafların mutlak egemenliklerinin kendi tasarruflarında olup kısıtlanamayacağını öne sürerek sorunları çözümsüzleştirmeleri yerine genel olarak herkesin egemenliğinin belirli sınırlamalara tabi olması görüşü, sorunların aşılmasını da kolaylaştıracaktır.

4.2. Su Konusunda Uluslararası Kural Oluşturma Çalışmaları

Sınıraşan suların ulaşım amacıyla kullanılmasını düzenleyen uluslararası anlaşmalar geçen yüzyıllar boyunca yapılagelmesine rağmen, ulaşım dışı kullanım ile ilgili anlaşmazlıklar ise 20'nci yüzyılın başlarında gündeme gelmeye başladığından, bu konudaki kuralların düzenlenmesi çalışmaları günümüze kadar uzanmıştır. Bu amaçla yapılan düzenlemeler temel olarak dört başlık altında ele alınmıştır. Bunlar, Uluslararası Hukuk Derneği, Uluslararası Hukuk komisyonu, Dünya Su Konseyi ve Uluslararası Hidrolik Enerji Birliği'nin yaptığı çalışmalardır.

4.2.1. Uluslararası Hukuk Derneği

Uluslararası Hukuk Derneği (UHD-International Law Association-ILA), 1873'de Brüksel'de kurulmuştur. Amacı, uluslararası hukuk üzerinde çalışmalarda bulunarak çeşitli kavramların daha açık hale getirilmesi ve geliştirilmesi olan derneğin Birleşmiş Milletler ile ilişkisi olmakla beraber aldığı kararlar sadece bir danışmanlık boyutundadır, resmi bir nitelik taşımaz ve yaptırım söz konusu değildir. Genel merkezi Londra'da bulunan derneğin dünyanın pek çok yanından 3700'den fazla üyesi vardır. İki yılda bir dünyanın değişik yerlerinde düzenlenen ve şimdiye dek 72'den fazlası tamamlanan konferanslarla çeşitli çalışmalar ve uygulamalar yapılmıştır. Bu konferanslar sonucunda alınan kararlar düzenlendiği yerin adını alarak yayınlanmakta ve uluslararası hukukta yönlendirici etkileri olmaktadır (UHD, 2008, 1).

Yukarıdaki bölümlerde anlatılan görüşlerden hem Mutlak Egemenlik Görüşü hem de Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşü incelendiğinde, birisi aşağı kıyıdaş devletlerin, diğeri ise yukarı kıyıdaş devletlerin, bu çok önemli doğal kaynaktan faydalanmalarını önlemekte olduğu görülmektedir. Bu

nedenle aşığı ve yukarı kıyıdaş ölkelerin ilişkilerinin geliştirilmesi ve bu kaynağın en uygun şekilde kullanımına olanak sağlamak amacıyla UHD, 1950’li yıllarda çeşitli girişimlere başlamıştır. Bunlardan en bilineni ve uluslararası alanda en çok kabul göreni, Helsinki’de 1966 yılında alınan ve hukuki bir bağlayıcılığı bulunmayan kararlardır (Kaya, 1998, 5).

Helsinki kuralları olarak da isimlendirilen bu kararlar, kıyıdaş ölkeler arasında sudan müşterek faydalanmada hakça ve makul kullanım (equitable and reasonable) kavramını ortaya koymuştur. Bu kavram, aşığı ve yukarı kıyıdaş ölkelerin sınıraşan sulardan makul ve hakça ölçüler içinde faydalanabileceklerini vurgulamaktadır. Ancak hakça kullanım, sudan eşit miktarlarda faydalanılması anlamını taşımamaktadır (Bilen, 1999, 39).

4.2.2. Uluslararası Hukuk Komisyonu

Uluslararası nehirlerin işletilmesi ve kullanılmasının yarattığı hukuki sorunların Birleşmiş Milletlerde (BM) incelenmesi 1959 yılında başlatılmış ancak 1970 yılına kadar önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. 1970 yılında BM Genel Kurulu, BM’nin kural oluşturma organı olan Uluslararası Hukuk Komisyonu’nu (UHK) “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Hukuku” geliştirmekle görevlendirilmiştir. UHK, 1970’ten sonra çalışmalarını başlatarak 1994 yazında tamamlanmış ve uluslararası suyollarının ulaşım dışı amaçlarda kullanımına ilişkin tasarı maddelerini BM Genel Kurulu’na sunmayı kararlaştırmıştır. Bu maddeler, uluslararası suyolları bakımından bir yukarı havza ölkesi olan Türkiye’yi yakından ilgilendirmektedir (Akbulut, 2003, 52).

Bu tasarının beşinci maddesi şöyledir;

“Suyolu devletleri her biri kendi topraklarında, adil ve makul bir şekilde uluslararası bir akarsuyu kullanır. Özellikle, akarsuyun yeterli korunmasıyla uyumlu olarak, ilgili su yolu devletlerinin menfaatleri dikkate alınarak, uygun ve sürdürülebilir kullanıma ulaşılması düşüncesiyle, uluslararası bir akarsu, su yolu devletleri tarafından kullanılır ve geliştirilir.

Suyolu devletleri, adil ve makul bir şekilde, uluslararası bir akarsuyun kullanımında, geliştirme ve korunmasında yer alır. Böyle bir katılım, hem akarsudan faydalanma, hem de, bu sözleşmede belirtildiği gibi, onu koruma ve geliştirme görevini kapsar.”

Bu maddede, bir sınıraşan nehrin “hakça, makul ve uygun” kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Maddenin yazım şekli, suyun ziyan edilmeden en uygun biçimde kullanılmasını açıkça işaret etmektedir. Türkiye tarafından önerilen “Üç Aşamalı Plan”, UHK’nca ortaya konulan bu yaklaşımları tamamen benimsemektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, sınıraşan suyollarının hakça ve akılcı kullanımını desteklemekte ve bu fikrini ortaya koyduğu planlarla girişim haline dönüştürmektedir.

Bir diğer önemli madde, tasarının altıncı maddesidir. Bu maddede, hakça, makul ve uygun bir kullanım gerçekleştirmek için nelerin dikkate alınması gerektiği sıralanmıştır. Bunlar genel olarak, coğrafi, hidrografik, mevsimsel ve çevreyle ilgili faktörler, kıyıdaş devletlerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları, nüfus, akarsuların mevcut ve potansiyel kullanımlarının diğer kıyıdaş devletlere etkileri, akarsu kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili tedbirler ve bunların maliyetleri ve kıyıdaş devletlerin tüm faktörler dikkate alınarak makul bir noktada buluşabilmesine yönelik yaklaşımlardır.

Taslağın yedinci maddesi, yukarı kıyıdaş devletin uluslararası su yolunun kullanımından dolayı aşağı kıyıdaş devlete önemli bir zarar vermemesi için çabalaması gerektiği aksi taktirde ortaya çıkan zararların karşılanmasına varan bir dizi önlemlerin alınabileceği konularına yer verilmiştir. Böylelikle, kıyıdaş devletlerin karşılıklı sorumluluklarının belirlenmesinde önemli bir gelişme gerçekleştirilmiştir.

Taslağın sekizinci maddesi ise, Uluslararası bir suyun uygun kullanımı ve yeterli korunmasına ulaşmak için su yolu devletlerinin, egemenlik, eşitlik, toprak bütünlüğü, karşılıklı menfaat ve iyi niyet esaslarında işbirliği yapmalarını zorunlu tutarak, gerekirse ortak komisyonlar kurarak işlemleri kolaylaştırmalarını tavsiye etmektedir (BM, 2005, 4–6).

UHK tarafından hazırlanan bu taslak, 21 Mayıs 1997 tarihinde BM Genel Kurulu’nda oylama ile kabul edilmiştir. Oylamaya BM’nin 185

üyesinden 133'ü katılmış, sözleşme 103 kabul, 3 ret (Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti ve Burundi) ve 27 çekimser oyla kabul edilmiştir. Çekimser kalan ülkeler arasında Fransa, İspanya, Bulgaristan, İsrail, Etiyopya, Mısır, Hindistan, Özbekistan, Paraguay ve Peru bulunmaktadır.

Türk heyeti ret oyu vermenin yanı sıra, Genel Kurul'da sözleşmeye karşı çıkmasının nedenlerini ayrıntılı şekilde açıklayan ve bu belgenin ülkemiz için uluslararası genel hukuk kuralları ve teamül hukuku uyarınca hukuki geçerliliği bulunmayacağını vurgulayan bir bildiri sunmuştur. Kuşkusuz bu sözleşme, aynı sınıraşan suyunu kullanan ülkeler arasındaki olası uzlaşmazlıkları çözmede doğrudan etkili olamayacaktır. Ancak, bu kurallar uluslararası toplum tarafından genel olarak kabul edildiği için, sözleşmeye imza koyan devletlerin gelecekte yapacakları anlaşmalarda, bu kuralları göz önünde tutmaları gerekecektir. Bu anlaşmanın tam metnine Ekler kısmında yer verilmiştir.

4.2.3. Dünya Su Konseyi

Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA) bir Dünya Su Formu oluşturulması olanaklarının araştırılması doğrultusunda, 1994 yılında Kahire'de yaptığı toplantıda, Dünya Su Konseyi'nin oluşturulmasına hazırlık yapmak üzere bir komite kurmuştur. Bu komite 1995 Mart'ında Montreal'de ve 1995 Eylül'ünde de İtalya'nın Bari kentinde toplanarak, Dünya Su Konseyi'nin amaç ve görevini belirlemiş ve kuruluşun örgütsel yapısı için gerekli zemin hazırlanmıştır. Buna göre Dünya Su Konseyi'nin amacı, suyun bütün boyutlarıyla sürdürülebilir bir temelde, insanlığın yararına olarak etkin bir biçimde korunması, geliştirilmesi, planlanması ve kullanılması için su ve suyla ilgili konularda çalışmalar yapan kuruluşlar arasında eşgüdüm ve bağlantı sağlamaktır.

Yukarıda belirtilen amaçla kurucu üyeler tarafından, 22 Mart 1996'da Dünya Su Günü'nde Marsilya'da, Dünya Su Konseyi adını taşıyan, hükümet ve siyaset dışı, ayırım gözetmeyen ve kâr amacı taşımayan bir örgütün

kurulduğu resmen ilan edilmiştir. Üyelerinin oylarıyla Marsilya, Dünya Su Konseyi'nin merkezi olarak seçilmiştir.

Dünya Su Konseyi'nin amacı, su konularının tüm boyutlarıyla ayrıntılı bir biçimde ele alınıp tartışılması, mevcut sorunlara çözüm aranması, su alanındaki bilgi ve deneyimlerin paylaşılması, uluslararası diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi, su kaynaklı anlaşmazlıkların çözümüne katkıda bulunulması ve küresel düzeyde sorunların üstesinden gelinmesi yolunda koordine edilmiş yaklaşımlar oluşturulmasıdır. Bu yaklaşımlar aynı zamanda su konusunda uluslararası düzeyde gerçekleştirilen yasama (kodifikasyon) çalışmalarına da temel oluşturabilmektedir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2008, 3).

Dünya Su Konseyi, su konusunda bilincin geliştirilmesine yönelik olarak üç yılda bir çeşitli forumlar düzenlemektedir. Bunlardan birincisi, 1997 yılında Fas'ın Marakeş şehrinde düzenlenmiştir. Bu forumda, sürdürülebilir kalkınmada tatlı suyun rolü, su ve küresel ticaret, uluslararası su yönetimi için işbirliği, bütünleşik su yönetimi, su temini ve tuzlanma sektörüne uzun dönemli bakış gereği, su ve tarımsal gelişim, iklim değişimi ve küresel tatlı su yönetimi gibi konular tartışılmıştır. Genel olarak su kaynaklarının korunması ve akılcı kullanımına yönelik bilincin artırılması ve sürdürülebilir kullanım ve güvenli bir su geleceğinin sağlanması bağlamında geniş kitlelerce paylaşılan bir görüşün ortaya konulması amacıyla 'Dünya Su Vizyonu' isimli bir çalışmanın yapılması için çağrıda bulunulmuştur.

2000 yılının Mart ayında Hollanda'nın Lahey şehrinde düzenlenen İkinci Dünya Su Forumu'na bu vizyon temel oluşturmuştur. Forumun amacı, su ile ilgili bütün sorunların küresel ölçekte tartışılması ve 21. yüzyılda dünyada sürdürülebilir ve güvenli bir su düzeninin meydana getirilmesi için dünya toplumlarının bütün kesimlerinin kendi iradeleriyle gerekli kararları almaları olarak belirlenmiştir. Konsey, vizyonla ilgili çalışmalarına 1998 yılında başlamıştır. Çalışmada, halk için su, gıda ve kırsal kalkınma için su, su ve doğa, nehirlerdeki sular konularındaki birikimlerden faydalanılarak, havzalar arası su transferi, nehir havzası, su yönetimi, sosyal su şartı, su ve

turizm konularında özel projelere geliştirilmiştir. Bu projelerin sonuçlarına göre ortaya çıkan 'Küresel Su Güvenliği Hedefleri' şöyle sıralanabilir:

a. 2005 yılına kadar dünya ülkelerinin % 75'inde, 2015 yılına kadar ise tüm ülkelerde su kaynaklarının bütünleşik yönetimi için gerekli politika ve stratejilerin uygulanması,

b. Dünyada sağlığa uygun bir atık su sistemine, güvenilir ve yeterli bir suya sahip olmayan kişi sayısının 2015 yılına kadar yarı yarıya azaltılması,

c. 2015 yılına kadar, sulama suyu verimliliğinin yükseltilerek gıda üretiminin % 30 oranında artırılması,

ç. Taşkın alanlarında yaşayan insanların, taşkınlardan etkilenme risklerinin 2015 yılına kadar yarı yarıya azaltılmasıdır (Kapan, 2007, 92).

Üçüncü Dünya Su Forumu, 2003 yılının Mart ayında Kyoto, Shiga ve Osaka, Japonya'da yapılmıştır. Bugüne kadar düzenlenenler arasında en kapsamlısı olan forumda dikkati çeken önemli hususlardan biri, su konularında gelişmekte olan ülkelerle batılı ülkeler arasında ortaya çıkan yaklaşım ve çıkar farklılıkları olmuştur. Gelişmiş ülkeler genellikle bol yağış alan bölgelerde yer alan su zengini ülkelerdir. Nüfusları yavaş artan bu ülkeler barajlar ve sulama sistemleri dâhil, suya dayalı kalkınma projelerini 1960'lı ve 70'li yıllarda büyük ölçüde tamamlamışlar, sonuçta su potansiyellerinden en yüksek düzeyde yararlanı hale gelmişlerdir. Yoksullukla mücadele, gıda güvenliği gibi sorunları bulunmayan bu ülkelerde çevre bilinci çok gelişmiştir. Bunun sonucunda anılan ülkeler, ekosistemlerin ve çevrenin korunması, suyun daha etkin biçimde kullanımı, iyi yönetim ve yolsuzlukların ortadan kaldırılmasının önemi üzerinde durmuşlardır. Türkiye'nin aralarında yer aldığı gelişmekte olan ülkeler ise, suyun sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü olduğunu ve yoksullukla mücadelenin temelinde yeralan suyun gıda, tarım ve ucuz hidro-enerji üretimi açısından yaşamsal önemi bulunduğunu savunmuşlardır. Suyun tüm boyutlarıyla tartışıldığı bir forumda çevrenin ve ekosistemlerin korunmasının sürekli bir biçimde ön planda tutulmasına da tepki gösteren bu ülkeler, büyük barajların çevresel etkilerinin alınacak önlemlerle asgariye düşürülebileceğini savunmuşlardır. Üçüncü Dünya Su Forumu ve Bakanlar Konferansı suyun

sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü olarak artan öneminin dünya kamuoyuna anlatılması, su kıtlığının yol açacağı sorunların ön plana çıkarılması, çevrenin ve ekosistemlerin korunması ile hidro-enerjinin ve bu bağlamda barajların öneminin vurgulanması ve suyun yoksullukla mücadelenin en önemli unsurlarından biri olduğunun ortaya konması açısından yararlı olmuştur.

Dördüncü Dünya Su Forumu 2006 yılının Mart ayında Meksika'nın Meksiko City şehrinde düzenlenmiştir. Forumda, yoksul ülkeler için su kaynaklarının iyileştirilmesi yöntemleri, kent şebekesi yerine özel şirketlerin şişe sularına daha fazla güven duyulmaya başlaması gibi konular tartışılmıştır.

Beşinci Dünya Su Forumu 16–22 Mart 2009 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Forumun ana teması; “Farklılıkların Suda Yakınlaşması” olarak belirlenmiştir. Bu ana tema, dünyanın zengin ve fakir, gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeleri gibi çeşitli su kültürleri arasındaki kavramsal ayrılıklara gönderme yapmaktadır. Aynı zamanda yerel, ulusal, bölgesel ve küresel çapta su kullanıcıları, karar alıcılar, su uzmanları ve çalışanları arasında ileri seviyede bir bilgi alışverişi ve gelişkin bir anlayış oluşturma hedefini de ifade etmektedir (Dünya Su Forumu, 2008, 1). Bu amaçla değişik sektörlerden farklı bakış açıları biraraya gelerek, Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşma yolunda önerilerini ortaya koymuşlardır. Forumda, daha iyi yönetimle kuraklıktan nasıl yeni fırsatlar elde edilebilir, değişen iklimlerde su ile ilgili risklerin yönetimi, su güvenlik planları ve güvenli yeniden su kullanımı, tarımda su talebi yönetimi, değişen bir dünya için 2020 sonrasında su yönetimi, tümleşik ve sürdürülebilir su kaynakları yönetim alanlarında projeler ve inisiyatifler, AB finansmanlı kapasite inşa etme ve tümleşik ırmak havzası yönetimi, su ile ilgili felaket yönetimine ilişkin teknolojiler, su kapsama alanı ve sanal su ticareti, su ve arıtma projelerinin yaratılmasında şehirler ve çoklu ortaklıklar, mavi altın: dünya su savaşları, su yönetiminde ve sonrasında felaketler, anlaşmazlıklar, su hizmetlerinin fiyatlandırılması, anlaşmazlıkların üstesinden gelmek, diyalog kurmak, sınıraşan suları yönetmek, sınırsız havzalar: su dayanışmasının başarıları ve başarısızlıkları nelerdir, paydaş havza yönetimi ve sınıraşan sular işbirliğine nasıl dâhil olabilir, sınır ötesi

yüzey ve yeraltı su kaynakları konusunda sürdürülebilir ve eşitlikçi bir işbirliğine nasıl ulaşılır, değişimi öngörerek su yönetimi geliştirilir mi, bütünleşik su kaynakları yönetimi ile insan ve çevre ihtiyaçları sağlanabilir mi, iklim değişikliği ve su yönetimi gibi konular tartışılan konular arasındadır (Dünya Su Forumu, 2009, 8–26).

Bu forumların amacının, suyu alınıp satılabilen ticari bir meta haline dönüştürülmesine önayak olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Bu düşünce ışığında alternatif su forumları düzenlenmekte, çeşitli yayınlar ve bildiriler yapılmaktadır. Buna göre, su gitgide azalan değerli bir kaynak olmasına ve herkesin suya özgürce erişim hakkı olmasına karşın, su kaynaklarının kirlenmesi, suyun arıtılmadan içilememesi, bu arıtma tesisleri için yapılan harcamaların tüketicilerden sağlanması, güvenli suyun şişelenerek evlere kadar rahatça ulaşmasının gün geçtikçe kolaylaşması ile su kaynakları, artık iyiden iyiye kar getiren, ticari bir nesne olmuştur. Böylece gitgide piyasaya açılan su, devletin yönetiminden özel sektörün işletimine doğru hızla kaymaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerden de az gelişmiş ülkelere yönelmekte ve su kaynaklarını ele geçirmektedir. Yıldız (2007, 5)'a göre, 2002 yılı itibarıyla bu şirketler 52 ülkede su kaynaklarının işletme haklarını ele geçirmiştir. Aynı zamanda ticari örgütlerin bu karlı iş alanında kazandıklarını, suyun korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla yatırımlarda kullanmadığı iddia edilmektedir. Amaç sadece kar etmek ve rakiplerin önüne geçmektir. Sosyal devlet mantığı altında suyun düşük bedelle halka sunulması bile rekabeti önleyici politikalar olarak görülmekte, bu nedenle davalar açılabilir (Ergüzeloğlu Kilim ve Şener, 2008, 3–8).

Dünya Su Konseyi'nin siyaset dışı bir kuruluş olduğu söylemlerine karşıt görüşler de vardır. Şöyle ki Fransa, Konsey içerisinde hükümet düzeyinde temsil edilmektedir ve uygulanacak politikalarda önemli oranda etkisi bulunmaktadır. Üyeleri arasında çok sayıda eski Fransız sömürgesi bulunmaktadır ve Fransa'yla paralel görüşler beyan etmekte ve ortak bir siyasi etkinlik oluşmaktadır. Konseyin merkezi de Fransa'da olduğundan hareketle tüm söylenenlerin ışığında Konsey'in siyaset dışı olduğu söylemleri gerçekçi değildir (Salihoğlu, 2006, 33–36). Diğer benzer bir söylemde de

300'den fazla üyesi bulunan Konsey'in kararlarında, 'su sanayii' olarak adlandırılan çok uluslu şirketlerin ve Dünya Bankası'nın görüşlerinin ağır bastığı, üçüncü dünya ülkelerinin hedef tüketici kitle olarak görüldüğü ve Konsey toplantılarında yer alamadığı öne sürülmektedir (Boratav, 2006, 2).

4.2.4. Uluslararası Hidrolik Enerji Birliği (IHA)

Uluslararası Hidrolik Enerji Birliği (IHA-International Hydropower Association), 1995 yılı Kasım ayında, hidrolik enerjiye ilişkin konuların değişik boyutlarıyla tartışılmasını, geliştirilmesini amaçlayan bir forum oluşturmak amacıyla kurulan hükümet dışı, kâr amacı gütmeyen ve içinde değişik disiplinler barındıran bir organizasyondur. Birlik bünyesinde ABD, Yeni Zelanda, Hindistan, Avusturya, İsviçre, İngiltere, Norveç ve Finlandiya'dan uzmanlar bulunmaktadır.

Tek başına ve özel olarak hidrolik konusuyla uluslararası düzeyde ilgilenen bir örgütün bulunmamasından kaynaklanan boşluğu doldurmak, teknik, sosyal, siyasal, çevresel ve finansal nedenlerden dolayı gelişimi yavaşlayan (azalan) ve/veya engellenen dünya su kaynakları sorunu ile mücadele edebilmek için IHA kurulmuştur.

IHA yenilenebilen bir enerji ve sürdürülebilir kalkınma için ön koşul olan su kaynaklarının, çevre ve sosyal yaşam açısından da onaylanabilir düzeyde geliştirilmesi, bu sorunun politika oluşturanlar ve kamuoyu nezdinde de duyurulması görevini üstlenen bir organizasyondur.

Birlik konunun, üst düzeydeki uluslararası enerji konferanslarının gündemine girmesini ve ilgili bilgileri derleyip, siyasetçilere ve halka sunarak hidrolik enerjinin önemini gündemde tutmaktadır. Üyeleri için araştırmalar yapan ve bunları rapor olarak sunan Birlik, aynı zamanda sanayi kesimiyle birlikte gelişkin mühendislik uygulamalarıyla ilgili standartların oluşturulması için çaba harcamaktadır.

Diğer ulusal ve uluslararası uzman kuruluşlarla yakın işbirliği içinde çalışan IHA, UNESCO'dan da destek almaktadır. Birliğin halen altı kıtada 40'tan çok ülkede üyeleri bulunmaktadır. Bu üyeler, hidrolik enerji alanında

Çalışma ve araştırma yapan kamu kuruluşları, kamu hizmeti gören kurumlar, mühendislik danışma şirketleri, imalatçılar, araştırmacılar, müteahhitler, enerji santrali sahipleri, eēitim kuruluşları, meslek birlikleri ve özel kişilerdir. Uluslararası Hidrolik Araştırmalar Topluluēu (IAHR) ve Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu (ICOLD) IHA'nın gözlemci statüsündeki üyeleridir.

Birliēi destekleyen resmi yayın organı The International Journal on Hydropower and Dams adlı süreli dergidir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Bařkanlıēı, 2008, 5).

4.3. Bölgesel Sorun Olarak Fırat ve Dicle Nehirleri

Bu bölümde Fırat ve Dicle Nehirleri hakkında bilgiler aktarılmaktadır.

4.3.1. Fırat Nehri

Batı dillerinde Fırat nehri, Euphrates olarak geçmektedir. Euphrates adı Yunanca'dan gelen bir sözcüktür. Yunanlılara tarihi Heredotos tarafından Eufrates olarak tanıtılmıştır. İsmi'nin asıl kaynaēı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır:

Eski Farsça'da Ufratu olarak kullanılan Nehrin adının Avesta Farsça'sında geçen huperethuua (geçmesi kolay) olduēu tahmin edilmektedir. Bu ad orta Farsça'da Frat, Arapça'da al-Furat olmuştur. Arapça'da tasanızlık, rahatlık anlamına gelen ferahat kelimesinden geldiēi de öne sürülmektedir. Zamanla kısaltılmış, Fırat adını almıştır.

Fırat; Akadca'da Purantu (ya da dişilik takısı alınca Purattu), Sümerce'de Burununu (Buranun, Buran), Hurice'de Puranti, Asurca'da Purratu'ya dönüşmüştür. İbranice'ye Süryani dilinden Perath (Prath) şeklinde geçmiştir. Buranun'daki Bur ile Habur'daki Bur aynı yerden gelmekte ve büyük olasılıkla güçlü, kuvvetli su anlamına gelmektedir. Kelimenin Hint-Avrupa kökenli olmadığı, Akadca ve Sümerce'den kaynaklandıēı, Eski Farsça ve Farsça aracılıēıyla diēer dillere getiēi görüşü aēırlık kazanmaktadır (Kıran, 2005, 64).

444.000 km²'lik Fırat Nehir Havzası'nın % 28'i Türkiye'de, % 17'si Suriye'de, % 40'ı Irak'ta ve % 15'i Suudi Arabistan'da yer almaktadır (Pamukçu, 2000, 134). 1937–1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre, Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su miktarı, sınırlarımızı terk ettiği noktada 31,6 milyar m³'tür. % 90'ı Türkiye'den kaynaklanan nehrin yıllık toplam su miktarı 35 milyar m³ kadardır. Kalan % 10'luk oranı Suriye'nin katkıları oluştururken Irak'ın katkısı yoktur (Tomanbay, 2000, 91). Suyun kullanımına yönelik isteklere bakılırsa katkıların aksine Irak, Fırat'ın % 65'ini (23 milyar m³), Suriye ise % 32'sini (11,5 milyar m³) kullanmak istemekte, Türkiye ise % 52'sini (18,42 milyar m³) kullanmayı planlamaktadır. Bu durumda üç ülkenin kullanmayı planladığı su miktarı, Fırat Nehri'nin toplam su miktarından 17,3 milyar m³ daha fazladır (Zehir, 2003, 153).

Fırat Nehri akımları, yıllardan yıllara ve mevsimden mevsime büyük değişimler göstermektedir. Fırat Nehri üzerinde, Suriye sınırı yakınlarındaki Birecik akım gözlem istasyonunun verilerine göre sınırda ortalama yıllık akım 31,6 milyar m³ ise de, Bilen (1999, 22)'e göre, 1937–1993 yılları arasında, Keban Barajı devreye girmeden önce, Suriye ve Irak'ı da etkileyen iki önemli kurak dönem yer almaktadır. Birinci kurak dönem 1958–1962 yıllarını kapsamaktadır. 1961 yılında sınırda yıllık akım uzun yıllar ortalamasının % 47'si olan 14,9 milyar m³'e kadar düşmüştür. İkinci kurak dönem ise, 1970–1975 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemin en kurak yılı olan 1973'te de yıllık akım değeri uzun yıllar ortalamasının % 59'u olan 18,8 milyar m³'e kadar azalmıştır. Keban Barajı'nın tamamlanmasıyla birlikte Türkiye'de olduğu kadar Suriye ve Irak'ta kurak yılların etkisi azalmıştır. Örnek vermek gerekirse, çok kurak geçen 1989'da Keban Barajı sayesinde sınırdan ortalama yıllık 20,8 milyar m³ yerine 4,7 milyar m³ daha fazla, yani 25,7 milyar m³ su güneye geçmiştir. Kıran (2005, 66)'a göre ise, 1958–1962 ve 1970–1975 dönemleri de kurak olmakla birlikte en düşük akış, 1929–1930 yıllarını kapsayan dönemde 10,7 m³ olarak gerçekleşmiştir. En yüksek akış ise 63,4 m³ ile 1968–1969 döneminde olmuştur.

Nehir üzerine Türkiye'nin en büyük barajları kurulmuştur. Bu barajlardan Keban (1966'da başlanarak 1975'te bitirilmiştir), Karakaya

(1987), Atatürk (1992) ve Birecik Barajları tamamlanmıştır. Ayrıca Fırat Nehri'nin suları iki adet Şanlıurfa tüneli ile Harran Ovası ve çevresine ulaştırılmıştır. Fırat Nehri üzerinde gerçekleştirilen projeler, Dicle Nehri üzerindeki projelerle birlikte Dicle Nehri bölümü içerisinde topluca gösterilmiştir.

4.3.2. Dicle Nehri

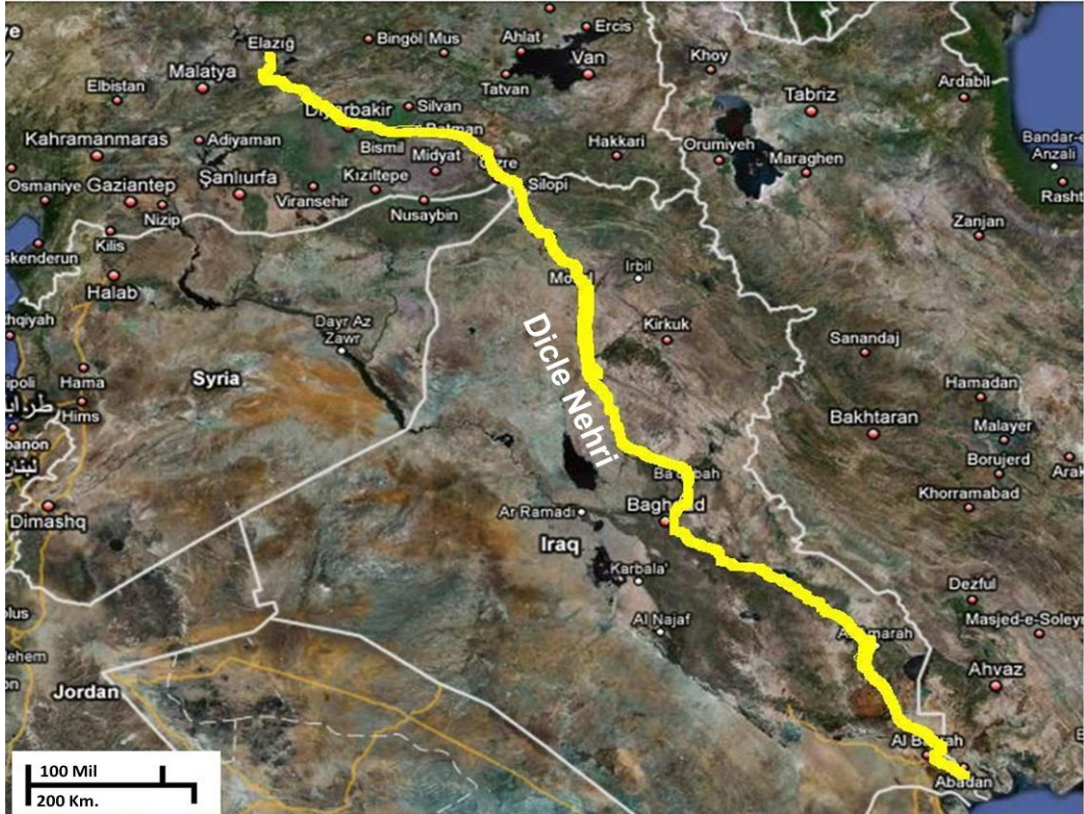
Kıran (2005, 67)'a göre Dicle Nehri'nin ismi, Batı dillerinde "Tigris" olarak geçmektedir. Arapça Dijla, eski Farsça Tigra olarak adlandırılmıştır. Heredot ve sonrakiler Tigris olarak adlandırmışlardır. Dicle adı, Sümerce İdigna'dan (Adigima) gelmektedir. İdigna büyük bir olasılıkla İd(i)gina (akan nehir) kökünden gelmektedir. Akadca'da nehrin adı İndiglat (Adiglat) olmuştur. Acabey (2006, 282)'e göre Sümerce Ulurmak anlamına gelen Tiggal kelimesinden geldiği sanılmaktadır.

Dicle Nehri, Türkiye'de doğup birçok kolları olan ve Irak topraklarına geçip orada Fırat Nehri ile birleşerek Basra Körfezi'ne dökülen bir nehirdir. Uzunluğu 1990 km (Bunun Türkiye topraklarında kalan kısmı 523 km) olan Dicle Nehri, Güneydoğu Toroslarda Maden Dağları kesiminde, Hazar Baba Dağı'nın güney tarafında, Yıldızhan Köyü yakınındaki bir kaynaktan doğmaktadır. Deniz seviyesinin yaklaşık 2000 m üzerinde bir kaynaktan doğan Dicle Nehri'nin denizden yüksekliği, Ergani'de 1000, Diyarbakır'da 600, Cizre'de 350 ve Musul'da 210 metredir.

Dicle Nehri'ne ülkemiz sınırları içerisinde katılan suların en önemlileri, Dankıran Çayı, Yenice Suyu, Karasu, Kuruçay, Batman, Garzan ve Botan'dır. Dicle Nehri, Irak topraklarında Büyük ve Küçük Zap ile Diyala suları ile birleşerek Tikrit ve Samarra arasında Mezopotamya ovasına inmekte, bundan sonra Bağdat yakınlarında Fırat'a 35 km. yaklaşmaktadır. Burada yine İran'dan gelen Piyale Nehri'nin katıldığı Dicle Nehri, Kurna yakınında Basra'nın 64 km kuzeyinde Fırat Nehri ile birleşerek Şattülrap ismini almakta ve Basra Körfezi'ne dökülmektedir (Erciyes, 2004, 93).

Dicle Nehir Havzası 111.655 km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Bu alanın % 12'si Türkiye'de, % 0,2'si Suriye'de, % 34'ü İran'da ve kalan kısmı Irak'ta yer almaktadır.

Harita-2: Dicle Nehri

Kaynak: Google Earth, 2009

Dicle Nehri'nin Türkiye sınırlarını terk etmeden önce Cizre Akım Gözlem İstasyonu'nda Dicle Nehri'nin Türkiye sınırları içinde yıllık ortalama doğal akım miktarı 16,2 milyar m³ olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, Zap ve Hezil gibi su potansiyeli oldukça büyük akarsular Türkiye'de doğup Irak topraklarında Dicle Nehri'ne karışmaktadırlar. Bu akarsularla birlikte Dicle Nehri'ne Türkiye'nin toplam katkısı 21,3 milyar m³ olmaktadır. Irak, Bağdat'ta yapılan Ortak Teknik Komite'nin ikinci toplantısında Dicle Nehri'nin Musul'da yıllık ortalama su miktarını 21,37 milyar m³, ayrıca kendi sınırları içinde Dicle Nehri ile birleşen Büyük Zap Nehri'nin yıllık ortalama su miktarını 13,06

milyar m³, Yudem Nehri'nin 0,71 milyar m³ ve Diyala Nehri'nin 5,79 milyar m³ olarak vermiştir.

Yukarıdaki söz konusu akarsuların dışında Dicle Nehri'ne Irak içerisinde doğudaki Zagros dağlarından karışan suların toplam yıllık ortalama akım miktarının 31,4 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Böylelikle Şattülarap mevkiine kadar Dicle Nehri'nin toplam yıllık ortalama doğal akım miktarı 52,7 milyar m³ olarak hesaplanmaktadır.

Bu değerlere göre Dicle Nehri'nin toplam yıllık ortalama su potansiyelinin % 40'ı Türkiye sınırları içerisinde oluşmaktadır. Nehrin kalan % 60'ı Irak'tan kaynaklanmakta iken nehre Suriye'nin herhangi bir katkısı bulunmamaktadır (Kapan, 2007, 254). Bununla beraber Irak bu nehrin % 92,5'ini (45 milyar m³), Suriye % 5,4'ünü (2,6 milyar m³) kullanmayı istemekte, Türkiye ise % 14,1'ini (6,87 milyar m³) kullanmayı planlamaktadır. Böylelikle üç ülkenin kullanmak istedikleri su miktarı Dicle Nehri'nin toplamından 5,8 milyar m³ daha fazla olmaktadır (Zehir, 2003, 153). Çizelge-16'da kıyıdaş ülkelerin Fırat ve Dicle Nehirleri'ne katkıları ve bu nehirlerin ortalama yıllık akım miktarları verilmiştir.

Çizelge-16: Ortalama Yıllık Akışlar ve Kıyıdaş Ülkelerin Katkıları (milyar m³)

Nehir	Ortalama Yıllık Akım	Ülkelerin Suyu Katkısı		
		Türkiye	Suriye	Irak
Fırat	35	31,6 (% 90)	3,4 (% 10)	0
Dicle	52,7	21,3 (% 40)	0	31,4 (% 60)
Toplam	87,7	52,9 (% 60)	3,4 (% 4)	31,4 (% 36)

Kaynak: Kapan, 2007, 256

Dicle Nehri'nin suları Mart ile Mayıs ayları arasında en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Keza bu aylarda yıllık akım miktarının yarısı gerçekleşmektedir. Nehrin rejimi düzenli olmadığından bazı yıllar taşkınlar meydana gelmekte, bu da zararlara yolaçmaktadır. M.Ö. 3000 yıllarından

başlayarak bu zararların önlenmesi amacıyla nehir üzerinde çeşitli setler yapılmıştır. Setler, çok büyükleri dışında taşkınları önlemiş aynı zamanda suların sulama amacıyla kullanılmasına olanak tanımıştır. Dicle Nehri'nin üzerindeki günümüzdeki projeler Irak topraklarında kalan kısmı üzerinde ancak 1939'da başlamış ve Kut Barajı yapılmıştır. 1958'de Samarra ve 1961'de de Dokham Barajı yapılarak suların taşması önlenmiştir. Bugün sadece Samarra ve Amarra arasında bir milyon hektarlık arazi ekilebilir hale sokulmuştur.

Dicle Nehri, eski Mezopotamya sınırını meydana getiren ırmaklardan biridir. Uzunluğu Fırat Nehri'nden daha kısa olmakla beraber suyu daha çoktur. Dicle Nehri, günümüzde de sulama kanallarıyla sulama sağladığı gibi, ulaşım amaçlı olarak da orta büyüklükteki taşıtlar tarafından nehrin ağzından Bağdat'a kadar, daha küçük boy taşıtlar tarafından Musul'a kadar kullanılmaktadır. Dicle Nehri kıyısında eskiden kurulmuş Ninova, Nemrut, Asur şehirlerinin kalıntıları bu Nehirlerden ulaşım amacıyla eskiden de yararlanıldığını göstermektedir.

Dicle Nehri'nin ülkemiz sınırları içerisinde kalan kısmı üzerinde Kralkızı, Batman ve Dicle gibi önemli Hidroelektrik Santralleri kurulmuştur. Ilısu Barajı'nın temeli 05 Ağustos 2006 tarihinde dönemin başbakanı tarafından atılmış olup, Türkiye'nin baraj gölü açısından ikinci, enerji üretimi bakımından dördüncü büyük barajı olan Ilısu'nun tamamlanmasıyla Dicle Nehri üzerinde Cizre Barajı'nın yapımına başlanacaktır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından Fırat-Dicle Havzası tek bir havza olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Dicle Nehri üzerindeki projeler Çizelge-17'de, Fırat Nehri üzerindeki projelerle birlikte tek bir çizelge içerisinde gösterilmiştir.

Çizelge- 17 Fırat ve Dicle Nehirleri Üzerindeki Projeler

Fırat Nehri Üzerindeki Projeler	Dicle Nehri Üzerindeki Projeler
A. GAP Kapsamında	A. GAP Kapsamında
1. Karakaya Projesi a. Karakaya Barajı ve HES	1. Dicle–Kralkızı Projesi a. Kralkızı Barajı ve HES b. Dicle Barajı ve HES c. Dicle Sağ Sahil Cazibe Sulaması ç. Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması
2. Aşağı Fırat projesi a. Atatürk Barajı ve HES b. Şanlıurfa HES c. Şanlıurfa Tüneli ve Sulaması —Şanlıurfa–Harran Sulaması —Mardin–Ceylanpınar Cazibe Sulaması —Mardin–Ceylanpınar Pompaj Sulaması ç. Siverek–Hilvan Pompaj Sulaması d. Bozova Pompaj Sulaması	2. Batman Projesi a. Batman Barajı ve HES b. Batman Sol Sahil Sulaması c. Batman Sağ Sahil Cazibe Sulaması
3. Sınır Fırat Projesi a. Birecik Barajı ve HES b. Karkamış Barajı ve HES	3. Batman – Silvan Projesi a. Silvan Barajı ve HES b. Kayser Barajı ve HES c. Dicle Sol Sahil Cazibe Sulaması ç. Dicle Sol Sahil Pompaj Sulaması
4. Suruç - Yaylak Projesi a. Yaylak Ova Sulaması b. Suruç Ova Sulaması	4. Garzan Projesi a. Garzan Barajı ve HES b. Garzan Sulaması
5. Adıyaman - Kahta Projesi a. Çamgazi Barajı ve Sulaması b. Gömikan Barajı ve Sulaması c. Koçali HES ve Sulaması ç. Sırımtaş Barajı ve HES d. Fatopaşa HES e. Büyükçay Barajı HES ve Sulaması f. Kahta Barajı ve HES g. Atatürk barajı Gölünden Pompaj Sulaması	5. Ilısu Projesi a. Ilısu Barajı ve HES
6. Adıyaman – Göksu – Araban Projesi Çataltepe Barajı ve Gölbaşı, Abbasiye, Araban, Besni, Keysun, Kızılın, Yavuzeli, İncesu, Pazarcık Sulamaları	6. Cizre Projesi a. Cizre Barajı ve HES b. Nusaybin – Cizre – İdil Sulaması c. Silopi Ovası Sulaması

Erkenek HES	
7. Gaziantep Projesi a. Hancağız Barajı ve Sulaması b. Kayacık Barajı ve Sulaması c. Kemlin Barajı ve Sulaması ç. Belkıs – Nizip Pompaj Sulaması d. Birecik Baraj Gölü Pompaj Sulaması	
B. Münferit Projeler	B. Münferit Projeler
a. Nusaybin Sulaması b. Çağçağ HES c. Akçakale YAS Sulaması ç. Ceylanpınar YAS Sulaması d. Hacıhıdır Projesi e. Dumluca Projesi f. Suruç YAS Projesi g. Besni Baraj ve Sulaması	a. Devegeçidi Projesi b. Silvan I. Ve II. Kısım Sulaması c. Nerdüş Sulaması ç. Çınar – Göksu Projesi d. Garzan – Kozluk Sulaması

Kaynak: Sarıca, 2001, 167'den faydalanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Özetlemek gerekirse, Çizelge- 16'da da gösterildiği gibi, Fırat Nehri'ne Türkiye'nin katkısı % 90, Suriye'nin % 10, Irak'ın ise sıfır; Dicle Nehri'ne Türkiye'nin katkısı % 40, Irak'ın % 60, Suriye'nin ise sıfırdır. İki nehrin toplamı değerlendirilirse Suriye'nin katkısı % 4'tür (Kapan, 2007, 256). Fırat ve Dicle Nehirleri, Türkiye'nin toplam akarsu potansiyelinin % 28,5'ini oluşturmakta ve dolayısıyla büyük bir önem arz etmektedir (Acabey, 2006, 284).

4.4. Türkiye, Irak, Suriye Arasındaki Sınıraşan Sulara İlişkin Yapılan Anlaşmalar

Fırat-Dicle Havzası'nda yirminci yüzyıla girilmesiyle birlikte çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. 1920 yılında bölgede işgalci konumda bulunan Fransız ve İngiliz Devletleri arasında Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kullanımına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın üçüncü maddesine göre, bölgede suyun sulama amaçlı kullanımını yönetecek bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır (Kaya, 1998, 5).

Ankara’da 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Türk-Fransız İtilafnamesi, Türkiye ile Suriye’yi ilgilendiren ilk uluslararası düzenlemedir. Bu düzenlemenin 12’nci maddesiyle şöyle bir düzenleme getirilmektedir;

“Kuveik Suyu Halep Şehri ile şimalde Türk kalan mıntika arasında her iki tarafı hakkaniyetpervane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntikası ihtiyacına medar olmak üzere kendi masrafı ile Türk toprağında Fırat’tan dahi su alabilecektir.”

Bu maddede iki önemli konu göze çarpmaktadır. Birincisi Kuveik sularından faydalanmada “hakkaniyet” ilkesinin yer alması; diğeri ise söz konusu sulardan faydalanmanın belirli bir coğrafi alanla sınırlanmış olmasıdır. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun yanında; Suriye’nin Fırat Nehri’nden ücretini ödeyerek su alabilmesi de ancak, Halep şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır (Tunca, 2002, 99). 30 Mayıs 1926 tarihinde Fransa ile Türkiye arasında bu anlaşma ile benzer hükümler içeren Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye, planlanan programların uygulanmasında Suriye’ye yardım etmeyi kabul etmiştir. Aradaki anlaşmazlıklar eğer diplomatik yollarla çözülemezse barışçı yollarla çözüm için taraflar çaba gösterecek, aralarında temsilci ve hakemler belirleyerek çözüm yolu arayacak ancak olmazsa ortak kararla bir hakem belirlenecek ya da konu Uluslararası Adalet Divanı’na (UAD) götürülebilecektir (Acabey, 2006, 273).

5 Haziran 1926’da Angora’da İngiltere, Irak ve Türkiye’nin katılımıyla Türkiye ile Irak arasındaki sınır anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmayla Lozan Anlaşması’ndaki şartlara da vurgu yapılarak her ülkenin sınırlarının karara bağlanmasının yanı sıra her iki ülkenin kendi sınırları ve bunun 75 km kadar içerisinden sınırın diğer tarafına yapılabilecek saldırıları önlemesi ve komşu ülkeyi uyarması da anlaşmayla sabit hale getirilmiştir. Bunlardan başka Irak devleti anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren petrol gelirlerinin % 10’unu Türkiye’ye verecektir. Daha sonradan Türk tarafı Irak’ın 500.000 Pound ödemesi karşılığı bu haklarından vazgeçmiştir (BM, 1927, 383).

Diğer bir anlaşma 3 Mayıs 1930 tarihinde Fransa ile Türkiye arasında yapılmıştır. Buna göre Fırat Nehri'nin kullanımına yönelik herhangi bir plandan taraf devletler birbirlerini haberdar edeceklerdir (Kaya, 1998, 5).

29 Mart 1946'da Irak'la Türkiye arasında, Ankara'da Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzalanmış ve 10 Mayıs 1948'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Fırat ve Dicle Nehirleri'ni ve kollarını kapsayan hükümler içermektedir. Anlaşmada kısaca şu konular ele alınmıştır:

Anlaşmanın Fırat ve Dicle Nehirleri ile bunların kollarının akışlarının düzenlemesine yönelik olan birinci protokolüne göre, Irak ve Türk yetkililerinden oluşacak bir komite kurulacak, bu komite, suyun düzenli akışını sağlayacak, sellerin engellenmesine ve elektrik üretimine yönelik yapılacak baraj projeleri için alan araştırmaları yapacak, suyun akışını ölçümü amacıyla geçici istasyonlar kurulacak, Irak yetkilileri araştırma sonuçlarına göre en kısa zamanda Türkiye sınırları içerisinde kalacak bu yapıların planlarını sonuçlandıracak, bu amaçla gerekli haritalar Türk yetkililerce hazırlanacak ve yapılacak masraflar Irak hükümetince karşılanacaktır. Türkiye, Irak yetkililerine çalışmalarında yardımcı olacak ve gerekli bilgileri sağlayacaktır. Türkiye, kurulan gözlem istasyonlarının bakımından ve faaliyetinin sürekliliğinden sorumlu olacak, bu amaçla yapılacak harcamalar iki devlet tarafından ortak sağlanacaktır. Su akışının yüksek olduğu zamanlarda günlük olarak, diğer zamanlarda onbeş günde bir buralardan Irak'a bilgi aktarılması sağlanacak iletişim harcamaları Irak tarafından karşılanacaktır. Türkiye, daha sonra bu nehirler üzerinde koruma amacıyla yapacağı yatırımlardan Irak'ı bilgilendirecektir. Protokolün imzalanmasıyla birlikte ülkeler birer temsilci belirleyecekler ve ülkeler arası iletişimden sorumlu olacaktır. Anlaşma toplam altı protokolden oluşmaktadır. Diğer protokollerin konuları, güvenlik işlerinde karşılıklı yardımlaşma, eğitim, öğretim ve kültürel işbirliği, posta, telgraf ve telefona yönelik konular, ekonomik ve sınırlara yönelik sorunları içermektedir (BM, 1949, 259).

Türkiye ile Irak arasında 7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'nın hazırlık çalışmaları sırasında

1946 anlaşmasının uygulanması konusu gündeme gelmiş ve doğrudan doğruya olmamakla beraber, konu anlaşmada yer almıştır. İki ülke arasında yapılacak işbirliği alanını belirleyen antlaşmada tarafların ekonomik ve teknik işbirliğini sürdürebilmek amacıyla Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi kuracaklarını ve bu ortak komitenin yılda bir defa ve tarafların herhangi birinin talebi üzerine lüzum görüldüğü sürece sırayla Ankara ve Bağdat'ta toplanacağını da hükme bağlamaktadır. İki ülkenin Dicle ve Fırat Nehirleri sularından faydalanması konusundaki gelişmelere, bu tarihten sonra Ortak Teknik Komite çalışmalarında rastlanmaktadır. Bu komiteye daha sonra Suriye de dâhil edilmiştir. Hemen hemen bütün Ortak Teknik Komite toplantılarının sonunda imzalanan protokollerde bölgesel sular olarak ifade edilen Dicle, Fırat ve kollarıyla ilgili özellikle teknik seviyede karşılıklı bilgi alışverişinde bulunulduğu gözlenmiştir (Tunca, 2002, 97).

17 Temmuz 1987'de Suriye ile Türkiye arasında, Şam'da, Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Buna göre Suriye ile Türkiye arasında zaten mevcut olan tarihi ve kültürel bağlara vurgu yapılarak bunların daha da ileri götürülmesi amaçlanmış, petrol ve doğalgaz konularında karşılıklı alışveriş imkânları görüşüldükten sonra, Atatürk Barajı'nın doldurulması esnasında Türkiye tarafından Suriye'ye yılda ortalama 500 m³/sn suyun bırakılacağı, eğer aylık ortalama bunun altında kalırsa açığın bir sonraki ay tamamlanacağı vaat edilmiştir. Her iki taraf en kısa zamanda Fırat ve Dicle'nin sularının kullanımına yönelik Irak'la da temasa geçeceklerdir. Ortak bir teknik komite kurularak en kısa zamanda çalışmalara başlayacaktır. Bu protokolde Türkiye, Suriye üzerinden geçecek iki boru hattı yoluyla biri Körfez'e diğeri Ürdün ve Suudi Arabistan'a Seyhan ve Ceyhan Nehirleri'nin bir kısım suyunu götürmesi amaçlanan Barış Suyu Projesi'nin ayrıntıları hakkında da Suriye'yi bilgilendirmiştir. Suriye de teknik ve ekonomik uygunluk çalışmalarının uluslararası bir firma tarafından Türkiye denetiminde yürütülmesi koşuluyla kendi topraklarındaki çalışmalara yardımcı olmayı kabul etmiştir. Tartışılan diğer konular elektrik nakli, ticaret, bankacılıkta işbirliği, taşımacılık ve iletişim ve iletişim altyapısı konuları olmuştur. Taraflar, Ekim 1987 ayında Ankara'da Karma Ekonomik İşbirliği

Komisyonu'nun, Şam'da Karayolu Taşımacılığı Karma Ekonomik İşbirliği Komisyonu'nun çalışmalarına devam etmesini de kararlaştırarak anlaşmayı imzalamışlardır (BM, 1987, 5). Irak, Fırat Nehri'nden kullanmayı amaçladığı su miktarının sağlanmadığını öne sürerek bu anlaşmanın getireceği düzenlemelere karşı çıkmıştır (Acabey, 2006, 276).

17 Nisan 1989'da Irak'la Suriye, Fırat Nehri'nin sularının geçici olarak paylaşımına yönelik bir anlaşma yapmışlardır (Atlas of International Freshwater Agreements, 2002, 75).

19 Ocak 1993'de Türkiye ile Suriye arasında Şam'da işbirliğine yönelik bir resmi bildiri imzalanmış ve 20 Ocak'ta yürürlüğe girmiştir. Buna göre 1987'de yapılan anlaşmaya dayanarak Fırat Nehri'nin sularının ülkelere tahsisinin en geç 1993 yılı sonuna kadar bir sonuca bağlanması ve bununla ilgili dışişleri bakanlarının çalışmalarına devam etmeleri kararlaştırılmıştır. Diğer konular arasında eğitim, öğretim ve kültürel alanlarda işbirliğinin sürdürülmesi, sınırdaki geçiş kapılarının artırılması, ticaretin bir milyar doların üzerine çıkarılması, Ortadoğu barış görüşmelerinin adil bir şekilde sürdürülmesinin arzu edildiği gibi hususları içermektedir (BM, 1993, 17).

20 Ekim 1998'de Suriye ile Türkiye arasında Adana'da yapılan anlaşma tutanaklarına göre iki ülke terörizme karşı ortak işbirliği konularını görüşmüştür.

23 Ağustos 2001'de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Toprak Geliştirmesi İçin Genel Sulama Kuruluşu (GOLD: General Organization for Land Development) tarafından sınıraşan ve sınır oluşturan sularının kullanımına yönelik bir ortak bildiri yayınlanmıştır. Bildiride ortak çalışma, işbirliği, uzman ve bilirkşi desteği konuları tartışılmıştır (Atlas of International Freshwater Agreements, 2002, 55–75). Bu bildiri ve 2002 yılında imzalanan bir protokolle, iki ülke arasındaki toprak ve su kaynaklarının ortak bir yönetim altında planlama çalışmaları yapılarak geliştirilmesi ve sürdürülebilir bir kullanım amaçlanmaktadır (Kibaroğlu, 2004, 6).

4.5. Sınıraşan Sularla İlgili En Son Yapılan Çalışmalar

Çokuluslu havzaların birçoğundan yararlanma amacıyla çeşitli ülkeler arasında yapılmış 300 civarında anlaşma bulunmaktadır (Öziş, Türkman, Baran, Özdemir ve Dalkılıç, 2004, 34).

Bilindiği üzere Türkiye, AB'ne girme yolunda yasalarını AB ile uyumlu hale getirmek için çeşitli anlaşmalara imza atmıştır. Son yıllarda AB ülkelerince oluşturulan ve karara bağlanan çeşitli yasalar bir şekilde ülkemizi de bağlayacak görünmektedir.

AB su politikalarını yönlendiren ülkeler, artan nüfus baskısı olmayan, arz güvenliğini sağlamış ve su sıkıntısı yaşamayan ülkelerdir. Dolayısıyla AB, öncelikle suyun kullanım şekillerinin ekosistemlerde yaratacağı olumsuz etkiler ve bu etkilerin giderilmesi üzerinde odaklanmıştır. Bu önceliklerin hidropolitik sonuçlarının su kaynaklarının ancak % 36'sını geliştirebilmiş olan ülkemize etkileri büyük olacaktır (Bilen, 2007, 1).

Sınıraşan sulara ilişkin 17 Haziran 1999'da Londra'da gerçekleştirilen 3. Çevre ve Sağlık Bakanları Konferansında "Su ve Sağlık Protokolü" 35 ülke tarafından imzalanmıştır. Protokol, 1992 tarihli BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK) "Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi"ne ek olarak hazırlanmıştır. Fırat-Dicle Nehir Havzası, AEK Sözleşmesi kapsamına girmemektedir. Ancak bu sözleşme; sınıraşan su kaynaklarını, su kaynağının havzasında yer alan ülkelere oluşan bir ortak organ marifetiyle yönetilmesini öngörmektedir. Ayrıca memba ülkelerinin su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin olarak gerçekleştirecekleri projeler konusunda mansap ülkelerini önceden haberdar etme ve onaylarını alma zorunluluğunu da getirmektedir. Temelde AEK Sözleşmesi ile aynı anlayışı yansıtan ve hatta sınıraşan suyollarının kullanımına ilişkin kısıtlayıcı bazı yeni ifadeler içeren Protokol ülkemiz tarafından imzalanmamıştır (Saltürk, 2006, 3). Henüz tamamlanmayan GAP göz önüne alınarak bu ve benzeri sözleşmeler imzalanmadan önce, stratejik ve uluslararası politikamız açısından etraflıca değerlendirilmelidir. Keza Avrupa Birliği'nin ülkemizle ilgili yayınladığı raporlarda suların yönetimi ile ilgili hatalı ve önyargılı yaklaşımlar

içeren ifadelerin yer aldığı ve öneriler sunan taraf olmanın aksine sorun yaratan tarafın Türkiye olduğu belirtilmektedir (Aksoy, 2006, 23).

AB ülkelerinde su yönetiminin temel yasası, 2000/60/EC sayılı "Su politikaları alanında topluluk için bir çerçeve su kanunu" oluşturmaya yönelik, 22 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe giren "Su Çerçeve Direktifi"dir. Amacı, Avrupa'nın iç ve sınıraşan sularının ortak bir standarda göre yönetimine ve korunmasına yönelik kapsamlı bir politika belirlemektir. AB'ye üyelik yolunda Türkiye, su kaynakları için SÇD'ni uygulamak ve en geç bu yılsonuna kadar yönetmeliği çıkarmak zorundadır (Uyar, 2008, 4–13). Buna göre, yüzeysel sular ve yeraltı suları ile delta ve kıyı bölgelerindeki suların niteliksel yönden, Aralık 2015 tarihinden önce, "iyi duruma (good status)" kavuşturulması amaçlanmıştır. Öncelikli amaç, suyun kullanımı esnasında ekosistemlere verilen zararların en aza indirilmesidir. Direktife göre doğal koşullar altındaki insan etkisinin en az olduğu sular "yüksek kaliteli (high status)", insan etkisinin çok olduğu sular ise, etkilenme oranına göre "iyi", "vasat", "vasat altı" ve "kötü" olarak sınıflandırılmaktadır. İnsan etkisiyle oluşan sudaki değişimlerin, balık çeşitliliği ve diğer yaşam türleri üzerindeki etkileri de dikkate alınarak "Nehir Havza Yönetim Planları" oluşturulacak, çeşitli koruma önlemleri alınacak, bu planların hazırlanma sürecine halkın ve tüm ilgili kurumların katılımı sağlanacak ve direktife uyum çalışmalarının geldiği aşama ile ilgili ilerleme raporları AB Komisyonu'na iletilecektir.

Söz konusu Direktif'ten başka, sınıraşan sularla ilgili AB'nin taraf olduğu üç sözleşme dikkat çekmektedir. Bunlar;

- Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (BM-AEK) Sınıraşan Suların ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesi (UN-ECE Convention on Protection and Use of Transboundary Waters and International Lakes),
- BM-AEK Sınıraşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirilmesi Sözleşmesi (UN-ECE Convention on Environmental Impact Assessment in the Transboundary Context),
- BM-AEK Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesidir (Convention on Access to

Information, Public Participation in Decision- Making and Access to Justice in Environmental Matters).

Belirtilen sözleşmeler, imzalandıkları kentin adıyla kısaca Helsinki, Espoo ve Aarhus sözleşmeleri olarak anılmaktadır. Helsinki Sözleşmesi, 1996'da yürürlüğe girmiş ve Mayıs 2006 tarihine kadar 35 ülke taraf olmuştur. AB Konseyi ise Topluluk adına Sözleşmeyi 1995'te onaylamıştır (95/308/EC). Türkiye'nin imzalamadığı "Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Sözleşmesi"ne paralel hükümler içermektedir ancak kıyıdaş ülkelere, anlaşmazlıkların çözümünde UAD'na tek taraflı başvuru hakkı tanınmamaktadır. Helsinki Sözleşmesi'nde ayrıca sınıraşan etkisi bulunan su kirliliğinin denetimi, önlenmesi ve azaltılması için "mevcut en iyi teknolojinin (best available technology)" uygulanması istenmektedir. Ancak bunun getireceği yüksek maliyet AB ülkelerinde de tartışmalara yol açmaktadır.

Espoo Sözleşmesi, 1997'de yürürlüğe girmiş ve AB aynı yıl sözleşmeye taraf olmuştur. Sözleşmeye göre, büyük barajlar, yeraltı suyundan 10 milyon m³/yıl'dan fazla su çeken tesisler, su eksikliğini karşılamak için havzalar arasında yılda 100 milyon m³'ten fazla su transfer edilmesi gibi çalışmalar önemli çevresel etki doğuracak faaliyetlerdendir. Eğer bir ülkenin çalışmaları, diğer bir ülkeyi etkileyecekse, etkilenecek ülkeye bilgi vermek zorundadır. Etkilenen taraf, eğer isterse çevresel etki değerlendirme çalışmalarına katılabilecek ve "Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) Raporu" birlikte hazırlanacaktır.

Aarhus Sözleşmesi, 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiş, AB ülkeleri dâhil 39 ülke tarafından onaylanmıştır ve uluslararası hukukta geçerli hale getirmeye çalışılmaktadır. Sözleşmeye göre, ister aynı ülkenin vatandaşı olsun ister olmasın herhangi bir ülkede yapılacak proje ile ilgili halktan bir kişi, istediği bilgiye ulaşabilir ve karar alma sürecine katılabilir. Böylece, Türkiye'de oturan veya oturmayan herhangi bir devletin vatandaşı, planlanan bir proje hakkında kendisine bilgi verilmesini isteyebilecek, eğer isteği reddedilir ya da uygun şekilde yanıtlanmazsa dava açma hakkına sahip olabilecektir.

ÜÇÜNCÜ KESİM

SINIRAŞAN SULARIN YÖNETİMİ

Araştırmanın üçüncü kesiminde Türkiye, Irak ve Suriye'nin sınıraşan sularla ilgili tutumları ortaya konduktan sonra, Türkiye'nin su sorununun giderilmesi için ürettiği projeler, milli su politikası, gelecekte yürütmesi gereken politikalar ve bu politikaların yürütülebilmesi için yapılması gereken yasal düzenlemeler üzerinde durulmak suretiyle sınıraşan suların yönetimine yönelik açıklamalar yapılmıştır.

5. TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE'NİN SINIRAŞAN SULAR İLE İLGİLİ TUTUMLARI

Bu bölümde, Türkiye, Irak ve Suriye'nin sınıraşan sularla ilgili tutumları ayrı ayrı açıklanmıştır.

5.1. Türkiye'nin Sınıraşan Sularla İlgili Tutumu

Türkiye, Irak ve Suriye arasında sınıraşan sularla ilgili görüş ayrılıklarının başında sorunun konusunu oluşturan Fırat, Dicle ve Asi Nehirlerinin tanımlanması sorunu gelmektedir. Türkiye, bu nehirleri “Sınıraşan Sular” olarak ele almaktadır (Kapan, 2007, 30). 21 Mayıs 1997 tarihinde, BM Genel Kurulu'nda oylama ile kabul edilen ve ülkemizin ret oyunu verdiği Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla kullanılmasına yönelik anlaşmanın 2/a maddesinde, “Sınıraşan sular” yerine, “Uluslararası Su Yolu” kavramı kullanılmaktadır (Anlaşma maddelerinin tamamı ekler kısmında yer almaktadır). Bu kavram, Türkiye için bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü Türkiye “international watercourse” kavramı yerine “transboundry watercourse” kavramını kabul etmektedir. “International” kelimesi bu kavramın başında yer aldığı taktirde Türkiye, özellikle Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili sorunlara birinci dereceden ilgili olmayan devletlerin de taraf olabileceğinden endişe etmektedir. Her ne kadar Fırat ve Dicle Nehirleri bu anlaşmanın kapsamı dışında da olsa yapılan uygulamaların söz konusu

akarsulara emsal teşkil edebileceği değerlendirilmektedir. Bu durum Denence 4'ü desteklemektedir.

Avrupa Birliği'ne katılma yolunda ülkemizdeki uygulamalarla ilgili pek çok alanda yapılan incelemeler sonunda çeşitli belgeler yayınlanmaktadır. Bu belgeler yoluyla AB, kendi politikaları doğrultusunda ülkemize dolaylı yaptırımlar uygulamakta ve yönlendirici ifadeler kullanmaktadır (Sabah Gazetesi, 2005, 25). "Uluslararası Sular" tanımlaması bu açıdan da ülkemiz tarafından kabul edilmeyecek bir kavramdır. Şöyle ki, AB, Dicle ve Fırat Nehirleri'nin kullanımında bu tanımdan hareketle denetim yetkisi istemekte ve suyun vanasını kendi elinde tutmak istemektedir. Bu durum da Denence 4'ü desteklemektedir.

Türkiye açısından hukuken bağlayıcı olmamakla birlikte adı geçen anlaşmanın üçüncü bölümünün, 11–19. maddelerinde özetle, bir su yolu devletinin, diğer su yolu devletleri üzerinde önemli boyutlarda olumsuz etkilere sahip olabilecek nitelikte planlanmış projelerini uygulamaya koymadan önce, ilgili devletlere haber vermesi gerektiği, bilgilendirilen aşağı kıyıdaş ülkenin de, yukarı kıyıdaş ülkeye bu bilgilendirme üzerine altı ay içerisinde cevap vermesi gerektiği belirtilmektedir. Aşağı kıyıdaş ülke de bu projelerin kendisine "önemli zarar" verip vermeyeceğini inceleyerek yukarı kıyıdaşa cevap verecektir. Ancak tam değerlendirme yapamazsa altı aylık ek bir süre talep edebilecek ve ardından görüşmeler başlayacak, eğer anlaşma sağlanamazsa taraflardan birinin müzakerelere başlama önerisi diğer taraf ve taraflarca kabul edildiği takdirde görüşmelere başlanacaktır. Bu da üçüncü bir altı ay anlamına gelmektedir. Bu süre esnasında yukarı kıyıdaş ülke, tüm projeleri askıya almakla yükümlüdür. Dolayısıyla aşağı kıyıdaş ülke yukarı kıyıdaş ülkenin projesini 18 ay geciktirebilmektedir. Hatta bu süre sonunda aşağı kıyıdaş devlet bu çalışmalara karşı çıkabilecektir. Böylesi kısıtlamalar taraflar arasında da bir eşitsizlik yaratmaktadır. Türkiye, GAP ve benzeri projelerinin bu yolla engellenmesinden çekindiği için bu anlaşmaya taraf değildir. Bu maddelere göre, çözüme ulaşmayan sorunun çözülebilmesi için uyuşmazlığa taraf olmayan bir devletten komitenin kurulması öngörülmekte ve yine de anlaşmazlık çözülmezse hakemliğe başvurulması gerekmektedir.

Bu durum ülkemizle kıyıdaş olmayan üçüncü ülkelerin soruna dâhil olmasına neden olacaktır ki Türkiye'nin isteği sorunun çözümü için uluslararası kuralların Türkiye, Suriye ve Irak tarafından aynı şekilde yorumlanması ve çözümün bu ülkeler arasında bulunmasıdır. Böylelikle sorunun çözümü en azından şimdilik daha da kolaylaşacaktır ki bu da Denence 5'i desteklemektedir.

En azından şimdilik ifadesinin kullanılmasının nedeni, AB'nin gelecekte yapacağı baskıların Türkiye'nin yatırımlarını kısıtlayıcı etkilerinin olabileceği yönündeki görüşlerdir. Bu durum Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında da son zamanlarda gündeme alınmaya başlanmış, suyun bir "Milli Güvenlik Sorunu" olduğu vurgulanarak (Radikal Gazetesi, 2005, 4), ülkemizin gelecekte su sıkıntısı çekmemesi ve enerji güvenliği açısından gecikmeden çeşitli önlemlerin alınması gerekliliği vurgulanmıştır. GAP'ın hayata geçirilmesi esnasında, Ilısu ve Yusufeli Barajları örneğinde olduğu gibi, Türkiye parasal kaynak açısından sıkıntılar çekmiş, yatırımlarını kendi öz kaynaklarından sağlamak zorunda kalmış, bu durum da yatırımların tamamlanmasını oldukça geciktirmiştir. Maddi kaynak sağlamama yoluyla üzerimizde baskı kuran Batı'nın baskısı AB'ye girme söz konusu olduğunda daha da artacaktır. Denence 2'yi destekler nitelikteki bu koşullar ortadan nedeniyle de yatırımların biran önce tamamlanması gerekmektedir.

1960 yılının ortalarında Keban Barajı'nın ve GAP'ın inşasının, 1970 yılı ortalarında Karakaya Barajı'nın inşasının gündeme gelmesiyle birlikte, Fırat Nehri'nin sularıyla ilgili olarak Suriye ve Irak'la su sorunları gün ışığına çıkmıştır. Suriye ve Irak, uzun vadeli su gereksinimlerini garanti altına alacak bir anlaşma için girişimlerini yoğunlaştırmaya başlamışlardır.

Bu çerçevede, 1980 yılında Ankara'da Irak'la yapılan Karma Ekonomik Komite toplantılarında bölgesel sularla ilgili sorunları incelemek üzere bir Ortak Teknik Komitenin kurulması kararlaştırılmıştır. Komite, 1983 yılında Suriye'nin de katılımıyla üçlü hâle getirilmiştir (Tomanbay, 2000, 95).

Ortak Teknik Komite, 1992 yılına kadar 16 oturum gerçekleştirmiştir. Suriye ve Irak bu oturumlarda politik amaçlarla fazladan su isteğinde bulunmuşlardır. Buna karşılık Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin sularının

uygun, makul ve hakça kullanımına dayalı "Üç Aşamalı Plân"ı, 1984 yılındaki Beşinci Ortak Teknik Komite toplantısında ortaya koymuştur. Ancak bu plan da Suriye ve Irak tarafından reddedilmiştir.

Türkiye'nin öne sürdüğü ve tam adı "Fırat-Dicle Havzası Sınıraşan Akarsularının Hakça, Akılcı ve Optimum Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan" olan planın amacı tüm kıyıdaş ülkeleri hoşnut edecek şekilde Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kullanımının bir çözüme ulaştırılmasıdır. Bunun için Fırat-Dicle Havzası tek bir havza olarak ele alınarak ne kadar toprak sulanabileceği, akarsular arasındaki su aktarımının olabilirliği mühendislik çalışmaları yapılarak belirlenecektir. Aşamalar teker teker değerlendirilecek olursa;

Birinci Aşama: Fırat-Dicle havzası tek bir havza olarak değerlendirilerek kıyıdaş ülkelerde gözlem istasyonları kurulacak, bu istasyonlar yoluyla su seviyesi ve akım değerleri ölçülecek, suyun miktarına katkıda bulunacak ve aynı zamanda kayıplara neden olacak tüm girdiler aylık raporlarla kayıt altına alınarak bu nehirlerle ait bir bilgi birikimi sağlanacaktır. Bu bilgilerin doğruluğu değişik zamanlarda ortak çalışmalar yapılarak denetlenecektir.

İkinci Aşama: Kıyıdaş ülkelerde toprak dökümü ve toprak sınıflandırması yapılacak, planlanan, hayata geçirilmiş ve halen yapımı devam eden projelerdeki toprak sınıflandırması mümkün olduğunca yapılacak ve bu projelerde gereksinim duyulacak su miktarı belirlenecektir.

Üçüncü Aşama: Bu iki inceleme ışığında istek ve gereksinimlerin ortaya konması sağlanacak ve su, en uygun şekilde kullanımına olanak sağlayacak şekilde tahsis edilecektir. Bu tahsis yapılırken arz-talep dengesi sağlanacak, suyun projelerde kullanımı esnasında kayıpların önlenmesi için uygun yöntemler belirlenecek, gerekiyorsa projeler yeniden düzenlenecek ve tahsis, bilimsel verilere ve yöntemlere dayalı bir şekilde yapılmış olacaktır (Kapan, 2007, 325–328).

Türkiye'ye göre, Üç Aşamalı Plan'ın uygulanması halinde birbirinden çok farklılıklar gösteren veriler, ortak çalışmalarla doğruluk kazanacaktır. Küresel ısınmanın, nüfus artışının etkileri, bilimsel yollarla tespit edilebilecektir. Elde edilen bilimsel veriler ışığında uygulanacak yöntemlerle

sudaki kayıpların önüne geçilebilecek, bu da bölgedeki anlaşmazlığı ve güvensizliği ortadan kaldırarak karşılıklı olarak taraflara yararlar sağlayacaktır. Böylece suyun yönetiminin kolaylaşması ile olası su sıkıntıları ve buna bağlı kıtlıkların önüne geçilebilecektir ki bu durum Denence 3 ve 5'i birlikte destekler niteliktedir.

Türkiye ve Suriye arasında 1987 yılında imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü'nde Türkiye, Atatürk Barajı'nın doldurulması sırasında Fırat Nehri'nden yıllık ortalama olarak $500 \text{ m}^3/\text{sn}$ su bırakmayı ve aylık akışın $500 \text{ m}^3/\text{sn}$ nin altına düşmesi halinde farkı bir sonraki ay kapatacağını kabul etmiş ve bunu fazlasıyla yerine getirerek iyi niyetini ispatlamıştır.

1993 Ocak ayında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın Suriye'ye yaptığı ziyaret sırasında Fırat Nehri sularının nihai tahsisinin 1993 yılı sonuna kadar gerçekleştirilmesi konusunda anlaşmaya varılmış ve bu amaçla her iki ülke bakanlarının eşgüdümünde toplantılar yapılması öngörülmüştür.

Bu çerçevede 17–20 Mayıs 1993 tarihlerinde Suriye ile yapılan görüşmelerde, Suriye'nin keyfi su talepleri nedeniyle bir anlaşma sağlanamamış, 1993 Haziran ayında yapılan toplantıya Suriye katılmamış, Irak da Suriye'ye benzer şekilde aşırı su taleplerinde bulunmuştur.

1993 yılında Birecik Barajı'nın yapılmasının gündeme gelmesiyle birlikte Suriye 03 Aralık 1995, Irak ise 25 Ocak 1996 tarihlerinde Türkiye'ye bu konuda birer nota vermişlerdir. Türkiye de bir karşı nota ile suların paylaşılabılır bir kaynak olduğuna ilişkin hiçbir uluslararası hukuk kuralı bulunmadığını, ancak su tahsisinin söz konusu olabileceğini, bunun da "Üç Aşamalı Plân"da önerildiği şekilde hakça, makul ve uygun bir şekilde yapılabileceğini bildirmiştir.

Fırat Nehri suları ile ilgili sorun, Suriye'nin girişimleri neticesinde Arap Ligne aktarılmış ve 14 Mart 1996 tarihinde Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nde görüşülerek Suriye ve Irak'ı destekleyen kararlar alınmıştır. Bugün için de Türkiye aleyhine kararlar alınmaya devam edilmekte olduğu görülmektedir (Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, 2002, 7).

16–23 Mart 2003 tarihlerinde Japonya'nın evsahipliğinde, Dünya Su Konseyi (World Water Council-WWC) ile işbirliği halinde Kyoto'da

düzenlenen Dünya Üçüncü Su Forumu ve Bakanlar Konferansı'nda Türkiye, bir rapor sunarak görüşlerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu raporda ülkemizin politikalarına yönelik sunulan belli başlı bilgiler şöyle sıralanabilir:

Suyla ilgili planlamalar Türkiye'de merkezi olarak yapılmaktadır. Tüm ülkeyi kapsayacak şekilde beşer yıllık kalkınma planları hazırlanarak ekonominin çeşitli bölümlerine kaynakların en akılcı şekilde aktarılmasına yönelik çalışmalar bu planlarda açıklanır. Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996–2000) suyla ilgili olarak, kentlerin su temini, atık su ve arıtma tesislerinin koordineli olarak yeni bir yönetim yapısı altında yönetilmesi, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesinde kullanıcıların da altyapı yatırımlarının planlama, uygulama ve yönetimde söz sahibi olmasını, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının planlama, yönetim ve korunmasında kurumsal olarak yeniden düzenlenmesine yönelik olarak bir su yasasının çıkarılmasını ve diğer yasal boşlukların doldurulmasını öngörmektedir (Karakılçık ve Erkul, 2002, 236). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (2001–2005) hedeflerinden en önemlisi, bölgesel kalkınma ile birlikte sürdürülebilirliğin de sağlanması ve bunun mümkün olan en fazla nüfusa yayılmasıdır. Bunun yanında doğal kaynaklarının etkin kullanımının desteklenmesi, etkin bir kullanım ve yönetim yapısının kurulması, özel sektörün katılımının artırılması ve karar alma sürecinde devlet gibi özel sektörün de söz sahibi olması, su israfının önlenmesi, atık suların endüstriyel ve tarımsal kullanımda yeniden değerlendirilmesi, belediyelerde su ve atık su yönetimlerinin özelleştirilmesi ve Türkiye'de su, atıksu ve katı atık yönetimlerinin Avrupa Birliği standartları ile uyumlu hale getirilmesi de amaçlar arasındadır (Dünya Su konseyi, 2003, 19–20).

Türkiye, gerek iki akarsuyun su toplama alanlarının Doğu Anadolu yükseltilerinde bulunması, gerekse de iki akarsuyun birleşerek Şattülarap akarsuyunu oluşturması nedeniyle nehrin yukarı su toplama ve alt dağıtım havzaları açısından bir bütün olduğu ve Fırat ve Dicle Nehirleri'nin tek bir havza olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir (Tacar, 1998, 5).

Türkiye'nin özellikle GAP'tan sonra bölge ülkelerinin suya daha fazla gereksinim duyarak suyu nispeten azaltacağına yönelik suçlamaların asılsız

olduğunu, asıl sorunun yanlış sulama metotları olduğunu öne sürmüştür. Ankara'nın görüşüne göre Suriye'nin sulama metotları 4000 yıl öncesinin Sümerlerin sulama yöntemleri gibidir. Bu nedenle, kurak zamanlarda suyun buharlaşma oranları % 50'lere varabilmektedir. Bu da toprağın tuzlanmasına dolayısıyla da tarımda sektelelere neden olmaktadır (Venter, 1998, 131). Türkiye'nin görüşlerine temel teşkil eden bu saptamalar Denence 3'ü destekler niteliktedir.

5.2. Irak'ın Sınıraşan Sularla İlgili Tutumu

Irak, Dicle ve Fırat Nehirlerini "Uluslararası Sular" ve "Ortak Sular" olarak kabul etmektedir (Kapan, 2007, 30). Irak'ın görüşüne göre eğer bir akarsu birden fazla devletin topraklarından akıyorsa bu sular "Ortak Sular"dır ve mülkiyet açısından da bir ortaklık söz konusudur. Dolayısıyla bir devlet, diğerinin bu akarsuyu kullanımını engelleyecek herhangi bir tutum içerisine giremez ve kullanımdan önce mutlaka devletler arasında bir anlaşma yapılmalıdır (Acabey, 2006, 281). Bu tutum, Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşü'ne uygun bir tutum olup günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.

Türkiye, daha önce açıklandığı gibi, 1987 protokolü ile Atatürk Barajı tamamlanıncaya kadar, Fırat Nehri'nden aylık ortalama 500 m³/sn' den fazla su bırakmayı taahhüt etmiştir. Irak, Atatürk Barajı'nın tamamlanmasıyla artık bu görüşün geçerliliğini yitirdiği görüşündedir. Dolayısıyla, Fırat Nehri debisinin 1000 m³/sn olduğu dikkate alınarak Irak'a verilecek suyun debisinin aylık ortalama 700 m³/sn.den aşağı olmaması (toplam miktarın üçte ikisi) gerekir. Zaten Irak'ın, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde, tarihin geçmiş dönemlerinden kaynaklanan haklar anlamına gelen kadim sulama hakları bulunmaktadır. Bu görüşten hareketle Irak'ın, söz konusu nehirlerin suları üzerinde, gelecekte de aynı şekilde kullanılabilir haklar anlamına gelen "müktesap haklar"ı bulunmaktadır. Aşağı kıyıdaş ülkelerce desteklenen Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini kapsamında bu haklar Irak Halkı tarafından kullanılmalıdır.

Irak'ın Fırat ve Dicle Nehri'nin sulayacağı pek çok tarım yatırımı vardır. Bu nedenle suya olan gereksinimi zaman geçtikçe daha da artacaktır. Buna karşın, Türkiye, Atatürk Barajı'nın ilk dolumu aşamasında uluslararası hukuk kaidelerini çiğneyerek Irak'ı zamanında bilgilendirmemiş ve su miktarını taahhüt ettiği miktarın altına düşürerek Irak Halkı'nı zor durumda bırakmıştır. Irak'ın dayanağı, UHK tarafından hazırlanan sınıraşan sular üzerinde yapılacak yatırımlar hakkında yeteri kadar süre önce ilgili devletlerin haberdar edilmesine yönelik hazırlanan taslaktır. Türkiye bu taslağa ret oyu vermekle birlikte yapmayı planladığı yatırımlarla ilgili bilgiyi aslında Ortak Teknik Komite toplantılarında vermiştir. 1980 yılında Türkiye ile Irak arasında imzalanan ve Suriye'nin 3 yıl sonra dahil olduğu Karma Ekonomik Komisyon Protokolü'ne göre kurulan Ortak Teknik Komite, çeşitli aralıklarla toplantılar düzenlemektedir. Irak'a göre bu komite, sadece ortak suların iyi bir şekilde kullanımına yönelik çalışmalar yapmakta ve suların paylaşılması olan asıl görevini yapmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye, yeni barajlar ve tesisler inşa ederek, Suriye ve Irak'ı mağdur etmeye devam edecektir (Akbulut, 2003, 77).

Irak'a göre Fırat ve Dicle suları Türkiye, Irak ve Suriye'nin gereksinimlerine göre matematiksel formülle bölüşülmeli; ancak, Fırat Nehri, Dicle Nehri'nden ayrı olarak ele alınmalıdır (Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, 2002, 7). Matematiksel paylaşıma göre;

(a) Her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirecektir.

(b) Her ülkede iki nehrin kapasitesi ayrı ayrı saptanacaktır.

(c) Kıyıdaş ülkenin belli bir nehrinden almak istediği suyun toplam miktarı o nehrin debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülecektir. Böylece nehir suları paylaşılır.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapacağı her türlü yatırım, aşağı kıyıdaş olan Irak'ı zor durumda bırakmaktadır. Bu nedenle Türkiye, Fırat ve Dicle üzerinde yapmayı amaçladığı tesisler için öncelikle Irak'ın rızasını almalıdır. Irak, her durumda, Türkiye'nin GAP ve benzeri yatırımlarından zarar göreceğini ileri sürerek kaygılanmakta ve bu tür yatırımlara karşı çıkmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 2006, 11).

Türkiye'nin, Fırat ve Dicle Havzaları'nı tek bir su havzası olarak kabul etmesine karşın, Irak, bu iki nehrin hidrolik sistemlerinin birbirinden ayrı olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmekte, bunun nedeni olarak ta iki nehrin ayrı havzaları suladığını vurgulamaktadır. Ancak başta Tartar kanalı olmak üzere çeşitli kanallar ve su yolları ile iki nehri birleştirip tek havza haline getiren sulama uygulamalarını müzakere masasından uzak tutmak istemektedir (Tacar, 1998, 5).

5.3. Suriye'nin Sınıraşan Sularla İlgili Tutumu

Suriye de Irak gibi, Dicle ve Fırat Nehirlerini “Uluslararası Sular” ve “Ortak Sular” olarak kabul etmekteyken Asi Nehri'ni tamamen konudan uzak tutmaktadır (Kapan, 2007, 30).

Suriye aşağı kıyıdaş ülke olarak, Doğal Durumun Bütünlüğü görüşünü benimsemektedir. Buna göre yukarı kıyıdaş ülke olan Türkiye, suyun doğal durumunu bozmayacak şekilde yani suyun akışını değiştirerek hiçbir uygulamada bulunmadan aşağı kıyıdaş olan Suriye'ye bırakmalıdır. Suriye'ye göre GAP'ın tümüyle devreye girmesi ile birlikte, kendisine gelen Fırat Nehri suları, % 50 oranında azalacaktır. Böylece, GAP, neden olacağı zararlar ile var olan su sorununu daha da derinleştirecektir. Türkiye, Atatürk Barajı ve GAP ile Suriye üzerinde siyasi baskı kurmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, proje tamamlanmadan nihai bir paylaşım anlaşması yapılmalıdır. Suriye'nin bu yaklaşımı, uluslararası çeşitli toplantılarda desteklenmektedir. Şöyle ki ekonomik gücü yüksek firmaların doğal su kaynaklarını satın alarak maddi çıkarlar elde etmeleri gibi, Türkiye de, Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde kurduğu barajlarla suyu silaha çevirmektedir (Yeniçağ Gazetesi, 2005, 10). Su bir silah olduğuna göre savaş da olası görünmekte olup Suriye'nin yaklaşımı ile de Denence 1 desteklenmektedir.

Suriye'ye göre GAP, suda miktar azlığına yol açmasının yanında su kirliliğine de neden olacaktır. Tarlalara verilen su, gübre ve tarımsal ilaçlarla karışarak kirlenip Fırat'ın sularına dönerek aşağı havzadaki suları kullanılmaz kılacaktır (Tunca, 2002, 92). Hem Irak, hem Suriye, tarımda kullanılan

kimyasal gübrelerin ve zararlılarla mücadelede kullanılan ilaçların, suların kirlenmesine neden olduğunu ve böylece tarıma elverişli alanların da verimini kaybettiğini öne sürmektedirler (Tacar, 1998, 6).

Fırat Nehri'nin taşıdığı su yılda 32 milyon m³'tür. Ancak GAP barajları nedeniyle su miktarı 23 milyon m³'e düşmüştür. Sulama, balıkçılık ve besicilik zor durumdadır. Bu nedenle Türkiye, Suriye'ye daha fazla su bırakmalıdır. Suriye'nin bu isteği bakanlar seviyesinde tüm toplantılarda gündeme gelmekte zaman zaman gerginlikler de yaşanmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 2008, 10).

Fırat suları kaynakta üç eşit miktara bölünmeli ve 2/3'ü Irak ile birlikte kendisine tahsis edilmelidir (Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, 2002, 7). Suriye ile Irak bu amaçla bir "İkili Ortak Su Komitesi" kurarak hem Körfez Savaşı zamanında açılan aralarını düzeltmek hem de Fırat Nehri'nin sularının kullanımında birlikte hareket etmek için 10 Şubat 1996'da bir araya gelmişler ancak başarılı olamamışlardır. Suriye daha sonraki dışişleri bakanları seviyesinde yapılan Arap ülkeleri toplantılarında su konusunu gündeme getirerek taraftar sağlama çalışmalarını sürdürmüş, uluslararası alanda çağrılar yaparak Türkiye'nin yatırımlarını mali yönden desteklemelerini engellemeye çalışmıştır. Arap ülkelerinde de su sıkıntılarını yaşandığından taraftar sıkıntısı çekmeyen Suriye, Türkiye'nin ortak yatırım tekliflerini de geri çevirmiştir (Acabey, 2006, 302).

Suriye, Türkiye'deki yeraltı sularından beslenen Ras-El Ayn'ın geleceğini de garanti altına almak için yeraltı sularının da masaya yatırılmasını istemiştir. Türkiye, bu teklifi, ortak teknik komitenin yetki alanı dışında bulunduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir (Tacar, 1998, 6).

Suriye, bir yandan su tahsisi ile ilgili isteklerini sıralarken öte yandan Amik Ovası'ndaki sulamaları engelleyen bir tutum sergilemektedir. Suriye, Asi Nehri'ni Türkiye'nin gereksinimlerini göz önünde bulundurmadan kullanmakta ve Asi Nehri'yle ilgili olarak ortaklık görüşmelerini kasten başlatmak istememektedir. Suriye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili taleplerine Türkiye'nin yaklaşımıyla, Asi Nehri'ne Yönelik Türkiye'nin taleplerine Suriye'nin yaklaşımı karşılaştırılırsa, Suriye'nin ikiyüzlü bir politika

izlediği ve açıkça sulanmaz nitelikte olan topraklarına su tahsis etmek yoluyla kullanımı yüksek göstererek anlaşmazlığa zemin hazırladığı görülmektedir (Özsoy, 2001, 6). Rakamlarla belirtmek gerekirse, Asi Nehri'nin toplam yıllık su miktarının % 6'sı Lübnan, % 92'si Suriye ve % 2'si Türkiye'den kaynaklanmaktadır. Suriye, yapmayı planladığı Ziezoun ve Kostoun Barajları'nı tamamladığında bu suların % 98'i Suriye ve Lübnan, % 2'lik kısmı ise Türkiye tarafından kullanılacaktır. Ancak Asi Nehri suları söz konusu olduğunda böyle davranan Suriye, Fırat Nehri Havzası su kaynaklarından % 32 oranına varan su isteği ile ortaya çıkmaktadır (Zehir, 2003, 5).

Suriye'ye göre, Asi Nehri sınıraşan sulardan değildir. Çünkü gerçek Türkiye-Suriye sınırı Hatay'ın kuzeyinden geçmektedir. Şöyle ki Fransa, İkinci Dünya Savaşı öncesi 1939 yılında Hatay'ı Türkiye'ye savaşta kendi müttefiklerinin yanında yer alması karşılığı vermiştir (Venter, 1998, 129). Suriye yetkilileri bunu asla kabul etmeyerek, Türkiye'nin, savaşta tarafsız kaldığını, dolayısıyla Hatay'ın Suriye'nin kendi toprağı olduğunu ve Asi Nehri'nin kendi topraklarında denize döküldüğünü öne sürmektedir. Bu konu Suriye'de bir Anayasal sorun olduğu için, Suriye makamları yakın zamanlara kadar Asi Nehri'ni tartışmaktan sürekli kaçınmışlardır. Basında yeralan haberlerde (Hürriyet Gazetesi, 2005, 1), Suriye'nin, ülkemizin sınırlarını tanıdığı söylene de, bunların açıkça konuşulmaması, bu konudaki rahatsızlığın sürdüğünü göstermektedir. Aynı zamanda Suriye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra uygulanan yoğun Arap milliyetçiliği sayesinde, 400 yıl Osmanlı yönetimi altında kalan Suriye'nin kaynaklarının sömürüldüğü ve bu nedenle geri kaldığı inancı hâkim kılınmıştır. Keza Türkiye'de de Suriye'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında bizi arkadan vurduğu görüşü yerleştiğinden, sorunların çözümü zorlaşmıştır (Uğurlu, 2005, 31).

Suriye'nin görüşüne göre Türkiye, bir yandan Fırat Nehri üzerinde kurduğu barajlar nedeniyle Suriye ve diğer bölge ülkelerinin su kaynaklarını azaltırken, öte yandan "Barış suyu" ve diğer su satış projeleri ile bölge ülkelerini su bakımından kendisine bağımlı hâle getirmek istemekte, Ortadoğu'da liderliğe soyunmaktadır. Bu proje, ekonomik işbirliği ile bölge barışına katkıda bulunmak amacıyla olmayıp, sadece ticari bir projedir. Fırat

ve Dicle üzerinde kurulacak olan bütün tesisler ve bunlara verilecek öncelikler üç ülke tarafından müştereken kararlaştırılmalıdır.

Su konusu uluslararası platformlarda ele alınmalı, kıyıdaş devletler arasındaki görüşmelerde uluslararası gözlemciler bulunmalı ve bu gözlemcilerin hazırlayacakları raporlara göre sular paylaşılmalı, BM, paylaşım sürecinde denetleyici olmalı, anlaşmazlıklar Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmeli ve orada çözüme kavuşturulmalıdır (Yıldız, 2001, 20).

6. TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL SU SORUNUNA ÇÖZÜM BULMA GİRİŞİMLERİ

Su sorununun giderilmesi amacıyla özellikle su kıtlığı çekilen bölgelerde türlü türlü çözüm yöntemleri denenmiştir. Deniz suyunu arıtmaktan buzulların eritilmesine dek öne sürülen bu yöntemler hem mali açıdan oldukça büyük yatırımlar gerektirmekte hem de buzullar örneğinde olduğu gibi ekolojik dengenin bozulması ve çevre kirliliğinin artması gibi sonuçlar doğurma olasılığı ortaya çıkmaktadır. Aslen “ucuz” olan ve tüm ülkeler için fayda sağlayacak olan yöntem suyun doğru kullanılmasıdır. Su, bilinçli bir şekilde israf edilmeden tüketildiğinde ve teknolojik gelişmelerin desteğiyle doğru sulama yöntemleri ile tarım yapıldığında sudan en etkin bir biçimde faydalanılmış olacaktır. Bunun yanında nüfus artışı ve teknolojideki gelişmelere paralel olarak yeni su kaynaklarına gereksinim doğacaktır. Kapan (2007, 86)'a göre su sağlamak için şu yöntemlere başvurulabilir:

- Yeraltı sularının beslenmesi,
- Yağmur sularının artırılması,
- Atık suların arıtılarak yeniden kullanılması,
- Eldeki suların ekonomik olarak planlanması ve hor kullanılmaması,
- Deniz suyunun tatlı suya çevrilmesi için gereken tesislerin yaygın bir duruma getirilmesi,
- Suyu bol ülkelerden su alımı,
- Yeraltı kaçak sularının ıslah edilmesi,

— Tarım arazilerinin etüdü yapılarak az su ile ziraat yapma yöntemlerinin aranması.

Ülkemizde de yukarıda belirtilen yöntemlerin kullanımı göz önünde bulundurulabilir. Zaten teze konu teşkil eden Türkiye, Irak ve Suriye'nin uygulamaları değerlendirildiğinde bilimsel yöntemlerin en çok ülkemizde kullanıldığı ancak bunun da istenilen düzeyde olmadığı görülür. Bu düzeyin artırılması toplumun bilinçlendirilmesi ile birlikte bir yönetim konusudur. Ülkemizin içerisinde bulunduğu coğrafyada günden güne daha çok ön plana çıkmaya başlayan su sorununun çözümü için de çalışmalar başlatılmıştır. Ancak sınıraşan sular olan Fırat ve Dicle Nehirleri sularının değerlendirilmesi çalışmaları bu kez büyük oranda politik sorunlara neden olmuştur. Yıllardan beridir bu sular boşuna akıp gitmiş, Cumhuriyet Dönemi'nin ortalarından bu yana değerlendirilme yoluna gidince de aşağı kıyıdaş devletlerin itirazları ve engelleme çabaları sorunu tırmandırmıştır. İşte bu engellemelerin ışığında Türkiye'nin hem ulusal hem de bölgesel su sorununa çözüm bulma yolundaki girişimleri aşağıdaki bölümlerde sıralanmıştır.

6.1. Güneydoğu Anadolu Projesi

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek bu yörede yaşayan insanlarımızın gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgeler arası farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan son derece kapsamlı bir projedir. GAP'ın, aynı zamanda uluslararası alanda da önemli bir yeri vardır ve bölgesel su sorununun çözümüne katkı sağlamaktadır. Fırat Nehri'nin sularının değerlendirilmesine yönelik çalışmalar aslen Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle 1936 yılında başlamıştır. Bu amaçla 1935 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuş ve Fırat Nehri üzerine 1936 yılında Keban ve Kemaliye akış gözlem istasyonları kurulmuştur. 1945 yılında bir istasyon da Dicle Nehri üzerine Diyarbakır'da kurulmuş ve sonraki projeler için gerekli bilgiler toplanmaya başlanmıştır. 1954 yılında DSI'nin de kurulmasıyla çalışmalar hız

kazanmış, havza keşif raporları hazırlanmıştır. Önceleri Aşağı Fırat Nehri Projesi olarak başlayan geliştirme çalışmalarına, Dicle Nehri'nin de katılmasıyla Güneydoğu Anadolu Projesi'ne dönüşmüştür (Beşinci Dünya Su Forumu, 2009, 27). GAP'nin tamamlanmasıyla; 1,82 milyon ha alanın sulanması, yılda 27 milyar KWsaat elektrik üretimi, kişi başına gelirden % 209 artış ve 3,8 milyon kişiye istihdam olanağı hedeflenmiştir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2007, 2–5).

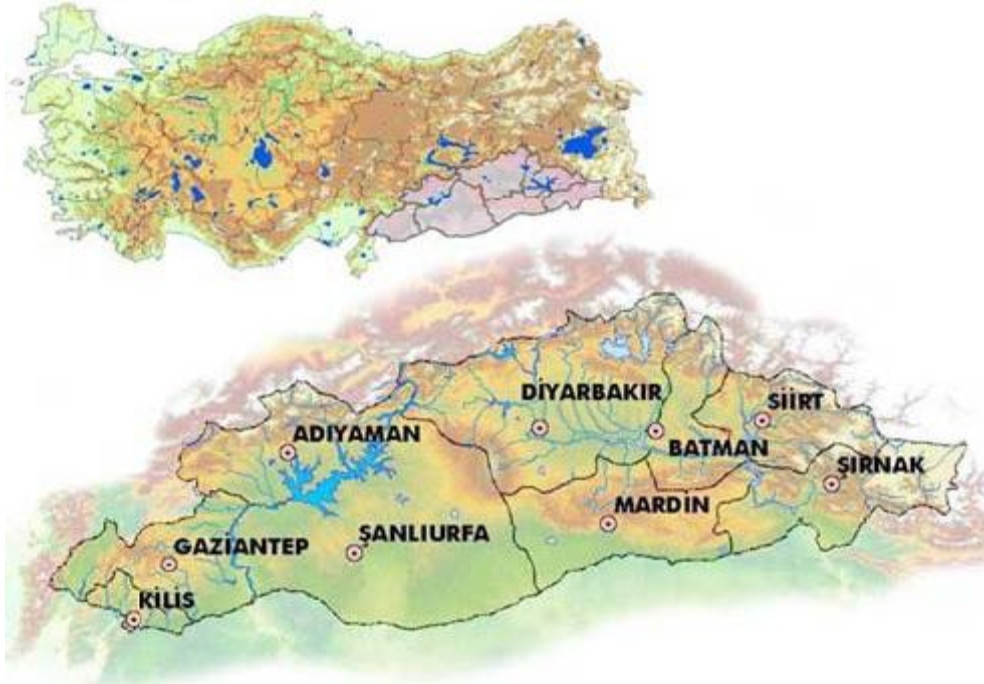
GAP'ın Türkiye'nin güneydoğusunda uygulanmasının iki nedeni vardır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin başlıca su ve toprak kaynaklarının bu bölgede bulunması ve bu kaynakların hem bölge hem de tüm Türkiye için en iyi şekilde değerlendirilebilmesinin sağlanması, ikincisi ise bu bölgenin sosyal ve ekonomik yönlerden ülkenin en geri kalmış bölgesi olmasıdır (Tomanbay, 2000, 80).

GAP, Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali ile sulama tesislerinin yanı sıra kentsel, kırsal ve tarımsal altyapı ile sanayi, eğitim, ulaştırma, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörleri içine alan kapsamlı bir projedir. GAP kapsamında yapılan barajların bir kısmında kısıtlı da olsa ulaşım hizmetleri sağlanmaktadır. Büyük oranda (% 70) özel sektör tarafından böyle bir hizmetin sağlanması, tercih edilen bir gelir kaynağı olduğunu da göstermektedir (Gemi Mühendisleri Odası, 2003, 17). GAP, hidroelektrik üretimi ve sulamalarla ülke genelinin gelirin katkılarının yanı sıra kalkınmada geri kalmış bölge nüfusunun hayat standartlarını belirgin bir biçimde yükselterek bölgede refahın ve istikrarın sağlanması adına önemli bir yere sahiptir. Dengeli bölgesel kalkınma ve yoksulluğun azaltılması amaçlarına yönelik olarak bölge su kaynaklarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu yönde GAP kalkınma amaçları arasında, GAP bölgesinin ekonomik yapısını iyileştirerek bölgedeki gelir düzeyini arttırma, kırsal alanlarda iş ve üretim imkânlarını arttırma, bölge büyük kentlerinin yaşam kapasitelerini arttırma, bölge kaynaklarının etkin kullanımı ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma, ihracat teşviki ve sosyal istikrar gibi ulusal hedeflere katkı sağlama yer almaktadır. GAP ile tasarlanan başlıca kalkınma senaryosu, bölgeyi tarıma dayalı bir ihracat merkezi haline

getirmektir. Bu proje için itici güç ise su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesidir (Kıbaroğlu, 2003, 34–35). Proje kapsamında şimdiden bölgede belli düzeyde istikrar sağlanmış, iş olanakları ve gelir seviyelerinde artışlar gerçekleşmiştir (Tomanbay, 2000, 83).

Proje, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinden oluşan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmaktadır. Alan ve nüfus büyüklüğü açısından ülkemizin yaklaşık % 10'luk bölümüne denk gelen 75.193 km²'lik bir alana sahip olan proje bölgesi, ülke genelinde ekonomik olarak sulanabilir toprak alanının % 20'sine sahiptir ve Fırat ve Dicle Nehirleri ile birlikte Türkiye'nin toplam su potansiyelinin % 28,5'ini oluşturmaktadır (Quentin, 2000, 4). GAP bölgesinin büyüklüğü bazı ülkelerin alanları ile kıyaslandığında, GAP alanı, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un toplam alanına, Yunanistan'ın yaklaşık olarak yarısına, İngiltere'nin üçte birine, İtalya'nın dörtte birine ve Fransa'nın sekizde birine eşittir (Kıran, 2005, 87).

Harita-3: GAP Bölgesi ve GAP Bölgesinde Bulunan İller

Kaynak: Yıldız ve Yılmaz, 2005, 1514

Ülkemizin bölgesel kalkınmaya yönelik en büyük yatırım programı olan GAP için öngörülen yatırım ihtiyacı 2008 yılı fiyatlarıyla toplam 41 milyar TL düzeyindedir. 2007 yılı sonuna kadar tahmini olarak 25,6 milyar TL harcama yapılmış ve yatırımların gerçekleşme oranı % 62,2 düzeyine ulaşmıştır. 1998 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'ın 2010 yılı sonuna kadar bitirilmesi amaçlanmış ve bu kapsamda yapılacak çalışmalar yönlendirilmesi görevi ve 2006 yılında yapılan değişiklikle bölge kalkınma ajansları arasındaki koordinasyon görevi belirli bir süre için GAP İdaresi'ne verilmiştir. GAP'ın ülke yatırımları içindeki payı; 2002 yılında % 5,9, 2003 yılında % 5,8, 2004 yılında % 6,8, 2005 yılında % 7,0, 2006 yılında % 7,2, 2007 yılında % 7,2 olmuştur. 2008 yılında % 6,2 olarak planlanan yatırım payı ek ödeneklerle % 12'ye ulaşmıştır. Bu sayede, 2008 sonuna kadar hidroelektrik enerji projelerinin % 74'ü tamamlanmıştır (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2008, 4).

2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre GAP Bölgesi'nin nüfusu yaklaşık olarak 6,6 milyon kişidir. Bu miktar ülke toplam nüfusunun % 9,7'sini oluşturmaktadır. Çizelge 18'de 1990 ve 2000 yıllarında GAP Bölgesi'nde iller itibarıyla kırsal ve kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranları gösterilmektedir. 1990 yılında Bölge'de toplam nüfusun % 56'sı kentlerde yaşarken 2000 yılında bu oran % 63'e çıkmıştır.

1990–2000 yılları arasında GAP Bölgesi'nin yıllık nüfus artış hızı yaklaşık % 0,25 iken bu oran Türkiye geneli için % 0,18 düzeyinde olmuştur. Öteki bölge ve illere göç vermesine karşın, GAP Bölgesi'nin yıllık nüfus artış hızı ülke değerinin üzerinde olduğu için, bölge nüfusunun ülke toplam nüfusu içindeki payı da giderek artmaktadır. Bölgede kentsel nüfus artış hızı kırsal nüfusa oranla daha yüksektir (TÜİK, 2000). Çizelge 19'da bölgelere göre 1990–2000 yılları arasındaki toplam yıllık nüfus artış hızları verilmiştir.

Çizelge-18: 1990 ve 2000 Yıllarında GAP Bölgesi'nde İller İtibariyle Kırsal ve Kentsel Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranları

İller	1990 *			2000		
	Nüfus	Şehir (%)	Köy (%)	Nüfus	Şehir (%)	Köy (%)
Adıyaman	510.827	43.48	56.52	623.811	54.33	45.67
Batman	344.121	56.57	43.43	456.734	66.60	33.40
Diyarbakır	1.096.447	54.31	45.69	1.362.708	60.00	40.00
Gaziantep	1.010.396	73.06	26.94	1.285.249	78.52	21.48
Mardin	558.275	44.61	55.39	705.098	55.49	44.51
Siirt	243.435	45.28	54.72	263.676	58.22	41.78
Şanlıurfa	1.001.455	55.08	44.92	1.443.422	58.34	41.66
Şırnak	262.006	47.81	52.19	353.197	59.83	40.17
Kilis	130.198	66.99	33.01	114.724	65.36	34.64
GAP	5.157.160	55.72	44.28	6.608.619	62.69	37.31
TÜRKİYE	56.473.035	59.60	40.40	67.803.927	64.90	35.10

Kaynak: TÜİK, 2000, 1

(*) 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın Kesin Sonuçları, 2000 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

Çizelge-19: Bölgelere Göre 1990–2000 Yılları Arasında Şehir ve Köy Nüfus Artış Hızı (Binde)

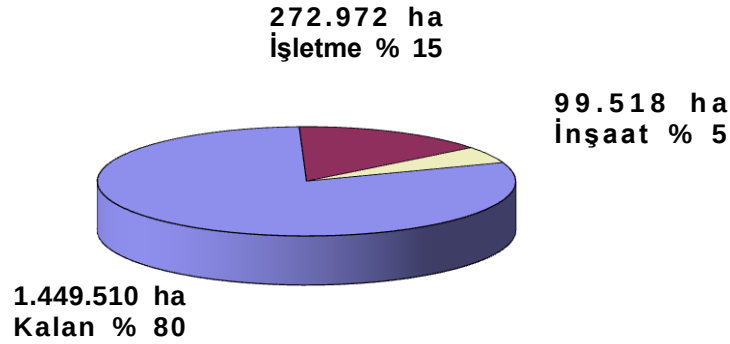
Bölgeler	Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)		
	Toplam	Şehir	Köy
Marmara	26,69	28,26	21,00
Ege	16,29	23,50	5,76
Akdeniz	21,43	25,03	16,30
İç Anadolu	15,78	22,59	1,96
Karadeniz	3,65	21,48	—10,94
Doğu Anadolu	13,75	35,37	—6,10
Güneydoğu Anadolu	24,79	36,57	7,67
Türkiye	18,28	26,81	4,21

Kaynak: (TÜİK, 2000)

Bilinçsiz sulama nedeniyle tarımsal alanlarda meydana gelebilecek tuzlanma ve çoraklaşma sorununu önlemek için çiftçiye ekimden hasada kadar tarla başında eğitim vermek üzere Tarım Bakanlığı, İl Özel İdareleri, Harran Üniversitesi ve Araştırma Enstitüsü ile işbirliği içinde oluşturulan teknik ekiple “Uygulamalı Tarımsal Yayım ve Eğitim” çalışmaları yapılmaktadır.

1985 yılında bölge toplam alanının % 3,9'u sulanmaktayken GAP sulama projelerinin tamamlanmasıyla bu oranın % 22,6'ya çıkması öngörülmüştür. GAP Bölgesi'nde Ocak 2008 itibariyle 272.972 ha alan sulamaya açılmıştır. 99.518 ha alanda halen sulama şebeke inşaatı devam etmektedir. GAP sulama yatırımlarının gerçekleşme oranı 2006 yılı itibariyle % 15'tir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2008, 5). Bunlar, Çizim-7'de gösterilmiştir.

Çizim-7: GAP Sulama Projeleri

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2008, 5.

Bölgenin başlıca yerüstü su kaynakları olan Fırat ve Dicle Nehirleri, eğer etkin bir biçimde kullanılamazsa, sulamaya bağımlı tarımda ürün çeşitlerinin artması ile birlikte ortaya çıkacak su ihtiyacını karşılayamaz duruma gelecektir. Bilindiği gibi su kaynaklarının tüketiminde en çok paya sulama sektörü sahiptir. Teknolojik gelişmeler süratle uygulanarak ve yönetimle ilgili çözümler sürekli sağlanarak ulusal düzeyde üretim etkenliği

sağlanmalıdır. Aynı zamanda Denence 3'ü destekleyen bu durum, sınıraşan suların kullanımına yönelik baskı ve anlaşmazlıkları azaltacaktır. Bu nedenle GAP'nin bu yönüyle de önemli olduğunu söylemek mümkündür. TÜBİTAK'ın yirmibeşinci kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlenen GAP Paneli'nde (Bilim ve Teknik, 1990, 43), GAP arazisinin % 70–90 oranında sulu tarıma elverişli olduğu ve yapılması planlanan projelerle bunların Fırat ve Dicle Nehirleri'nin sularıyla gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Ancak, Akalan'a göre (1990, 45), GAP alanı üzerindeki bazı toprak özellikleri beklenen verimi elde etmeye elverişli değildir. Tüm bölgede üniversitelerin ilgili bölümleriyle etraflıca yapılacak ortak çalışmalar ile toprak özellikleri belirlenmeli ve bölgeye uygun sulama yöntemleri geliştirilmelidir. Böylelikle toprak envanteri de çıkarılmış olacak ve Bütüncül Havza Yönetimi gerçekleşmesi durumunda bilgiler merkeze akarak daima güncel bilgilerle geleceğe yönelik daha sağlıklı politikalar ortaya konabilecektir.

Aslen yüzey sularının kullanımının amaçlandığı GAP bölgesinde yeraltı suları da önemli bir seviyededir. Şöyle ki GAP bölgesindeki yeraltı suları ülkemiz yeraltı sularının % 12'sini oluşturmaktadır (Acabey, 2006, 287).

Görüldüğü gibi GAP, ülkemiz için oldukça önemlidir. Ancak bu önem beraberinde güvenlik sorunlarını da getirmektedir. Şöyle ki, bu kadar büyük bir yatırım projesi kuşkusuz Fırat ve Dicle Nehirleri'nin sularını kullanan diğer kıyıdaş ülkeleri huzursuz etmektedir. Aslen su sorununun çözümünde oldukça iyimser etkileri olacak bu proje, uluslararası alanda ülkemizin politik yaptırım gücünü ve etkinliğini de artıracak ve sorunların çözümünde daha çok söz sahibi olmamıza olanak tanıyacağı için kıyıdaş ülkeler tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Dış kaynaklı kredilerin sağlanamaması yönündeki baskılar sonucu, projenin bitmesi uzamış ve özkaynaklarla yatırımlar yürütülmeye çalışılmıştır. Daha da ileri giden birtakım dış kaynaklı araştırmalar ve çeşitli düşünce kuruluşları, işi su savaşlarına kadar götürerek çeşitli senaryolar üretmişlerdir. Bundan yirmi yıl önce yapılan çalışmalarda 2010 yılında ülkemizin su nedeniyle savaşacağı öne sürülmüştür (Lorenz ve Erickson, 1999, 2). Neyse ki bu senaryolar şimdilik olası gözükmemektedir.

Ancak olasılıklar da göz ardı edilmemeli, zamanında önlemler alınarak gerginliklerin önüne geçilmelidir.

6.2. Barış Suyu Projesi

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi, ülkemiz su zengini bir ülke değildir. Bununla beraber, artan su ihtiyacına rağmen Türkiye, diğer komşu ülkelerin su sıkıntılarına çare olmak için elindeki suyun bir kısmını dışarı pazarlamak istemektedir (Tomanbay, 2000, 81).

Barış Suyu Projesi kısaca, Ceyhan ve Seyhan Nehirleri'nin sularından ihtiyacımızın üzerindeki kısmının boru hattı yoluyla para karşılığında Arap Yarımadası'na aktarılması projesidir. Seyhan ve Ceyhan Nehirleri'nin günlük ortalama 39 milyon m³'lük ortalama su potansiyelinin ülkemizin ihtiyacı olan su ayrıldıktan sonra kalan 6 milyon m³'ünün satılması planlanmıştır. Seyhan ve Ceyhan Nehirleri, tamamen ülkemizin sınırları içerisinde doğup, ülkemiz sınırları içerisinde denize döküldükleri için uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığı altında değildir.

Bu projede Türkiye'nin amacı, suyu bir işbirliği unsuru olarak kullanarak bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi ve güvensizliklerin önüne geçilmesidir. Amaç, suyun baskı unsuru olarak kullanılması değildir (Acabey, 2006, 302). Türkiye, bu projenin Ortadoğu'daki siyasi istikrara katkıda bulunacağı görüşündedir. Dokuz ülkeye yarar sağlayacak olan bu proje, söz konusu ülkelerin aralarındaki sürekli işbirliğinin unsurlarından biri olacaktır. Dolayısıyla bu ülkelerin birbirlerine karşı zıt tutumlar sergilemeyeceği beklenir. Projeye "Barış Suyu" ismi verilmesinin sebebi de aslen budur. Ortadoğu'da pek çok savaş senaryosunun konuşulduğu bir ortamda projenin başmühendisi, savaş yoluyla harcanacak paradan çok daha ucuza bu projenin gerçekleştirilebileceğini öne sürmüştür (Peterson, 2000, 1).

Ön çalışmaları ve maliyet hesapları bir Amerikan firması tarafından yürütülen Barış Suyu Projesi, büyük bölümü 4 m çapında 7,5 m uzunluğunda beton borulardan oluşacak (Kapan, 2004, 13) Doğu ve Batı olmak üzere iki hattı oluşturmaktadır. Batı Hattında günde 3,5 milyon m³ suyun Seyhan Aşağı

havzasından, Adana yakınından başlayarak İslâhiye ve Kilis'ten Suriye'ye ve daha sonra Ürdün üzerinden Suudi Arabistan'da Yanbu, Medine, Mekke ve Cidde'ye aktarılması öngörülmektedir. Hattın uzunluğu yaklaşık 2700 km. olacaktır. Hat boyunca pompalama ve enerji merkezleri bulunacaktır. Hattın günün rakamlarıyla 8,5 milyar Dolar'a, 1 m³ suyun ise 0,84 Dolar'a malolacağı hesaplanmıştır.

Doğu Hattı aynı zamanda Körfez Hattı olarak da adlandırılmıştır. Bu hattın ise Ceyhan nehrinin sularının yine Kilis'i takip ederek Suriye ve Ürdün üzerinden geçerek Kuveyt'e ve ardından Bahreyn, Katar ve BAE'ne ulaştırılması amaçlanmaktadır. Bu hattın uzunluğu 3900 km. olacak ve günde 2,5 milyon m³ su aktarılacaktır. 12 milyar Dolara malolması planlanan hatta 1 m³ suyun bedeli 1,07 Dolar olacaktır. Böylece toplam 20 milyar Dolar'a malolacak hattın 8–10 yıl içerisinde tamamlanması ve geçtiği ülkelerin yerel işgücü ve malzemelerinin kullanılması böylece çevrede yaşayanlara da iş imkânının sağlanması amaçlanmıştır. Proje, gerçekleşmesi durumunda dünyanın en uzun ve en pahalı sınıraşan su boru hattı olacaktır. Suyun maliyeti ise deniz suyundan tatlı su üretilmesine oranla üçte iki daha ucuz olacaktır.

Barış Suyu Projesi hayata geçirilememiş bir proje olarak kalmakla birlikte her an yeniden gündeme gelebilir. Projenin gerçekleşmemesinin çeşitli nedenleri vardır. Başlıca nedeni kanımızca siyasi olan bu nedenler başka yollarla dile getirilmiştir. En başında Arap ülkeleri projeyi desteklemelerine rağmen İsrail'in de bu projeye dâhil olması olasılığı ile yaklaşımları değişmiştir. Ürdün ve Filistin tarafından sıcak karşılanmakla birlikte deniz suyundan tatlı su üreten Suudi Arabistan ve Kuveyt yapılan hesaplamaların aksine kendilerinin daha ucuza tatlı su ürettiklerini ve yüksek maliyet nedeniyle projeyi desteklemediklerini açıklamışlardır.

Başlıca ret nedeni daha önce de belirtildiği gibi siyasi olan projede diğer ülkelerin çekinceleri şöyle sıralanabilir:

- Türkiye, suyun kaynağında olduğundan istediğinde suyu kesebilir. Bu da daima Türkiye'ye bağımlı olmak anlamına gelir ki Türkiye bir politik baskı unsuru olarak suyu kullanabilecektir.

- Ortadoğu, henüz siyasi istikrardan yoksun bir bölgedir ve bu boru hatları sabotaja açık ve korumasız bir durumdadır.
- İsrail, bu sulardan faydalanmak istemekte bu isteğini de açıkça belirterek sudan faydalanamazsa projenin finanssal olarak desteklenmesini engelleyeceği tehdidinde bulunmaktadır. İsrail'in projeye dâhil olması Arap ülkelerini kaygılandırmaktadır (Kıran, 2005, 116–119).

6.3. Manavgat Su Temin Projesi

Manavgat Su Temin Projesi, Ortadoğu ve Akdeniz'in kuzeyindeki adalara ülkemizin ihtiyacının fazlası olan suyun pazarlanması yoluyla bölgede su sorununun azaltılması ve işbirliğinin artırılmasının öngörüldüğü bir su satış projesidir. Ülkemizin güneyindeki su havzaları, ülkemizin toplam yenilenebilir su potansiyelinin yaklaşık % 25'ini oluşturmakta ve her gün 4,7 milyon m³ su öylece denize akmaktadır. Bu boşa akan su değerlendirildiği takdirde gerek ülkemizde gerekse Ortadoğu ülkelerinde su sıkıntısının azaltılmasına katkı sağlayacaktır (Tomanbay, 2000, 81).

Manavgat Çayı üzerinde DSİ tarafından 1984 ve 1987 yıllarında elektrik üretimi ve sulama amacı ile Oymapınar ve Manavgat Barajları inşa edilmiştir. İki baraj toplam 1840 GW güçle elektrik üretmekte ve 10.600 hektar alanın sulaması gerçekleştirilmektedir. Kullanım fazlası 180 milyon m³ su, yine DSİ tarafından yapılan taşıma birimleri ile deniz kıyısına aktarılacak ve isteyen ülkelere satılabilecektir. Günde 500.000 m³ suyun Manavgat Barajı'ndan alınarak satılabileceği ve bu miktarın yarısının içme suyu kalitesinde olacağı diğer yarısının da sulama suyu olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir (Pamukçu, 2003, 93). Ortadoğu ülkelerinden en çok İsrail'in ilgi gösterdiği projede, 500.000 m³/gün kapasiteli tesislerin, % 60 kapasiteyle çalıştırıldığı varsayımıyla, günde 300.000 m³ su, İsrail veya diğer ülkelere pazarlanabilecek (Özsoy, 2001, 7), böylelikle İsrail, Suriye, Ürdün ve Filistin arasındaki suya dayalı gerginlikler de

azaltılabilecektir. Türkiye, bu projelerin barış için katkıda bulunacağını öne sürmekle beraber su kaynaklarımızın barış görüşmelerinde herhangi bir şekilde pazarlık aracı olarak kullanılamayacağını da açıkça ifade etmiştir (Peterson, 2000, 1).

147 milyon ABD Doları'na malolan proje 1998 yılında tamamlanarak dönemin başbakanı tarafından açılışı yapılmıştır (Dünya Gazetesi, 2005, 2). İsrail, ilk aşamada Peterson (2000, 1)'a göre yıllık su sarfiyatının onda biri, Blanche (2001,19)'a göre yıllık su gereksinimlerinin % 2,5'ine eşdeğer olan 15–25 milyon su almak istemiş, zaman içerisinde miktarın ikiye katlanması söz konusu olmuştur. Türk makamlarına göre deniz suyunun arıtma maliyeti m³ başına 1,14 ABD Doları'dır. Manavgat'tan sağlanacak su ise taşıma maliyeti ile birlikte m³ başına 0,68–0,78 ABD Doları'na satılabileceği için daha ucuza malolacaktır (Pamukçu, 2000, 296). Ancak İsrail makamlarına göre ise bu maliyet 0,61 ABD Doları'dır ve dolayısıyla suyun fiyatının düşürülmesi gerekmektedir. İsrail, 1960'lı yıllardan bu yana deniz suyunu arıtarak kullanmaktadır. Bu amaçla yılda 100 milyon m³ suyu arıtmaktadır ve İsrail'in yıllık su gereksiniminin % 6'sını karşılamakta ve bu oranı 2010 yılına kadar % 202 artırmayı amaçlamaktadır (Oğuz, 2009, 7).

Cumhuriyet Gazetesi'nde (2004, 11) yayınlanan bir haberde 4 Ocak 2004'te İsrail hükümetinin su alımına onay verdiği ve anlaşmanın yakında imzalanacağı, su satış bedelinin ise İsrail'de boşaltımın yapılacağı Aşkelon Limanı'nda 0,80–1,0 ABD Doları olacağı belirtilmesine ve karada ve denizde yapılması öngörülen işlerin tamamı gerçekleştirilmiş olmasına karşın, İsrail'e henüz su satışı gerçekleşmemiştir.

İsrail ile yapılan görüşmeler uzun yıllar devam etmiş ancak anlaşma sağlanamadan 2006 yılı içerisinde sonuçlanmıştır. Başta Suriye olmak üzere birçok Arap ülkesi de bu projeye, İsrail'le Türkiye arasında stratejik bir işbirliği geliştirebileceği endişesi ile karşı çıkmaktadırlar. Arap Ligi dışişleri bakanları için hazırlanan bir raporda bu işbirliği kapsamında Dicle ve Fırat Nehirleri'nin suyunun kasıtlı olarak azaltıldığı ve bu nehirlerden Suriye ve Irak'a daha fazla su bırakılması gerektiği öne sürülmüştür (Kapan, 2007, 433). Projeye ülkemizden de birtakım itirazlar gelmektedir. Şöyle ki Türkiye İsrail'e su

satmakla zaten bölgede Arap nüfusa göre kat kat daha fazla su tüketen İsrail'e, Filistin'le yapılan barış görüşmelerinde herhangi bir yaptırım uygulamadan su satışına razı olmuştur. İsrail'de, su nedeni ile çok yakında savaşa yüzyüze gelineceği kehanetleri söylenir olmuştur. Bu nedenle su, Barış için de bir baskı unsuru olarak kullanılmalı, İsrail'e ikram edilmemelidir (Sabah Gazetesi, 2004, 26). Ancak yukarıda da belirtildiği gibi su kaynaklarımızın barış görüşmelerinde herhangi bir şekilde pazarlık aracı olarak kullanılamayacağı Türkiye tarafından açıkça ifade edilmiştir. Suyun bir savaş unsuru olarak vurgulandığı buradaki yaklaşımın Denence 1'i desteklediği söylenebilir.

Ürdün, 1996 yılında dönemin başbakanının ziyareti sırasında Manavgat Suyunun alımı ile ilgilendiğini açıklamıştır (Pamukçu, 2000, 296). 1994 yılında ise dönemin DSİ Genel Müdürü, İsrail'den başka Kuzey Afrika ülkelerinden Fas ve Cezayir'in de su alma talebinde bulunduklarını aynı zamanda talep olması durumunda Yunan adalarına da su satışının yapılabileceğini aynı zamanda Kıbrıs'a da su aktarılabilceğini açıklamıştır (Finansal Forum, 2004, 8). Aktarılacak su miktarı yılda 1,8 milyar m³ olup Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ihtiyacının yarısını karşılayabilecektir (Wall Street Journal, 2000, 1).

7. TÜRKİYE'NİN MİLLİ SU POLİTİKASI NEDİR, VAR MIDIR?

Türkiye'nin Milli Su Politikası'ndan bahsetmeden önce Ortadoğu ilişkilerine değinmekte fayda vardır. Bu bölümde öncelikle Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine kısaca değinilmiş ardından Türkiye'nin Milli Su Politikası irdelenmiştir.

7.1. Türkiye ve Ortadoğu

Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri kabaca üç dönemde ele alınabilir. Birinci dönem 1950–1960 arası, ikinci dönem 1963–1964 Kıbrıs Buhranından 1973 Petrol Krizine kadar olan dönem ve üçüncüsü de 1973'ten sonraki dönemdir.

Birinci dönemde Türkiye, Ortadoğu ülkeleri ile bir çatışma içinde olmuştur. Bunun sebebi, soğuk savaş nedeniyle Türkiye'nin, üzerinde Sovyet tehdidini ağır bir şekilde hissetmesi ile NATO'ya girmesi, Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya sızmak istemesi ve Arap ülkelerinin bu sızmayı kolaylaştırıcı davranışlarda bulunmalarının ülkemizi ürkütmesidir. Bu dönemde Türkiye Batı'ya yaklaşırken Ortadoğu ülkeleri Batı ile çatışma içinde olmuşlardır. Bu da Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yakınlaşmasını engellemiştir.

İkinci dönemde, Türkiye, Ortadoğu ve Arap ülkelerine yakınlaşma politikalarına ağırlık vermiş, son dönemde de, Arap Dünyası, Türkiye'nin dış politikasında temel unsur olarak yer almıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu politikasında Türkiye açısından önemli konular, Türkiye'nin NATO üyeliği, Kıbrıs Meselesi ve petrol, Arap dünyası açısından ise, İsrail Meselesi ve İslamiyet olmuştur.

1963–1964 Kıbrıs Buhranı, Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Aralık 1965'te BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs Meselesi müzakere edilirken Arap ülkeleri Türkiye'nin karşısında yer almıştır. Bu ilişkilerin iyileştirilmesinin ilk adımlarını, 1965 Ekim ayında tek başına iktidar olan Adalet Partisi atarak Kıbrıs Sorunuyla gerginleşen Türk-Amerikan ilişkilerinin de Arap Devletlerince olumlu karşılanmasını iyi değerlendirmiştir. 1967 Arap-İsrail savaşında Türkiye'nin Amerika'ya üslerini açmayacağını bildirmesi ve İsrail'e karşı savaşan Mısır, Ürdün ve Suriye'ye yiyecek ve giyecek yardımında bulunması ve İsrail'in işgal ettiği topraklara karşı Arap ülkelerini desteklemesi Arap dünyasında sempati toplamasını sağlamıştır.

1973 Arap-İsrail Savaşı'nın yarattığı petrol krizi Türkiye'yi Arap ülkelerine daha da yaklaştırmıştır. Bunun nedenleri 1973 yılından sonra hızla artan petrol fiyatlarının ülkemize maliyetinin çok fazla artması ve bunu karşılamak için Arap ülkeleri ile ticari ilişkilerin geliştirilmesine olan gereksinimdir. Ticari ilişkilerin gelişebilmesi için siyasi ilişkilerin de geliştirilmesi gerekmektedir.

Ancak Türkiye'nin bu politikalarının, Arap ülkelerini tamamen tatmin ettiği söylenemez. Çünkü Türkiye'nin bir yandan NATO üyesi oluşu, bir yandan da İsrail ile ilişkilerini sürdürüyor olması Arap ülkeleri için sürekli

tenkit ya da tatminsizlik sebebi olmuştur (Armaoğlu, 1993, 845–850). Bunun yanında, Ortadoğu ülkeleri arasında sürekli güvensizlik hâkimdir. Herhangi bir konuda diğerine bağımlı olmamak ön planda gelmektedir. Bu durum özellikle tarım söz konusu olduğunda daha da öne çıkmaktadır. İthal etmek daha ucuz olduğu halde çok daha fazla su tüketerek kendi ürünlerini kendileri yetiştirmek istemektedirler (Martz, 1994, 3).

Arap devletleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aralarındaki iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel işbirliğini gerçekleştirebilmek amacıyla 1990 yılında merkezi Kahire'de olan bir birlik kurmuşlardır. Bunun ardından Arap Ortak Pazarı, Arap İşbirliği Teşkilatı, Kuzey Afrika Birliği ve Körfez Ülkeleri Teşkilatı gibi yan kuruluşlar oluşturularak birliğin çalışmaları desteklenmiştir. Bu kuruluşlar her ne kadar Arap ülkelerinin kendi aralarındaki sorunların çözümünde fazla etkili olamasalar da, Birlik dışındaki ülkelere karşı üyeleri haksız da olsa tek yumruk olabilmişlerdir. Suriye de bunu kullanarak, su sorununun çözümüne yönelik Arap ülkelerinin ülkemize karşı cephe almasını sağlamıştır (Zehir, 2003, 4).

Özellikle GAP ile birlikte Irak ve Suriye çeşitli zamanlarda Türkiye'ye tehditkâr davranışlarda bulunmuşlardır. 1960'da Keban Barajı'nın yapılmaya başlamasıyla Suriye protestolarına başlamış, ardından Fırat üzerinde Suriye'nin Al-Thawrah barajını inşa etmesiyle Irak, Suriye'yi savaşıla tehdit etmiştir. Bu durum Sovyetler Birliği ve Suudi Arabistan'ın arabuluculuğu ile bertaraf edilse de 1990'da dünyanın kendi türleri içinde dördüncü büyük barajı olan Atatürk Barajı'nda (Venter, 1998, 131) su tutulması ile Irak yeniden sinirli tavrını takınmış ancak herhangi bir olay yaşanmamıştır (Junnola, 2004, 1). Atatürk Barajı'nın yapılması esnasında kullanılan betonla Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarına 6 m yüksekliğinde, 3 m genişliğinde beton duvar örülebileceği düşünülürse projenin büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir. Böylesine büyük projeler kıyıdaş olduğumuz ülkelerin yanında Ortadoğu ülkelerinin dikkatlerini de çekmektedir. Öyle ki İsrail, Ortadoğu Barış Görüşmeleri'ne Türkiye'nin de taraf olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bundaki amacının Suriye ile Türkiye arasında suya dayalı anlaşmalar yapılması yoluyla Suriye'nin su ihtiyacının garanti altına alınması ve böylece

İsrail tarafından Golan'daki su kaynaklarının özgürce kullanılabilmesi olduğu düşünülmektedir (Akçin, 2003, 3).

7.2. Türkiye'nin Milli Su Politikası

1982 Anayasası'nın 166'ncı maddesine göre;

“Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak devletin görevidir”.

168'inci maddeye göre ise;

“Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir”.

Aynı zamanda 43'üncü maddede de;

“Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir”

hükmü yer almaktadır.

Anayasa'nın yukarıda belirtilen hükümleri çerçevesinde çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış, su yönetimine dair değişik kurumlar yetkilendirilmiştir. Yetkilendirilen kurum ve kuruluşların çeşitliliği, ülkemizde su yönetiminin belli bir merkezden yapılmadığını, suyun belirli alanlarda değerlendirilmesine yönelik farklı farklı yetkilendirmelerin yapıldığı ve bunlar arasında da iletişimin genellikle istenilen düzeyin altında kaldığı ve bazen de hiç olmadığı görülmektedir. Doğrudan ya da dolaylı olarak su ve suyun yönetimine yönelik olarak yasalar, tüzükler ve yönetmelikler çıkarılmıştır. Bunların bazıları, Sular Hakkında Kanun (1926), Köy Kanunu (1924), Belediye Kanunu (2005), Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004), Büyükşehir Belediyesi Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu ve Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2007), Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), Bataklıkların Kurutulması ve

Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun (1950), Yeraltı Suları Hakkında Kanun (1960), Köy İçme Suları Hakkında Kanun (1960), Askeri Garnizonların İçme ve Kullanma Sularının Temini Hakkında Kanun (1960), Ankara, İstanbul ve Nüfusu 100 Binden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun (1968), Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu (1984), Su Ürünleri Kanunu (1971), Çevre Kanunu (1983), Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1989), Kıyı Kanunu (1990), Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu (1943), Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun (1953), Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu (2005) ve Su Ürünleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2003)'dur. Ayrıca, Sular Kanununun Uygulanışını Gösteren Tüzük (1928), Su Ürünleri Tüzüğü (1973) ve Yeraltı Suları Tüzüğü (1961), Köy İçme Suları Hakkında Yönetmelik (1963), Su Ürünleri Yönetmeliği (1995), Atık Suların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği (1984), Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği (2003), Suda Tehlikeli ve Zararlı Maddeler Tebliği ve Atıksu Altyapı Tesisleri Tebliği Kentsel Atıksuların Arıtımı Yönetmeliği (2006), Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği (2004), İçmesuyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik (2005), Yüzme Suyu Kalitesi Yönetmeliği (2006), Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği (2004) ve Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (2005) gibi yasal düzenlemelerle su, yönetilmeye çalışılmaktadır.

Yukarıda belirtilen Anayasa maddeleri, çıkarılan yasalar, yönetmelikler ve tebliğlerin yönlendirmeleri ışığında su yönetimine yön veren kuruluşlar ise, Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü, İller Bankası, Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ), Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, İl Özel Yönetimleri, Belediyeler, Devlet Planlama Teşkilatı ve çeşitli yerel kooperatiflerdir (Karakılçık ve Erkul, 2002, 223–236). Suyun yönetiminde bu kadar çok kuruluşun söz sahibi olması kanımızca, önemli miktarda bir

yönlendirme ve merkezi yönetim gerektirmektedir. Gerek sivil toplum örgütlerince gerekse suyun yönetimi üzerine çalışmalar yapan birtakım uluslararası kuruluşlarca suyun yönetiminin merkezi olmamasının sakıncaları çeşitli vesilelerle duyurulmaktadır. Su kaynaklarının azalması, suyu gittikçe daha değerli bir kaynak haline getirmektedir. Ancak su yönetiminde uygulanan yöresel ölçekli politikalar da suyun israfına neden olmaktadır. Öyle ki bu nedenle Marmara Denizi büyüklüğünde sulak alanın artık yok olduğu, suyun merkezi politikalarla yönetilmemesine devam edildiği taktirde daha çok alanın susuz kalacağı ifade edilmektedir (Eken, 2009, 1). Susuzluğun artmasının, daha başka yerlerde suyun aranmasına, suyun yokluğunun neden olduğu anlaşmazlıklara ve gerilimlere neden olacağı gerçeği Denence 3'ü de desteklemektedir.

Ülke sınırları içerisinde su yönetimi merkezi bir iradeyle yapılmamakla birlikte, kıyıdaş olduğumuz ülkelere karşı yürütülen politikalar genellikle tutarlıdır denebilir. Şöyle ki Türkiye'nin sınıraşan sularla ilgili mili politikası öncelikle barışçıl yaklaşımlar üzerine kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devleti, sınıraşan suları kıyıdaş ülkelere karşı bir silah olarak kullanmamaktadır. Bunu, iyi komşuluk ve ekonomik işbirliği anlaşmaları değişik zamanlarda ispatlamış, hatta kendisini yükümlülük altına sokacak bazı sözler bile vermiştir (Topkaya, 1998, 11).

Dicle ve Fırat Nehirleri ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yükümlülük altına girdiği ilk anlaşma, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Anlaşması'dır. Bu anlaşmanın 109'uncu maddesine göre, savaş sonrası yeniden oluşabilecek sınırlara göre sularla ilgili yapılacak düzenlemelerde (kanal açmak, su taşkını, sulama, kurutma veya buna benzer konular) devletler birbirlerinin haklarını gözeteceklerdir. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı öncesinde devletlerin suyu kullanımları ile ilgili kazanılmış haklarının olduğu üzerinde durulmaktadır. Ancak bu hakların kullanımında diğer devletlerin çıkarları da gözetilecektir. Böylece bir devletin kazanılmış hak iddiası diğerinin kullanımını kısıtlayamaz ki bu durumda yeni anlaşmalarla su kullanımının bir karara bağlanması uygun olacaktır (Acabey, 2006, 240).

Bu iki nehirle ilgili 29 Mart 1946 tarihinde "Türkiye ile Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması" ve 1947 yılında "Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü" ile 7 Şubat 1976 tarihinde "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" toplam üç anlaşma karşılıklı olarak imzalanmıştır. Bu anlaşmalarda Türkiye'nin Dicle ve Fırat Nehirleri'nin sularından endüstriyel ve tarımsal amaçlı faydalanmasını engelleyen, Türkiye'yi yükümlülük altında bırakan bağlayıcı bir hüküm yoktur. İlgili ülkelerce karşılıklı olarak sel sularından korunmak maksadıyla bilgi alış verişinde bulunulmasını ve ülkeler arasındaki herhangi bir ihtilafta, tarafların eşit oranlarda temsil edilmesini hükme bağlamıştır.

Türkiye, daha Keban Barajı planlanmadan yani 1950'lerin başında Suriye ve Irak'a müzakere teklifleri yapmış, bu ülkeler yapılan bütün bu tekliflere karşı çıkmışlardır. 1966 yılında, Ankara'da anlaşma imzalanarak, Keban Barajı'nda su tutulmasıyla birlikte Fırat Nehri sularından 350 m³ ve daha sonra 450 m³/sn su verileceği karara bağlanmıştır. Bu miktar Karakaya Barajı'nda su tutulmasıyla birlikte (1976) ve Atatürk Barajı yapımıyla (1990) 500 m³/sn'ye çıkartılmıştır.

Yukarıdaki bölümlerde de açıklandığı gibi Türkiye, Irak ve Suriye ile seksenli yıllarda tekrar artan su sorunlarına yönelik gerilimlerin azaltılması amacıyla masa başına oturarak bölgesel su sorununu yapıcı bir şekilde çözmeyi amaçlamış ve çoğunluğu ülkemizden kaynaklanan suların, uygun, makul ve hakça kullanıma dayalı "Üç Aşamalı Plân"ını, 1984 yılındaki Ortak Teknik Komite toplantısında dile getirmiştir. 1960'lı yıllarda hazırlanan ve zamanla güncellenerek UHK'nun kararları ile de uyumlu hale getirilen bu plan, Suriye ve Irak Devletleri tarafından sürekli reddedildiği için bir anlaşmaya varılması mümkün olmamıştır (Tomanbay, 2000, 95).

Suriye, doksanlı yıllarda Atatürk Barajı için su tutulmasıyla azalan su akışının kendi elektrik üretimlerini de sekteye uğrattığını öne sürerek düşmanca yaklaşımlarda bulunmuş hatta işi terör örgütünü destekleyerek Türkiye'yi tehdit etmeye varacak kadar ilerletmiştir (Junnola, 2004, 1). Suriye'nin bu tutumu, Denence 1'i destekler niteliktedir. Ancak Türkiye zaman içerisinde beklenilenin aksine suyu bir silah olarak kullanmayarak yukarıda

belirtildiği gibi Fırat Nehri'nden su akışını iyi niyetinin bir ifadesi olarak kesmemiştir.

Akarsulardan yararlanma konusunda hükümler içeren Suriye ile Türkiye arasındaki ilk anlaşma, 1921 yılında Fransızlarla imzalanan Ankara Anlaşması'dır. Daha sonra 1926'da Lozan Anlaşması çerçevesinde hükümleri aynı ülke ile teyit edilen Ankara Anlaşması'nın onikinci maddesi, Kuveyik Suyu'nun, Halep ile kuzeydeki Türk bölgesi arasında hakça paylaşılmasını ve gerektiğinde Halep'in Fırat Nehri'nden su alabilmesini öngörmektedir. Suriye, Fransa'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra da bu anlaşmalara uyacağını belirtmiştir. Daha sonra Suriye'nin Asi Nehri üzerindeki baraj yapma çalışmalarına Türkiye, iyi niyetinin bir göstergesi olarak itiraz etmemiş ve herhangi bir sorun oluşmamıştır (Karakılçık ve Erkul, 2002, 217).

Suriye ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Asi Nehri ile ilgili olarak 19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya'da bir hukuki protokol imzalanmıştır. Söz konusu "Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü"nde tarafların Asi Nehrinden "eşitlik" ilkesine göre faydalanması hükme bağlanmıştır. Fakat Suriye tek taraflı olarak bu protokole uymamaktadır. Lübnan'dan kaynaklanıp, Suriye topraklarından geçerek Türkiye'den Hatay ilimizden Akdeniz'e dökülen Asi Nehri üzerinde Türkiye ile Suriye arasında akarsu rejimiyle ilgili kapsamlı bir anlaşma yoktur.

Türkiye topraklarından doğan Fırat ve Dicle Nehri ile Suriye'nin yukarı kıyıdaş ülke olduğu Asi Nehri'nden bırakılan su miktarları karşılaştırıldığında, Türkiye'nin, Suriye'nin Asi Nehri'nden bıraktığı su miktarından çok fazlasını Fırat ve Dicle Nehirlerinden bıraktığı görülmektedir. Bu durum da Türkiye'nin komşularına ne kadar iyi niyetli ve barışçı yaklaştığını göstermektedir (Zehir, 2003, 5).

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerini Suriye ve Irak tarafından iddia edildiği gibi "Uluslararası Akarsular" olarak değil, "Sınıraşan Akarsular" olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye göre suya kaynaklık eden ülkeler ile aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik ve eşit paylaşımdan söz etmek mümkün değildir. Uluslararası hukukta da söz konusu nehirlerin suları

üzerine Türkiye'nin egemenlik hakkını kısıtlayıcı bir kural yoktur. Dicle ve Fırat egemen kaynaklar olup kendi sınırları içerisinde kalan kesimleri üzerinde Türkiye uygun gördüğü şekilde faydalanma hakkına sahiptir. Dolayısıyla, Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde kuracağı tesisler ile bunların önceliklerine Türkiye kendisi karar verecektir.

Türkiye, iyi komşuluk ve dürüstlük kurallarına en üst düzeyde saygılı hareket etmektedir. Artan önemi nedeni ile su, bölgesel işbirliğinin birleştirici unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye her zaman işbirliğine hazırdır. Ancak bu, Türkiye'nin kendi önceliklerine göre ve kendi potansiyel sınırları içinde gerçekleştirilebilir. Aşağı kıyıdaş ülkeler, Dicle ve Fırat Nehirleri'nin kullanımı konusunda kendi ihtiyaçlarını ortaya koyduklarında ve buna ülkemizin kullanmayı planladığı su eklendiğinde, mevcut su miktarı istenenin altında kalmaktadır. Böylece ortaya çıkan anlaşmazlığın çözümü üç kıyıdaş ülke içerisinde çözümlenmeli, üçüncü tarafların konuya dâhil olması önlenmelidir. Özellikle Suriye, bu nehirler üzerinde kurmayı planladığı barajlar için Türkiye'nin daha fazla su bırakmasını, buna karşı çıkarsa da konunun Uluslararası Adalet Divanı ya da benzer platformlarda çözüme kavuşturulmasını istemektedir. Ülkemizin bu konudaki tavrı açıktır. Şöyle ki konunun çözümü için öncelikle sınıraşan sular kavramının her üç ülke tarafından da aynı bakışla anlaşılması gerekir. Daha sonra ülkeler, kendileri ile ilgili su kullanım gereksinimlerini, mevcut durumları ile ilgili en doğru ve güncel bilgileri açık olarak yapılacak bilimsel çalışmalarla ortaya koymalı ve bilimin ışığında tarafların suyu hakça ve makul en iyi nasıl kullanacağına sadece kıyıdaş ülkelerin arasında yapacakları anlaşmalarla karar verilmelidir. Bunun yapılması için ortam uygun olup günümüzdeki ve gelecekteki su sıkıntıları biran önce çözümlenmelidir. Türkiye'nin milli görüşleri olarak ortaya konabilecek bu görüşler, Denence 4 ve 5'i desteklemektedir.

8. TÜRKİYE’İN SINIRAŞAN SULAR KONUSUNDA UYGULAMASI GEREKEN POLİTİKALAR NELER OLMALIDIR?

Dünya üzerinde zaten dengesiz bir dağılım gösteren ve gitgide daha da önemli bir nesne haline gelen su kaynakları, birtakım politikalarla korunmalı, iyi kullanılmalı ve gelecek nesillere de aktarılabilmelidir. Dolayısı ile öncelikle sahip olduğumuz tüm su kaynaklarının çeşitli politikalarla iyi bir şekilde yönetimi gereklidir. Zaten daha sonraki aşamalar bu politikalarla bağlantılı olarak daha kolay ve gerçekçi bir biçimde şekillendirilebilecektir. Gerçekçi politikaların hayata geçirilmesi, hem su kaynaklarının boşa akıp gitmesini engelleyecek, hem de sınıraşan suların yönetimini olumlu yönden etkileyecek, sadece bunların taraflarca kabul edilmesine yönelik politikaların yürütülmesi söz konusu olacaktır. Böylece suya bağlı gerginlikler de azalacaktır. Kıyıdaş ülkeler, etkili su politikalarının uygulanması ile bizim politikalarımızı kendilerine örnek alabilecekler, zaman geçtikçe ortak politikaların ortak bir anlayışla uygulanması söz konusu olabilecektir. Bu fikirler de Denence 1 ve 5’i birlikte desteklemektedir.

Ülkemizdeki hızlı nüfus artışı, kırsal nüfusun düzensiz ve denetimsiz olarak kentlere göçü, endüstrileşme, turizm yatırımları ve büyük boyutlu alt yapı yatırımları gibi etmenlerin etkisi ile tarım alanlarının işgali giderek yaygınlaşmış ve ülke tarımı yönünden önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun tarım alanlarının azalmasına yol açarken, tarım sularının kentlere kaydırılmasına da sebep olmaktadır. Bu durum sadece ülkemiz için değil daha geniş ölçekte Ortadoğu ve su sıkıntısı çeken tüm bölgeler için geçerlidir (Tomanbay, 2000, 79). Özellikle sulu tarımın yapıldığı yörelerde bu sorun yoğun biçimde yaşanmaktadır. Sorunun çözümü için, hızlı nüfus artışının olduğu ve göç veren yörelerde; nüfus artış hızını azaltıcı sağlık ve eğitim politikaları uygulanırken, göçü denetim altına almak için de söz konusu bölgelerde yaşam düzeyini yükseltici ve kırsal kesimde yaşayan halkı toprağa bağlayıcı ekonomik tedbirlere, su ve toprakların geliştirilmesi ile ilgili yatırımlara öncelik verilmelidir. İyi bir milli su politikası uygulanabilmesi için, su ve toprak kaynaklarının gerçekçi bir değerlendirmeye tabi tutulması

gerekmektedir. Sürekli olarak güncellenecek bir veritabanı oluşturulmalı ve buna göre yeni politikalar belirlenmelidir.

Özellikle AB'ne girme arzusunda olan ülkemiz açısından su kaynaklarının kullanımına yönelik AB tarafından önümüze konan ve uygulamamız istenen birtakım unsurlar vardır. Bu unsurlar incelendiğinde çoğunlukla ülkelerin gerek kullanım gerekse enerji üretimi ihtiyaçlarından ziyade çevresel faktörlerin ön planda yer aldığı görülmektedir. AB açısından Ortadoğu'da su kaynakları gitgide önem kazanmaktadır. Türkmen (2005, 7)'e göre, AB, Türkiye'nin üyeliği ile birlikte Ortadoğu'ya sınırdaş olacak, özellikle Fırat ve Dicle Nehirleri Ortadoğu'yu besleyen iki önemli nehir olarak önem kazanacaktır. AB'nin Çerçeve Su Direktifi ve diğer taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, sınıraşan sularla ilgili sorunların çözümünde temel dayanaklar olacaktır. Böylece zaten Dicle ve Fırat Nehirleri'ne iki ayrı havza gözü ile bakan AB, bölgedeki su kaynakları üzerinde de söz sahibi olacaktır. Bu tez çalışmasında ülkesel boyutta yapılmasının uygun olacağı değerlendirilen bütünleşik havza yönetimi, AB politikalarıyla şekillendirilmek şartıyla "sınıraşan boyutta bütünleşik havza yönetimi" haline dönüşebilecektir ki bu da ülkemiz politikaları açısından istenmeyen bir durumdur. AB gözü ile sorunlar çözülecek gibi görünse de bize göre Denence 4'ü destekleyen bir şekilde çözüm, ülkemiz açısından yeni sorunlar oluşturabilir. AB politikaları kapsamında TBMM'nde bir soru önergesine cevaben Enerji Bakanı, Fırat ve Dicle Nehri sularının ve GAP'ın uluslararası yönetime devredileceğinin doğru olmadığını, bu konuda ülkemizin dış politikası ve jeostratejik konumu ve ulusal çıkarlarımız çerçevesinde hareket edileceğini belirtmiştir (Radikal Gazetesi, 2006, 4). Gene de, gerek AB'ye üyelikle ilgili mevzuatlara gerekse uluslararası diğer anlaşmalara imza atarken, ülkemiz politikalarının üzerinde oluşturabileceği etkilerin etraflıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Alınacak kararlarda daima ülke çıkarları ön planda tutulmalıdır.

Daha önceki bölümlerde ülkemizde su yönetimi ile ilgili yasaların ve yetkilendirilen kuruluşların çeşitliliğinden ve yönetimin tek bir merkezin denetiminden uzak olduğundan bahsedilmişti. Suyun yönetimi ne kadar az kurumun yetkisi altında ise, gelecekteki uygulamaların planlanması ve hayata

geçirilmesi o kadar kolay olacaktır. Suyun yönetimi ile ilgili uygulamaların pek çoğunda başarısızlıkların yaşanmasının nedeni, planlayıcıları, suyu kullananların ve su yönetiminde söz sahibi olan kurumların arasındaki iletişim ve uyumluluğun olmayışı ya da eksikliğidir (Göl, 2005, 1033). Bu nedenle en kısa zamanda “Bütünleşik Havza Yönetimine” geçilmelidir. Bu yönetimin kapsamı ülke sınırları ile sınırlandırılmalı, dışarıdan müdahalelere izin verilmemelidir. Yönetim kademesinde bulunacak ve suyu idare edecek kurum ve kuruluşlar, nitelikli personelden oluşturulmalıdır. Su yöneticilerinin, değişen şartlara uyacak öngörü ve gerekli değişiklikleri yapabilecek yeti ve cesarete sahip olmaları gerekir. Su yöneticileri, günümüzün kaynaklarını etkili bir şekilde değerlendirerek geleceğin kaynaklarını iyi tahmin edebilmeli, sürekli veriler toplayarak geleceğe yönelik senaryolar geliştirmelidir.

Doğal olarak, gereksinimler değiştikçe yasalar da değişmektedir. Fakat bu değişim yavaş olmakta ve gereksinimlerin gerisinde kalmaktadır. Pek çok ülkede, su hukukunda çevrenin korunması daha da fazla önem kazanmaktadır (Şen, 2005, 22). Sürdürülebilir su yönetimine karşı ilginin artması oldukça önemlidir. Su kaynaklarının niteliği sürekli gözlem altında tutulmalı, kirlenmeye karşı önlemler zamanında alınmalı, kullanılan suyun arıtılarak tekrar tekrar kullanımı için gerekli arıtma tesisleri yaygınlaştırılmalıdır. Böylece, iklim değişimlerinin etkileri de azaltılabilir. Suyun tekrar tekrar kullanımı kısıtları azaltacak ve oluşturulacak su bilinci, gerginliklerin önüne geçilmesine önayak olacaktır. Böylece Denence 3 de sınanmış olmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi ile çok önemli bir hamle yapan Türkiye, su gerçeğini önceden kavramış ülkeler arasında gözükmesine rağmen su politikalarında ve yönetiminde yeterli ve istikrarlı politikalar izlememektedir. Bununla beraber, uygulanan politikada bilimsel verilerin kullanımı ve objektif değerlendirmeler, Irak ve Suriye ile karşılaştırıldığında Türkiye’de daha iyi yapılmaktadır. Dolayısıyla bu verileri kullanarak Türkiye, havza ülkeleri arasında bir öncü ülke olarak projelerini hayata geçirmede daha fazla öncelik kullanmalıdır. Sınır aşan sularla ilgili olarak tutarlı bir politika uygulayarak bunu sürdürmelidir. Bazı güçlerin (ABD, AB ve İsrail) bölgeye yönelik

stratejilerini ve politikalarını çok iyi çözümleyerek bunlara karşı strateji ve politikalar üretmelidir. Bu politikaların uygulanması için de önceliklerini iyi kullanarak bölgede su politikalarının uygulanmasında söz sahibi olmalı ve bunu sürdürebilmelidir.

Günümüzde küresel sermayenin hızla yerleşmesinin bir örneği olan ve uluslararası hizmet ticareti ile ilgili geliştirilen prensipler ışığında Dünya Ticaret Örgütü tarafından ortaya konan ve bu örgütün kurucu üyelerinden birisi olarak Türkiye'nin de 1995 yılında kabul ettiği Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS- General Agreement on Trade in Services) ile Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT-General Agreement on Trade and Tariff) Türkiye'nin uygulayacağı politikaları büyük oranda etkilemektedir. Şöyle ki, Örgüte üye olan ülkeler, ortak kararla kendilerine yakın buldukları devletlere ayrıcalıklar uygulamak ya da birtakım kısıtlamalarda bulunmakta uyumlu davranmak zorundadırlar. Şeffaflık kuralı çerçevesinde hükümetlerin alacağı kararlar, ulusal ve uluslararası sermayeye kısa zamanda açıkça bildirilecektir. Böylece tüm yatırımlar küresel sermayenin önüne sunulmuştur. Birtakım muafiyetler uygulanabilse de bunların süresi on yılı geçemeyecektir. Herhangi bir şekilde de anlaşmanın iptali için yatırım izni üzerinden en az üç yıl geçmiş olması gerektiği ve küresel sermayenin o anki ve gelecekte oluşabilecek zararlarının karşılanması hükme bağlanmıştır. Böylece küresel sermaye rekabet konusunda tüm engellemelerden arınmış olarak tüm sermaye güçlerine kafa tutacaktır. Anlaşma hükümlerine göre kamu yatırımları da bu rekabete açıktır ve kamuya herhangi bir ayrıcalık tanınmayacaktır. Anlaşma hükümleri sürekli gelişime açıktır. İlk aşamada su konusu bu anlaşma hükümleri dâhilinde değilken sonradan çevre hizmetleri boyutuyla anlaşma içerisine alınmıştır. Böylece su yatırımları da küresel sermayeye sunulmaktadır. Bu da içme suyu ve tarımsal sulamada kullanılacak suyun özelleştirmeye büyük oranda açılması tehlikesini doğurmuştur ve ülkemizdeki özelleştirme çalışmalarının bu yöne de kayacağı görülmektedir (Yılmaz, 2006, 50–55). Türkiye, bu yöndeki politikalar üzerindeki etkinliğini bu anlaşmalarla 1995 yılından bu yana yitirmiştir. En azından kamu şirketlerinin güçlendirilmesi ile küresel sermaye ile rekabet

edilmeli, suyun toplumun malı olduğu anlayışı içerisinde küresel şirketlerin eline geçmesi engellenmelidir.

GAP'ın gerçekleştirilmesi esnasında dış kaynakların sağlanması ne kadar zor olduğu, özellikle kıyıdaş olduğumuz ülkelerin baskısıyla kredi olanaklarından yoksun olarak kendi kaynaklarımızla bu yatırımların yapıldığı düşünülürse, gerek GAP'ın tamamlanması gerekse yeni projelerde mümkün olduğunca dışa bağımlılığın azaltılması gereklidir. Böylelikle Türkiye, amaçladığı projeleri daha bağımsız kararlar alarak ve daha kısa sürede tamamlayabilecektir. Su yönetiminin merkezi bir yapıya kavuşturulması ve DSİ gelirlerinin yeni yatırımlar yapmak amacıyla kullanılması bu esnekliğe katkıda bulunacaktır. Görüldüğü gibi bağımsız olarak ülke yararına olacak yatırımların yapılması için güçlü bir ekonomik yapıya gereksinim vardır. Bunu daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında hatırlatan Atatürk, milli egemenliğin tam olarak gerçekleştirilebilmesi için tek kuvvet ve en kuvvetli temelini ekonomi olduğunu vurgulayarak, siyasi ve askeri zaferlerin, ekonomik zaferlerle taçlandırılmadan kalıcı olamayacaklarını ve kısa zamanda söneceğini belirtmiştir. Böylece ekonomik yönden güçlü bir Türkiye olmadan da bölgede söz sahibi olmak ve bunu sürdürmek gerçekçi gözükmemektedir ki bu durum Denence 2'yi desteklemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, hem kısa vadede hem de orta ve uzun vadede politikalarını belirleyerek uygulamaya geçmeli, uygulamadaki hatalar sürekli takip edilerek gerekirse orta ve uzun vadeli politikalarını güncellemeli, suyun, bölge ülkelerini birbirine yakınlaştıracaklarını, karşılıklı güveni geliştireceğini, Ortadoğu'da barış ve işbirliğine hizmet edeceğini her ortamda ağırlıkla vurgulamalı, buna yönelik işbirliği projelerini küçük çaplı projeler şeklinde de olsa bir bir sıralamalıdır. Böylelikle diğer anlaşmazlıkların çözümünde de suyun bu fonksiyonundan yararlanılabilecektir.

9. UYGULANMASI GEREKEN POLİTİKALARIN HAYATA GEÇİRİLMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKEN YASAL DÜZENLEMELER NELERDİR?

Öncelikle, suyun yönetiminde söz sahibi olan kurum ve kuruluşların çeşitliliğinin önüne geçilmeli, tümünün merkezi bir otoriteye bağlanması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Merkezi yönetimin belirleyeceği politikalar çerçevesinde diğer birimler üzerlerine düşen görevleri yaparak geri besleme sağlayacaklar, böylelikle güncel verilerle politikalar belirlenecektir.

Su kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ve kamunun ortak malıdır. DSİ tarafından yapılan çalışmalarda çeşitli hedefler konarak projeler üretilmektedir (Eroğlu, 2003, 9). Bu hedeflerin başarılabilmesi için DSİ'nin gereksinim duyacağı mali kaynaklar sağlanmalı, DSİ'nin birikimlerinin iyi bir şekilde değerlendirileceği bir "Su Bakanlığı" kurulmalıdır. Daha sonra kendi yatırımları sonucu elde edilen gelirlerin yeniden ülke yararına yeni yatırımlarda DSİ tarafından kullanılması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu amaçla 1953 yılında çıkarılan 6200 sayılı "Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun" güncellenmelidir. Buna bağlı olarak da suyun yönetiminde adı geçen diğer kurum ve kuruluşlara yönelik yasalar, yönetmelikler ve tebliğler güncellenmelidir.

DSİ, belirleyeceği politikalarla yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kentsel, tarımsal ve endüstriyel kullanımı ile ilgili gereksinimleri saptayarak kullanıcıların bu kullanımları ile ilgili mevzuatı belirlemeli ve yasalaşması için tekliflerde bulunmalıdır. Buna bağlı olarak kentlerde ve kırsal alanlarda su kullanım durumları yerel yönetimin denetiminde olmalı, ancak Bakanlığın merkezi denetimi sürmeli, uygunsuz durumlarda uygunsuz kullanımların önüne geçmelidir.

Su Bakanlığı'nın yetkilerini düzenleyen yasada mutlaka "Bütüncül Havza Yönetimi"ni sağlayacak düzenlemeler yerelmalıdır. Her havza bazında "Havza Yönetim Birimleri" oluşturulmalı, bunlar Bakanlık tarafından yönlendirilmeli, birimler arası iletişim Bakanlık kanalıyla sağlanmalı, yatırım ihtiyaçları sadece ilgili havza değil tüm ülkeye göre belirlenmeli dolayısıyla

bütüncül bir anlayışla gereksinimler karşılanırken, gereksiz israfların ve birbiri ile çakışan projelerin engellenmesi sağlanmalıdır. Yine ilgili yasa ile Bakanlık bünyesinde kurumlar arası eşgüdümü sağlayacak bir birim oluşturulmalıdır.

Ülkemizde son yıllarda yenilenebilir enerji kaynakları üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik üretimi içindeki payını yükseltmek amacıyla 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Yasa”, çıkarılmıştır (DPT, 2006, 26). Bu yasayla özel teşebbüsün kuracağı, küçük hidrolikler (özellikle nehir santralleri), rüzgâr enerjisi tesisleri, jeotermal enerji tesisleri, güneş enerjisi tesisleri, biyo-kütle enerjisi tesisleri teşvik edilmekte, bu sayede ülkemizde yenilenebilir enerjide çok hızlı bir gelişme olacağına inanılmaktadır (Paşaoğlu, 2005, 9).

Yasal düzenlemelerle oluşturulacak “Havza Yönetim Birimleri” bünyelerinde mutlaka su kaynaklarının yönetiminde şimdiye kadar söz sahibi olmuş kurum ve kuruluşlardan yetişmiş elemanları bulundurmalı, bu elemanlar, üniversitelerin ilgili bölümleri ile devamlı bir bilgi alışverişinde bulunarak bilimsel ve gelecekteki gereksinimleri de öngörecektir araştırmalarını sürdürmelidir. Bu amaçla kurumların serbestçe üniversitelerle birlikte araştırma yapabilmesine ve mali kaynaklar sağlanmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması gereklidir. Mali destek öncelikle milli kaynaklardan sağlanmalı, bu amaçla özellikle devlet bankalarından kredi sağlanması için kolaylıkları içeren bankacılık düzenlemeleri yapılmalıdır. Elde edilen veriler Bakanlık’ta toplanmalı, yeni çalışmalar için yönlendirmeler yapılmalı ve en son bilgiler ışığında belirlenecek politikaları yönlendirecek ve tüm su kaynaklarının kullanımını etrafıca kapsayacak bir “Su Yasası” çıkarılmalıdır.

DÖRDÜNCÜ KESİM GENEL DEĞERLENDİRME

Dördüncü kesim başlığı altında elde edilen bulgular ve bunlara yönelik getirilen öneriler sıralanarak çalışmanın genel değerlendirmesi yapılmıştır.

10. BULGULAR, ÖNERİLER, SONUÇ

Yapılan araştırma çalışmaları ışığında elde edilen bulgular ve çözüm önerileri bu bölümde sıralanmıştır. Sonuç kısmında çalışmanın kısa özeti ve yeni araştırmacılara tavsiyeler yer almaktadır.

10.1. Bulgular ve Öneriler

B.1. Dünyadaki küresel ısınma ve yanlış kullanım sonucu yenilenebilir su kaynakları süratle azalmaktadır. İnsan yaşamı için hayati öneme haiz su kaynaklarının durumu ülkemiz için daha da önem kazanmaktadır.

Ö.1. Türkiye'nin, gelecek nesillerini su kıtlığına düşürmeden kalkınmasını devam ettirebilmesi için, mevcut su kaynaklarını en verimli şekilde kullanması ve koruması şarttır. Bu nedenle gerek ulusal akarsuların kullanılması ve gerekse sınıraşan sular konusunda devlet bazında bir milli politika belirlenmeli ve yönetimde kim olursa olsun bu milli politika ısrarla takip edilmeli, gerekli güncellemeler yapacak şekilde uluslararası uygulamalar izlenmeli, geleceğe yönelik öngörüler geliştirilmelidir.

B.2. Petrol gelirleri nedeniyle sürekli silahlanan, belirsizlikler ve istikrarsızlıkları içeren Ortadoğu ülkeleri, Türkiye'ye komşu ya da Türkiye'nin yakın çevresinde yer almaktadır. Bu nedenle, bölgede çıkabilecek bir kriz doğrudan veya dolaylı yoldan Türkiye'yi mutlaka etkileyecektir. Günümüzdeki gelişmeler değerlendirildiğinde, petrolden sonra savaş sebebi olacak faktörlerin başında “su sorunu” gelmektedir.

Ö.2. Türkiye'nin konumu değiştirilemeyeceğine göre, çevredeki gelişen durumlar dikkate alınmak durumundadır. Bu nedenle de etkili bir politika izlenerek gelişmelerde ön alınmalıdır. Su kaynaklarını geliştirirken stratejik projelerinin uygun şekilde tanıtılması ve yeri geldiğinde

pazarlanması, savaş durumunda da korunması konuları devamlı hatırd tutulmalıdır.

B.3. Türkiye'nin GAP projesi, başta Suriye ve Irak olmak üzere Ortadoğu ülkelerini, büyük bir ekonomik büyüme gerçekleştirerek bölgesel güç olabileceği ve proje ile Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri'nin su akışını her an kesebilecek bir koza sahip olması nedeniyle kaygılandırmaktadır. Aşağı kıyıdaş ülkelerin bu kaygıları, ülkemizin şimdiye kadar uyguladığı politikalara bakarak yersiz olarak görünse de, GAP'ın ülkemize bu türden artıları olacağı da kesindir. Ancak GAP kapsamında bugüne kadar yapılması ve tamamlanması gereken arazilerin sulanması, tarım, hayvancılık, istihdam, eğitim, alt yapı, sağlık, çevre, kültür ve yerel hammaddeleri kullanabilecek sanayi yatırımları gibi projenin bütünü oluşturarak kısımlar planlamanın çok gerisinde kalmıştır.

Ö.3. GAP'ta bitirilmesi öngörülen projeler en kısa zamanda tamamlanmalıdır. GAP ile ulaşılmak istenen üretkenlik etkinliği, teknolojik ve yönetsel çözümlerle ulusal düzeyde artırılmalıdır. Su sanıldığı gibi bol değil, kıt bir madde olduğundan stratejik etkileri ile geleceğe yön verecektir. Bu nedenle, ulusal projeler hızla tamamlanmalı, bölgemizdeki ve dünyadaki su sorunları yakından takip edilerek GAP, Barış Suyu ve Manavgat Su Temin Projelerinin, özellikle Ortadoğu için her geçen gün daha da gerekli olduğu vurgulanmalı, uluslararası su hukukuna yön veren tüm çalışmalar değerlendirilerek tutarlı bir su politikası izlenmelidir.

Ö.4. GAP kapsamındaki sanayi bölgeleri ve tarım alanları bilimsel ve teknik bir planlama içine alınarak, bölgenin, ekonomik ve sosyal açıdan kalkınması için harcamalar artırılmalı, çeşitli destekleme yöntemleri ile bölgede özel girişim özendirilerek ürün çeşitliliğine dayalı bir sanayileşme politikası izlenmeli ve uygulanacak politikalar bölge düzeyinde yönetim kurumlarınca yürütülmeli ancak genel bir merkezden denetlenmelidir. Bölge düzeyindeki yönetim kurumlarına meslek örgütleri ve ilgili kesimlerin katkıları mutlaka sağlanmalıdır. Özel girişimin veriminin artması için kamu tarafından eğitim ve teknoloji desteği verilmelidir.

B.4. GAP bölgesinde tarım arazilerinin büyük çoğunluğu küçük bir azınlığın mülkiyetinde bulunmaktadır. Tarım üreticilerinin büyük bir oranı işçi olarak çalışmaktadır. Yeni tarım arazilerinin de sulamaya açılmasıyla beraber toprak mülkiyeti önemli bir sorun teşkil edecektir.

Ö.5. Tarım arazileri olabildiğince büyük bütün parçalar şeklinde olmalı, böylece, büyük çaplı üretime olanak sağlamalı, ancak toprağın sadece belli kişilerin mülkiyeti altında olması engellenmelidir. Bunun için toprak mülkiyeti yeniden düzenlenmeli, yeni bir tarım politikası tanımlanmalı, çiftçilikle uğraşacak toprak sahiplerine teknik ve mali destek sağlanmalı, geniş ve sulanabilir nitelikteki tarım arazileri bulunan GAP bölgesinin Ortadoğu'ya ulaşım açısından elverişli konumu dikkatle izlenerek, boşaltılmış köyler ve sınır boyunca mayınlanmış bölgeler mayınlardan temizlenerek organik tarıma açılmalı, mevcut üretimin bölge dışında etkin bir şekilde pazarlanması sağlanmalıdır. Elde edilecek gelir projenin geri kalan kısımlarının bitirilmesinde kullanılmalı, ardından yeni enerji ve tarımsal sulama projeleri oluşturulmalıdır.

B.5. Tarih boyunca Türkiye'nin komşularının menfaatleri Türkiye karşıtı olma yönünde uyuşmaktadır. Bundan sonra da böyle olması olasıdır. Bu bakımdan bölgede güçlü bir Türkiye istemeyen Rusya'nın, Suriye'yi ekonomik ve askeri yönden destekleyeceği değerlendirilmektedir. Suriye'nin Ortadoğu barış görüşmelerinin olumlu çıkması halinde, Rusya'nın da etkisiyle, Türkiye'ye yönelik politikasının merkezine su taleplerini yerleştirmesi olasıdır.

Ö.6. Aşağı kıyıdaş ülkelerin su meselesinin çözümünde terörü Türkiye'ye baskı aracı olarak kullanılması stratejisine karşı, bu konuda taviz vermek yerine siyasi, askeri, ekonomik ve psikolojik tedbirlerin yurt içi ve yurt dışında ara vermeksizin uygulanması suretiyle önceliğin elde bulundurulması gereklidir.

Ö.7. Türkiye ile Suriye arasında en kısa zamanda sınıraşan suların yönetimi ve Hatay Sorunu dâhil bütün konuların yer alacağı, bir siyasal çerçeve antlaşmasının yapılması sağlanmalıdır. Bu sayede Suriye'nin, Türkiye aleyhinde faaliyetlerinin önüne geçilebilecektir. Ekonomik ilişkilerin

artmasıyla Suriye'nin Türkiye'ye bağımlılığı sağlanarak, ülkemize yönelik politikalarına dolaylı müdahale olanağı kazanılabilir.

Ö.8. Su konusunun komşu ülkeler ve İsrail tarafından çeşitli vesilelerle uluslararası platforma taşınması çabaları engellenmeli, bunun için istikrarlı yönetim politikaları izlenmelidir.

B.6. Hem ülkemizde hem de Ortadoğu gibi su sıkıntısı içerisinde bulunan tüm bölgelerde tarım alanları, hızlı nüfus artışı, büyük kentlere olan denetimsiz göç, endüstrileşme, turizm yatırımları ve büyük boyutlu alt yapı yatırımları gibi nedenlerle hızla azalmakta ve tarım suları kentlere kaydırılmaktadır.

Ö.9. İyi bir su politikası uygulayabilmek için, su ve toprak kaynakları gerçekçi bir değerlendirmeye tabi tutulmalı, bilgiler sürekli güncellenmeli ve yeni politikalar saptanarak belirli bir plan dâhilinde kentleşme planlanarak tarım arazilerinin yok olmasının önüne geçilmelidir. Su havzalarında sanayi tesislerinin ve konut alanlarının kurulmasının önüne geçilmeli, kaçak yapılaşma ağır yaptırımlarla engellenmelidir.

B.7. Genel olarak, nehir ve derelerin durumu şehirlere yaklaştıkça kötüleşmektedir. Yetersiz bitki örtüsü, katı ve sıvı atıkların bilinçsizce nehir ve derelere bırakılması özellikle toplu yaşam alanlarında çirkinleşmeye neden olmaktadır. Atık su arıtma tesisleri ve geri dönüşüm tesisleri yeterli sayıda değildir.

Ö.10. Su kaynaklarının korunması için çevresel düzenlemeler yapılmalı, atık su arıtma tesisleri bir yasal zorunluluk olarak ortaya konmalıdır.

Ö.11. Tarlalardan dönen su, arıtılmadan temiz su kaynaklarına karıştırılmamalıdır. Tarımsal sulamanın yol açacağı su ve toprak kirlenmesi ile aşırı sulamanın neden olacağı tuzlanma önlenmelidir.

B.8. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde kurulan barajlar, suların akışını düzene sokarak yağışların bol olduğu mevsimlerde taşkınları, kurak mevsimlerde su sıkıntısını önlemiştir. Bu yönüyle barajların sağladığı yararlardan sadece Türkiye değil, aşağı

kıyıdaş durumda bulunan Irak ve Suriye de faydalanmaktadır. Bu faydalanma eylemine karşılık Türkiye tarafından herhangi bir masraf talep edilmemiştir.

Ö.12. Türkiye Cumhuriyeti tarafından uygulanan politikalar çeşitli ortamlarda tanıtılarak uluslararası kamuoyu bilgilendirilmeli, su kaynaklarının yönetiminde diğer kıyıdaş ülkelerin de bu politikaları örnek alması sağlanmalı, iyi niyetin bir göstergesi olarak gene de masraflar talep edilmemeli, ancak ortak çalışmaların yapılması teşvik edilerek su kaynaklarının en iyi şekilde akılcı kullanımıyla gelecek nesillerin suya erişim hakları korunmalıdır.

B.9. Fırat ve Dicle toplamı olan 88,2 milyar m³'lük yıllık akımın 52,9 milyar m³'ü (% 60) Türkiye'den, 3,9 milyar m³'ü (% 4,4) Suriye'den, 31,4 milyar m³'ü (% 35,6) Irak'tan gelmektedir. Yani havzadaki suyun çoğunluğu Türkiye kaynaklıdır.

Ö.13. Petrol üreten ülkeler nasıl bunu ortak ve paylaşılması gereken bir doğal kaynak olarak görmüyorlarsa, su kaynaklarının da gelecekte daha da kıt bir kaynak halini almaya başlayacağı için suya olan katkı oranında kullanımının düşünce olarak ortaya atılması ve buna yönelik politikaların geliştirilmesi gerekir. Hatta petrole karşılık su alışverişi gündeme getirilebilir.

B.10. Sosyal ve ekonomik gelişme ile birlikte yaşam standartlarının yükselmesi, kişi başına içme ve kullanma suyu ihtiyacını da artırmaktadır. Hızlı nüfus artışı ve köyden kente göç plansız yapılaşmaya yol açmakta, alt yapı tesislerinin yapımını zorlaştırmakta ve maliyetlerini artırmaktadır. Kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanamadığı için su kaynaklarından verimli bir şekilde yararlanılamamaktadır.

Ö.14. Yeterli ve sağlıklı içme suyu sağlanması için şehir plancılığına önem verilmeli, yerleşime açılacak alanlar önceden planlanmalı ve gerekli altyapı yatırımları ilgili kuruluşların ortak çalışmasıyla tamamlandıktan sonra imara açılmalıdır. Yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeden önce korunması sağlanmalı ve atık sular arıtıldıktan sonra tarım ve endüstride kullanılmalıdır. Etkili su kullanımı, altyapı tesislerinin ve su kaynaklarının korunması konusunda toplum bilinçlendirilmeli ve tüm toplum su israfını önlemek yönünde eğitilmelidir.

B.11. Türkiye Cumhuriyeti'nin su kaynaklarına göz diken ve gitgide daha fazla su edinmeyi amaçlayan Irak ve Suriye, su zengini olduğumuz halde ülkelerinin su kaynaklarını kısıtladığımızı ve suyu bir silah olarak kullandığımızı ileri sürmektedir.

Ö.15. Öncelikle su kaynaklarına ait verilerin toplandığı bir su veritabanı oluşturulmalı, elde edilen bilimsel veriler ışığında Türkiye'nin aslında su zengini değil su stresi yaşayan bir ülke olduğu açık ve net bir şekilde ortaya konmalıdır.

B.12. Arazi kullanmada en önemli sorun arazilerin niteliklerine uygun kullanılmamasıdır. Dolayısıyla tarım arazileri yerleşim ve endüstri alanlarına dönüşebilmekte, tarıma uygun olmayan alanlarda tarım yapılmaya zorlanmakta ya da uygun ürünler ekilmemektedir. Bunun nedeni, toprak etütlerinin yapılmaması ya da yetersiz oluşudur.

Ö.16. Toprak kaynaklarının nitelikleri ayrıntılı olarak saptanarak haritaları çıkarılmalı ve uygun biçimde kullanılmalarını sağlayıcı gerekli yasal düzenlemeler yapılarak, tarıma elverişli olan arazilerin sanayi, şehirleşme ve turizm amaçlı olarak tarım dışı kullanılması kesinlikle engellenmelidir. Yanlış kullanım ve yanlış planlamadan kaynaklanan toprak sorunlarının sürekli izlenmesini sağlayacak bir kurum kurulmalı ve yetkilendirilmelidir. Tarım Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve Üniversitelerin ortak çalışmalarıyla; topraklarda üretimi düşürecek ve ürünler üzerindeki kimyasal kalıntılar nedeniyle halk sağlığına zarar verecek uygulamalar önlenmelidir. Zirai mücadele ile ilgili en yeni bilgileri üreticiye hızlı bir şekilde iletebilecek bir örgüt oluşturularak üreticiler doğru olarak yönlendirilmelidir.

B.13. Ucuz olmasının yanında temiz bir enerji olan hidroelektrik üretimi, ülkemiz kaynaklarının sadece % 35'i dolaylarında kalmıştır. Yapılan barajların da çevreyle ilgili ve sosyolojik değerlendirmeleri yeterli düzeyde değildir.

Ö.17. Özellikle büyük hidroelektrik santrallerin çevreyle ilgili ve sosyoekonomik dengede oluşturduğu Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) yapılarak belirlenecek olumsuz etkileri azaltacak önlemler alınmalıdır. Çevre eğitimi, uygulamaya yönelik olmalı ve her ortam çevre eğitimi için araç olarak

kullanılmalıdır. Pek çok ülkede uygulanan çevre dostu malların üretimi ülkemizde de yaygınlaştırılmalı ve kullanımı özendirilmelidir. Ancak sadece çevresel etkiler değil aynı zamanda ülke gereksinimleri de değerlendirilerek tüm ülkeyi kapsayacak bir plan dâhilinde yatırımlar şekillendirilmelidir. Eğer uygulanabilirse su kaynakları dışında çevreyi kirletmeyen rüzgâr, güneş ve jeotermal enerjisi gibi temiz enerji yatırımları da özendirilmelidir.

Ö.18. Yapılacak yatırımlara karar verilirken öncelikle ülkenin gereksinimleri gözetilmeli, daha sonra eğer olabilirliği varsa tarihi, doğal ve kültürel değerlerin yok edilmesi engellenmeli, uygunsa başka alanlara taşınması sağlanmalı ancak tarihi, doğal ve kültürel değerler bahane edilerek yatırımların engellenmesinin önüne geçilmelidir.

B.14. Su, tüm canlılar için vazgeçilmez bir yaşam kaynağıdır. Dolayısı ile tüm canlıların suya erişim hakkı vardır. Bu erişim hakkı çeşitli forumlarla engellenerek, su, ticari bir meta haline dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

Ö.19. Suyun kamunun malı olduğu hiçbir zaman göz ardı edilmemeli, özel firmalar tarafından suyla ilgili çalışmalar yürütülse de su, her zaman devlet denetimine tabi olmalıdır. Bir yandan tüm bireylerin güvenli suya erişimi sağlanırken diğer yandan suyun boşa harcanmasını engelleyecek bilincin oluşturulması için çalışılmalıdır.

B.15. Türkiye'nin sınıraşan ve sınır oluşturan akarsuları daha AB'ye üye olmadan AB ve diğer gelişmiş devletlerin dikkatini çekmiştir. Bu suların gelecekte de önemli bir konumda olacakları beklenmektedir.

Ö.20. Milli çıkarlarımızın korunması ve dış baskılara boyun eğmemek açısından öncelikle ekonomik olarak güçlü olmak gerekliliği üzerinde durularak gereken tedbirler biran önce alınmalıdır.

B.16. Ülkemizde suyun yönetimi tek bir kuruluşun yetkisinde değildir. Çeşitli kuruluşların yetkileri ve uygulamaları su kaynaklarının ve toprak alanlarının yönetiminde karmaşaya neden olmaktadır. Zaman zaman oy kaygısıyla uzun vadeli yatırımlar ertelenmekte, bu da geleceğe yönelik yapılması gereken yatırımların gecikmesine neden olmaktadır.

Ö.21. Bütünleşik Havza Yönetimi Modeli'ne geçilerek, suyun yönetimi, bu konuda yetkilendirilmiş tek bir merkezi birim tarafından yapılmalı (Su

Bakanlığı), ancak bu birime bağılı bölgesel havza yönetimleri olmalı, gereksinimler ülke bazında belirlenmeli, yerel bazda yapılacak yatırımlar merkezi yönetimin onayı ve denetimi ile gerçekleştirilmeli, uzun vadeli planlar yapılarak gerekli yatırımların zamanında yapıldığı takip edilmelidir.

Ö.22. Merkezi birime bağılı olarak kurulacak ve yönlendirilecek yan kuruluşlar arasında mükemmel bir iletişim sağlanmalı, su kaynaklarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması için iklim şartları, küresel ısınma, toprak kaynaklarının çeşitli vesilelerle nitelik kaybına uğraması, kirlilik, tuzlanma, çölleşme vb. değişik etmenler değişik birimlerce sürekli takip edilerek merkezi yönetim bilgilendirilmeli ve önlem alınması sağlanmalıdır.

10.2.Genel Sonuç

Su, sadece insanlar için değil tüm canlılar için vazgeçilmez bir yaşam kaynağıdır. Dengesiz dağılımı nedeniyle çeşitli gerginliklere neden olan ve mutlaka da giderilmesi gereken bu gereksinimden dolayı isteyerek ya da istemeyerek ortaya atılan çeşitli senaryolarla insanlık birtakım tehlikeli oyunların oyuncularına haline gelmektedir.

Bu araştırmada ele alınan bölge ülkemizin Irak ve Suriye ile arasında kalan sınıraşan sularından olan Dicle ve Fırat Nehirleri'nin oluşturduğu havza ve Ortadoğu'yu etkilediği bölgedir. Tarihin derinliklerinden bu yana Fırat ve Dicle Nehirleri hep ilgilenilen, kullanılan, tüketilen uğrunda gerginlik ve çatışmalar yaşanan su kaynakları olmuştur. Bu durum ne kadar önemli olduklarını göstermektedir. Bu önem halen devam da etmektedir. Böylece sınıraşan sular niteliğindeki bu su kaynaklarının yönetimi oldukça önemli ve hafife alınmaması gereken bir olgudur.

Araştırmanın pek çok bölümünde sınıraşan suların yönetiminin ön şartının, bu suların ülke içerisindeki durumlarının da iyi yönetilmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Şöyle ki akılcı olmayan ve gelecek nesilleri düşünmeden uygulanan politikalarla su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı söz konusu olmayacak, etkisiz yönetim, zamanla üçüncü ülkelerin müdahalesine yol açacak, belki de bu sular “sınıraşan” özelliğini kaybedebilecektir. Bu tehlikeler asla gözardı edilmemesi gereken ve zamanında önlemler alınmasının zorunlu olduğu tehlikelerdir.

Ortaya atılan denenceler, tez çalışmasının çeşitli bölümlerinde sınanmıştır. Ortaya çıkan sonuca göre özetle su kaynaklarımız bizim için önemli olduğu kadar başka devletler tarafından da önem verilen kaynaklardır. İyi bir su yönetimi ile oluşması olası gerginlik ve çatışmalardan ne olursa olsun uzak durulmalıdır. Savaş, kazanan taraf dahi olursa insanlık için pek çok kayıplara neden olmaktadır. Elimizdeki kaynaklar, güçlü bir ekonomi ve güçlü bir ülke görüntüsü ile bizim tarafımızdan yönetilebilmeli, Türkiye Cumhuriyeti bulunduğumuz coğrafyadan başlayarak sınıraşan suların yönetiminde söz sahibi olmalı ve bu görüntüsünü sürdürebilmelidir. Bu

sayede kıyıdaş olduğumuz ülkelerin de bizimle aynı görüşe yaklaşmaları sağlanabilir. Böylece, henüz tam anlamıyla uluslararası anlaşmalarla bir karara bağlanamayan sınıraşan suların yönetimi sorunu öncelikle Türkiye, Irak ve Suriye arasında çözüme daha kolay kavuşacaktır.

Su kaynaklarının korunması, sınır oluşturan ve sınıraşan suların yönetimine yönelik dünya çapında çeşitli araştırmalar yapılmakta, uluslararası toplantılarla tüm ülkeleri bağlayacak kurallar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu kuralların oluşturulmasında ortaya atılan çeşitli görüşmeler araştırma içerisinde incelenerek bunların, Türkiye, Irak ve Suriye açısından nasıl değerlendirildikleri ve hangi politikaların uygulandığı ortaya konulmuştur.

Türkiye’de su kaynaklarının yönetimi pek çok kuruluşun yetki alanı arasında çelişkili bir konumda yeralmaktadır. Buna rağmen sınıraşan sularla ilgili sorunun kıyıdaş ülkelerle aramızda çözümüne yönelik ortaya atılan çeşitli görüşleri yansıtan bir milli su politikamız vardır. Sorunun her zaman barışçı yollardan çözümünden yana olan Türkiye, üç aşamalı planını kıyıdaş ülkelere aktarmış ve akılcı çözümün bilimsel verilere dayalı araştırmalar ışığında yapılacak çalışmalarla kolayca sağlanabileceğini vurgulamıştır. Aynı zamanda bölgesel su sorununun çözümüne yönelik, Güneydoğu Anadolu projesi, Manavgat Su Temin Projesi ve Barış Suyu Projesi gibi projeler de üreterek bu konudaki ciddiyetini vurgulamıştır. Yukarıdaki bölümlerde de değinildiği gibi, bunların bazıları politik oyunlarla engellenmiş, bazıları ise terör tehdidi ile sekteye uğratılmak istemiştir. Ancak kararlı tutum sürdürülerek çalışmalar devam ettirilmektedir. Bu ve bu gibi projeler gerçekleşmemiş olsalar da gelecekteki olabirliklerini sürdürmektedir. Türkiye, su kaynakları nedeniyle çevre ülkelerin baskısını göğüsleyebilecek gücü her zaman muhafaza etmelidir.

Türkiye, su zengini bir ülke değildir. Eğer gerekli önlemler alınmazsa su fakiri konumuna gelebilir. Su kaynaklarının yönetiminde ülkemiz için tavsiye ettiğimiz yönetim modeli, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde tüm coğrafyayı kapsayan “bütünleşik havza yönetim modeli”dir. Sınırların Türkiye Cumhuriyeti olmasının anlamı, AB ya da diğer ülke ya da birlikler değil suyun

kendimiz tarafından yönetilmesi ve merkezi iradenin tüm sınırlarımızı kapsayacak şekilde su politikasını oluşturup uygulamasıdır. Böylece su kaynaklarının yönetimi bilimsel veriler ışığında, tehlike olasılıklarına karşı önceden oluşturulmuş politikalarla önlemler alınmış, sağlam bir temele bağlı olacak, suyun makul ve akılcı kullanımı sağlanmış olacaktır. Böylelikle kıyıdaş ülkelere de daha bol ve güvenli su aktarımı sağlanabilecektir. Oluşturulacak politikaların temeli daima ulusal çıkarlarımızın önde tutulduğu bir modele bağlanmalıdır.

Yeni araştırmacılar için birinci öneri, bütünleşik havza yönetim modeli için verilerin akışını sağlayacak bölgesel birimlerin oluşturulmasının nasıl sağlanabileceği, yetki sınırlarının ne olması gerektiği ve bilimsel verilerin en iyi nerelerde kurulacak birimlerle sağlanabileceğine yönelik araştırmaların yapılmasıdır. Doğru ve bilimsel veriler yöneticilerin doğru karar almasını sağlayacak en önemli girdiler olacaktır.

Diğer bir araştırma önerisi ise suyun depolanmasına yöneliktir. Hem elektrik üretimi hem de sulama amacıyla kurulan barajlardan buharlaşma yoluyla oldukça fazla su kaybı olmaktadır. Bu durum kurak bölgelerde kendisini daha fazla göstermektedir. Bunun yerine yeraltı barajları yapılması ile suyun yeraltında depolanması ve dış etkilerden daha az zarar görmesi yönünde yapılacak araştırmalarla geleceğe yönelik yeni depolama vasıtaları üzerine öngörülerde bulunulabilir.

EKLER

Uluslararası Suların Ulaşım Dışı Kullanımına İlişkin Konvansiyon – 1997 Maddeleri

İşbu sözleşmenin tarafları,

Dünyanın birçok bölgesindeki uluslararası akarsuların ve bunların ulaşım dışı kullanımlarının bilincinde olarak,

Milletlerarası iyileştirici kanun geliştirme ve düzenlemeyi teşvik etmek amacıyla Genel Kurul'un tavsiyelerde bulunmasını ve çalışmalar başlatmasını hükme bağlayan Birleşmiş Milletler şartı madde 13 fıkra 1 (a)'yı hatırla tutarak,

Uluslararası suyollarının ulaşım dışı kullanımı hakkındaki uluslararası hukuk kurallarının iyileştirici gelişimi ve düzenlenmesinin BM Anlaşması'nın 1 ve 2'nci maddelerinde yer verilen ilke ve amaçların yerine getirilmesi ve geliştirilmesine yardımcı olacağını göz önünde tutarak,

Diğer şeyler yanında artan talep ve kirlilikten kaynaklanan birçok uluslararası su yolunu etkileyen problemleri hesaba katarak,

Bir çerçeve sözleşmenin, uluslararası suyollarının şimdiki ve gelecek nesiller için, gelişimini, muhafaza edilmesini, yönetilmesini ve korunmasını, en iyi şekilde ve sürdürülebilir kullanımını sağlayacağı kanaatini ifade ederek,

Bu alanda iyi komşuluk ve uluslararası işbirliğinin önemini teyit ederek,

Gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarının ve özel durumlarının farkında olarak,

Birleşmiş Milletler'in 1992'de Çevre ve Kalkınma konusunda kabul ettiği Rio Bildirisi ve Gündem 21'in tavsiye ve ilkelerini hatırlayarak,

Uluslararası suyollarının ulaşım dışı kullanımı konusundaki mevcut iki taraflı ve çok taraflı anlaşmaları da anımsayarak,

Gerek hükümetler arası, gerek hükümetler dışı uluslararası örgütlerin bu alanda uluslararası iyileştirici kanun gelişimi ve düzenlenmesine yaptıkları değerli katkıları hatırla tutarak,

Uluslararası su yollarının ulaşım dışı kullanımı hukuku hakkında UHK tarafından yürütülen çalışmayı takdir ederek,

BM Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1994 tarihli 49/52 sayılı kararını hatırla tutarak,

Aşağıdaki gibi anlaşmaya varıldı.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

İşbu Sözleşmenin Kapsamı

Madde 1- İşbu Sözleşme, uluslararası su yollarının ve sularının ulaşım dışı amaçlarla kullanımlarına ve su yollarının ve sularının kullanımlarıyla ilgili koruma, muhafaza ve yönetim tedbirlerine uygulanır.

Uluslararası su yollarının ulaşım amacıyla kullanımları, diğer kullanımların ulaşımı etkilemesi veya ulaşım tarafından etkilenmesi hariç işbu sözleşmenin kapsamı içinde değildir.

Terimlerin Kullanımları

Madde 2. Bu Sözleşme bakımından:

“Su Yolu” fiziki ilişkileri yoluyla bölünmez bir bütün oluşturan ve normal olarak ortak bir bitiş noktasına akan yeraltı ve yüzey suları sistemidir;

“Uluslararası Su Yolu” kısımları farklı devletlerde bulunan bir suyoludur.

“Suyolu Devleti” toprağında uluslararası bir suyolu parçası bulunan, bu sözleşmeye taraf bir devlet ya da üyesi bulunan devletlerin birinin ya da daha fazlasının toprağında uluslararası bir akarsuyun yer aldığı bölgesel ekonomik bir bütünleşme örgüt, taraf anlamına gelir.

“Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Örgütü” belli bir bölgede egemen devletler tarafından oluşturulan ve üyelerinin bu sözleşmenin belirlediği meselelerle ilgili yetki verdiği, iç prosedür gereğince imzalama, onay verme, kabul etme ve izin vermesi için tam yetkilendirilmiş örgüt anlamına gelir.

Madde 3

Suyolu Anlaşmaları

Aksine bir anlaşma olmaması durumunda, bu sözleşmedeki hiçbir şey, bu sözleşmeye taraf olduğu tarihte yürürlükte olan anlaşmalardan kaynaklanan bir suyolu devletin hak ve yükümlülüklerini etkilemez.

Paragraf 1'in hükümlerine rağmen, Paragraf 1'de işaret edilen anlaşmaların tarafları, gerekli olduğu hallerde, bu sözleşmenin temel prensipleriyle bu tür anlaşmalar düzenleyebilirler.

Suyolu Devletleri, bu sözleşmenin, belirli bir akarsu ya da akarsu parçasının özelliklerine uyan maddelerini uygulayan, bundan böyle "akarsu anlaşmaları" olarak ifade edilen bir ya da daha fazla anlaşmaya girebilir.

Böyle bir anlaşma, ilgili olduğu uluslararası bir akarsu anlaşmasının bütünü içine ya da onun bir parçasına ya da özel bir proje programının içine sokulabilir ya da bir ya da daha fazla Suyolu Devletin akarsuların sularını birbirlerinin onayını almadan, anlaşmayı etkilemediği sürece ve kadarıyla kullanır.

Bir suyolu devletin, belirli bir uluslararası akarsuyun özellikleri ve kullanımlarından dolayı, bu sözleşmenin maddelerinin uygulanmasının düzenlenmesi gerektiğini düşünmesi durumunda, suyolu devletleri iyi niyetli bir müzakere görüşü ile bir akarsu anlaşması ya da anlaşmaları için görüş alışverişinde bulunurlar.

Suyolu Devletlerinin tamamının değil de bir kısmının belli bir uluslararası akarsu anlaşmasının tarafı olması durumunda böyle bir anlaşma, işbu sözleşmenin şartlarıyla, böyle bir anlaşmaya taraf olmayan suyolu devletlerinin hak ve görevlerini etkilemez.

Madde 4

Suyolu Anlaşmalarına Taraf Olanlar

1. Her bir suyolu devleti, bütün bir uluslararası akarsu anlaşmasını kapsayan herhangi bir akarsu anlaşmasına taraf olma ve müzakerelerine taraf veya ilgili herhangi görüşmeye katılabilme hakkına sahiptir.

2. Yalnızca bir akarsuyun bir kısmını ya da bir kısmının kullanımını ilgilendiren teklif halindeki bir akarsu anlaşmasının uygulanmasıyla

uluslararası su kullanımı önemli bir seviyede etkilenen bir su yolu devleti böyle bir anlaşmaya, danışma seviyesinde, uygun olması durumunda, kendi kullanımını etkileyecek seviyede iyi niyet açısından bu anlaşmaya taraf olma görüşüyle müzakereye katılma hakkına sahiptir.

BÖLÜM 2. GENEL PRENSİPLER

Madde 5

Adil ve Makul Kullanım ve Katılım

1. Suyolu devletleri her biri kendi topraklarında, adil ve makul bir şekilde uluslararası bir akarsuyu kullanır. Özellikle, akarsuyun yeterli korunmasıyla uyumlu olarak, ilgili su yolu devletlerinin menfaatleri dikkate alınarak, uygun ve sürdürülebilir kullanıma ulaşılması düşüncesiyle, uluslararası bir akarsu, su yolu devletleri tarafından kullanılır ve geliştirilir.

2. Suyolu devletleri, adil ve makul bir şekilde, uluslararası bir akarsuyun kullanımında, geliştirme ve korunmasında yer alır. Böyle bir katılım, hem akarsudan faydalanma, hem de, bu sözleşmede belirtildiği gibi, onu koruma ve geliştirme görevini kapsar.

Madde 6

Adil ve Makul Kullanımla İlgili Faktörler

1. Madde 5'in manası içinde uluslararası suyun adil ve makul bir şekilde kullanımı aşağıda belirtilen ilgili şart ve faktörleri dikkate almayı gerektirir:

Bir doğal karakterin, coğrafi, hidrografik, mevsimsel, çevreyle ilgili ve diğer faktörleri;

İlgili su yolu devletlerinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar;

Her bir su yolu devletinde akarsuya dayanan nüfus;

Bir su yolu devletindeki akarsuların kullanımı veya kullanımlarının diğer su yolu devletlerindeki etkileri;

Akarsuyun mevcut ve potansiyel kullanımları;

Akarsuyun akarsu kaynaklarının kullanımının muhafazası ve koruması, geliştirmesi ve ekonomisi ve buna etki etmesi için alınan tedbirlerin maliyetleri;

Özel planlı veya mevcut kullanıma önemli bir ölçüde alternatiflerin bulunması;

2. Beşinci maddenin veya bu maddenin birinci paragrafının uygulanmasında, ilgili devletler, ihtiyaç çıktığında, bir işbirliği ruhu içinde görüş alış verişinde bulunurlar.

3. Her bir faktöre verilecek ağırlık, ilgili diğer faktörlerin önemiyle karşılaştırılarak verilir. Neyin makul ve adil kullanım olduğuna karar vermede, bütün ilgili faktörler birlikte dikkate alınır ve bütünlük esasında bir sonuca ulaşılır.

Madde 7

Önemi Zarara Yol Açmama Zorunluluğu

1. Suyolu devletleri, kendi topraklarındaki bir akarsuyun kullanımında, diğer akarsu devletine önemli zarara yol açma sebebini önleyecek uygun tedbirler alır.

2. Bununla birlikte diğer bir akarsu devletinin zararına yol açmışsa, bu tür kullanım konusunda bir anlaşmanın bulunmaması durumunda, kullanımı böyle bir zarara yol açan suyolu devleti, beş ve altıncı maddenin öngörülerini dikkate alarak, etkilenen ülke ile görüşme suretiyle, böyle bir zararı ortadan kaldırmak veya azaltmak için, uygun görülmesi durumunda telafi meselesini de tartışmak üzere bütün uygun tedbirleri alır.

Madde 8

İşbirliğinde Genel Zorunluluk

1. Uluslararası bir suyun uygun kullanımı ve yeterli korunmasına ulaşmak için suyolu devletleri, egemenlik, eşitlik, toprak bütünlüğü, karşılıklı menfaat ve iyi niyet esaslarında işbirliği yaparlar.

Böyle bir işbirliğinin şekline karar vermede, suyolu devletleri, gerekli görmeleri durumunda, birçok bölgede mevcut ortak mekanizma ve komisyonlar yoluyla kazanılan tecrübenin ışığı altında ilgili tedbirlerde ve prosedürlerde kolaylık sağlamak için ortak mekanizmalar veya komisyonlar oluşturmayı dikkate alabilir.

Madde 9

Düzenli Veri ve Bilgi Alışverişi

1. Madde 8 gereğince, akarsu devletleri, düzenli bir esasa bağlı olarak, ilgili tahminlerle birlikte, suyun kalitesi ve yapısıyla ilgili akarsuyun durumu, özellikle suyla ve suyun yapısıyla ilgili mevcut hidrolojik, meteorolojik, hidrojeolojik ve çevreyle ilgili bilgi ve verileri paylaşır.

2. Bir suyolu devletinden, başka bir suyolu devleti tarafından, elinde bulunmayan veri veya bilgi istenmesi durumunda, kendisinden bilgi istenen devlet, bu bilginin toplanması, uygun olması durumunda böyle bir veriyi işlemesi karşılığında makul bir maliyet karşılığında, bu isteği yerine getirmek için elinden gelen gayreti gösterir.

3. Suyolu devletleri, veri ve bilgiyi, ilgili akarsu devletinin kullanımını kolaylaştıracak şekilde toplamak ve uygun durumlarda işlemek için bütün gayretlerini gösterirler.

Madde 10

Farklı Kullanım Türleri Arasındaki İlişki

1. Bir anlaşma veya karşı bir gelenek bulunmaması durumunda, uluslararası bir suyun hiçbir kullanımı diğer kullanımlar üzerinde bir önceliğe sahip değildir.

2. Uluslararası bir suyun kullanımları arasında bir ihtilafın bulunması durumunda, hayati insan ihtiyaçları isteklerine önem verilerek 5 ve 7 arasındaki maddelere müracaat edilerek çözülür.

BÖLÜM 3 PLANLI TEDBİRLER

Madde 11

Planlı Tedbirlerle İlgili Bilgi

Suyolu devletleri, bilgi alışverişinde bulunur ve birbirlerine danışır, eğer gerekirse, uluslararası bir su üzerinde planlı tedbirlerin muhtemel etkileri konusunda müzakerede bulunurlar.

Madde 12

Muhtemel Ters Etkileri Bulunan Planlı Tedbirlerle İlgili Bildirge

Bir su yolu devleti, diğer akarsu devletlerine önemli bir ters etkisi olabilecek planlı tedbirleri uygulamadan veya uygulamasına izin vermeden önce, bunun zamanlı bir bildirgeyle diğer devletlere bildirir. Bildirimde bulunan devletlerin planlı tedbirlerin muhtemel etkilerinin değerlendirmeleri için böyle bir bildirge mevcut veri ve bilgiyi ihtiva edecektir.

Madde 13

Bildirgeye Cevap Verme Süresi

Başka türlü anlaşma yapılmaması durumunda:

(a) Madde 12'nin altında, bildirgeyi sağlayan ülke, planlanan tedbirlerin muhtemel etkilerinin incelemeleri ve onunla ilgili bulgularını bildirmeleri için bildiri yapılan ülkelere 6 aylık bir süre verir;

(b) Planlı tedbirlerin, bildiri yapılan ülke için ortaya özel bir zorluk çıkarması durumunda, bildiri yapılan ülkenin rızası üzerine 6 aylık bir süre için uzatılır.

Madde 14

Altı Aylık Cevap Süresi İçinde Bildirgeyi Yapan Devletin Sorumlulukları

Madde 13'de işaret edilen süre içinde bildirgeyi yapan ülke:

(a) İstenmesi durumunda, doğru bir değerlendirme için gerekli ve mevcut olan ilave bilgi ve veriyi sağlayarak bildirge verilen devletle işbirliği yapar ve;

(b) Bildirge verilen devletlerin rızası olmadan, planlı tedbirleri uygulamaz ve uygulamaya izin vermez.

Madde 15

Bildirgeye Cevap

Kendilerine bildiri yapılan devletler, 13. Maddede kaydedilen en kısa sürede, bulgularının bildirgeyi yapan ülkeye iletir. Eğer kendisine bildirge verilen bir devlet, planlı tedbirlerin uygulanmasının 5. ve 7. maddelerde belirtilen hükümlere uygun olmadığını bulursa, bulguyla ilgili sebepleri ileri süren dokümanlı bir açıklamayı bulgusuna ilişir.

Madde 16

Bildirgeye Cevap Bulunmaması

1. 13'de kaydedilen süre içinde, bildirgeyi yapan devlet 15. maddede belirtilen bildirgeye bir cevap almaması durumunda, madde 5 ve 7'nin maddelerine dayanarak, bildirge ve bildirge yapılan devletlere sağlanan herhangi bilgi ve veri gereğince planlı tedbirleri uygulamaya devam eder.

2. Kendisine bildirge yapılan fakat madde 13'de kaydedilen süre içinde cevap vermeyen ülke tarafından yapılan tazminat talebi, süresi içinde itiraz edilmesi durumunda uygulanmaya alınmayacak olan tedbirlerin uygulanması nedeniyle bildirge veren devletin uğradığı kayıplarla dengelenir.

Madde 17

Planlı Tedbirlerle İlgili Müzakereler ve Danışmalar

1. Planlı tedbirlerin uygulanmasının 5. veya 7. maddelerin hükümlerine uygun olmadığı konusunda, madde 15 altında bir haberleşme yapılırsa, bildirgeyi yapan ve buna cevap veren ülke, görüşmelere ve eğer gerekirse, durumun adil bir sonuca kavuşturulması için müzakerelere başlarlar.

2. Görüşmeler ve müzakereler, her bir devletin iyi niyet ve diğer devletin meşru menfaatlerine ve haklarına makul dikkat göstermesi esasında yürütülür.

3. Görüşmeler ve müzakerelerin sürdüğü süre içinde, haberleşme yaparken bildirge verilen ülkenin böyle istemesi durumunda, başka türlü anlaşma yapılmaması halinde bildirgeyi veren ülke altı aylık bir süre için planlı tedbirleri uygulamaktan ve uygulama izni vermekten kaçınır.

Madde 18

Bildirge Yokluğundaki Prosedürler

1. Bir akarsu devletinin, diğer bir devletin kendisine önemli olumsuz etkileri olabilecek tedbirler planladığı ile ilgili makul sebeplerinin bulunması durumunda, birinci devlet ikinci devletin 12. maddenin hükümlerini uygulamasını rica edebilir. Bu ricanın eşliğinde ileri sürülen sebepleri belgeleyen bir açıklama bulunur.

2. Bununla birlikte, tedbirleri planlayan devletin 12. madde hükümleri gereğince bir bildiri verme zorunluluğu olmadığını bulursa, bu bulgu diğer devleti tatmin etmezse, diğer devletin ricası üzerine iki devlet, 17. maddenin 1. ve 2. paragraflarında belirtildiği şekilde derhal görüşme ve müzakerelere girer.

3. Görüşme ve müzakereler sırasında, ikinci devletin görüşme ve müzakerelerin başlamasını istediği zaman ikinci devletin ricada bulunması halinde, tedbirleri planlayan devlet, başka türlü anlaşma olmadığı durumda, altı aylık bir süreliğine bu tedbirleri uygulamaktan ve uygulama izni vermekten kaçınır.

Madde 19

Planlı Tedbirlerin Acilen Uygulanması

1. Kamu sağlığını ve güvenliğini korumak için ve diğer aynı derecede önemli menfaatlardan dolayı planlı tedbirlerin uygulanmasının aciliyetinin bulunması durumunda, tedbirleri planlayan devlet, 5. ve 7. madde hükmünce, 14. ve 17. maddenin 3 paragrafının hükümlerine bakmaksızın derhal uygulamaları sürdürür.

2. Böyle durumda, tedbirlerin resmi acil bir deklarasyonunu gecikmeksizin, ilgili veri ve bilgiyle, 12. maddede işaret edilen diğer akarsu devletlerine bildirir.

3. Tedbirleri planlayan devlet, 2. paragrafta işaret edilen herhangi bir devletin ricası üzerine, 17. maddenin 1. ve 2. paragraflarında belirtildiği şekilde hemen görüşme ve müzakerelere girer.

BÖLÜM 4. KORUMA, MUHAFAZA VE YÖNETME

MADDE 20

Ekosistemlerin Koruması ve Muhafazası

Suyolu devletleri, tek başına ve uygun olduğu yerde ortaklaşa milletlerarası suların ekosistemlerini korur ve kollarlar.

MADDE 21

Kirliliğin Önlenmesi, Azaltılması ve Kontrolü

1. Bu maddenin maksadı, “milletlerarası bir suyun kirliliği” doğrudan insan kullanımından kaynaklanan sonuçlarla milletlerarası akarsuyun sularının yapısı ve kalitesindeki zararlı değişim anlamına gelir.

2. Suyolu devletleri, bireysel, uygun yerlerde ortaklaşa, diğer akarsu devletlerine çevreye, insan sağlığı ve güvenliğine veya akarsuyun yaşayan kaynaklarına, akarsuyun herhangi bir faydalı kullanımına önemli zarar veren milletlerarası bir akarsuyun kirliliğini önler, azaltır, kontrol eder. Suyolu devletleri, bu bağlamda politikalarını düzenleyecek adımlar atarlar.

Suyolu devletleri, içlerinden herhangi birisinin ricası üzerine, herhangi milletlerarası bir akarsuyun kirlenmesini önlemek, azaltmak ve kontrol altına almak için karşılıklı üzerinde anlaşacakları tedbirlere varmak düşüncesiyle aşağıda belirtilen şekilde görüşmelerde bulunur:

- a. Ortak su kalite hedefleri ve kriterleri koyma;
- b. Nokta ve nokta olmayan kaynaklardan kirlenmeye yönelik teknik ve uygulamalar oluşturma;
- c. Bir milletlerarası suyun yasaklanması, sınırlandırılması, soruşturulması ve gözetlenmesine yönelik maddelerin listesinin sunulmasını oluşturma.

Madde 22

Yabancı ve Yeni Türlerin Sunulması

Suyolu devletleri, diğer suyolu devletleri için önemli zarar sonucunu doğuracak; suyolunun ekosistemine olumsuz yönde etkili olabilecek, yabancı ve yeni türlerin uluslararası akarsuyuna girişini önlemek için gerekli bütün tedbirleri alacaktır.

Madde 23

Deniz Çevresinin Korunması ve Muhafazası

Suyolu devletleri bireysel ve uygun olduğu yerlerde ortaklaşa, diğer devletlerle işbirliği içinde, genel olarak kabul gören milletlerarası kural ve standartları dikkate alarak, korunması ve muhafazası gereken haliçler dâhil,

deniz çevresinin korunması ve muhafazası için gerekli olan milletlerarası sularla ilgili bütün tedbirleri alır.

Madde 24

Yönetim

1. İçlerinden birinin ricası üzerine, su yolu devletleri, ortak bir yönetim mekanizmasını ihtiva edebilecek, milletlerarası bir akarsuyun yönetimi ile ilgili olarak görüşmelere girer.

2. Bu maddenin maksatları için, “yönetim” özel olarak şunlara işaret eder:

- a. Milletlerarası bir akarsuyun sürdürülebilir gelişiminin planlanması ve kabul edilen herhangi bir planın uygulanmasının sağlanması; ve
- b. Aksi halde, akarsuyun makul ve uygun kullanımı, geliştirilmesi ve korunması.

Madde 25

Düzenleme

1. Milletlerarası bir akarsuyun sularının akışının düzenlenmesi ihtiyaç ve fırsatlarına cevap vermek için su yolu devletleri uygun olan yerlerde işbirliği yaparlar.

2. Başka türlü bir anlaşmaya varılmaması durumunda, akarsu devletleri, üstlenilmesi konusunda anlaşmaya varılabilecek işlerin bu tür düzenlenmesinin inşası, bakımı veya maliyetlerinin önlenmesinde adil esasta yer alırlar.

3. Bu maddenin maksadı “düzenleme” hidrolojik işlerin veya değiştirmek için süren, değişen tedbirlerin kullanımı veya farklı olarak milletlerarası bir akarsuyun sularının akışının kontrolü anlamına gelir.

Madde 26

Tesisat

1. Suyolu devletleri, her biri kendi topraklarında, milletlerarası akarsularla ilgili olan tesisatı, tesisleri ve diğer çalışmaları iyi durumda tutmak ve korumak için ellerinden gelen şeyleri kullanır.

2. Suyolu devletleri, önemli olumsuz etkilerden zarar görebileceğine inanmak için makul sebepleri bulunan devletlerin herhangi birinin ricası üzerine şu konularla ilgili olarak görüşmelere girerler:

a. Milletlerarası bir akarsuyla ilgili tesisatın ve tesislerin veya başka işlerin güvenli işletmesi, bakımı; ve

b. İradi veya dikkatsiz faaliyetler veya tabii güçlerden tesisatın ve tesislerin veya diğer çalışmaların korunması.

BÖLÜM 5. ZARARLI ŞARTLAR VE ACİL DURUMLAR

Madde 27

Zararlı Şartların Önlenmesi ve Hafifletilmesi

Suyolu devletleri, bireysel, uygun durumda ortaklaşa, ister insan kullanımından, isterse doğal sebeplerden kaynaklansın, sel veya buz şartları, su kaynaklı hastalıklar, balçıklaşma, erozyon, tuzlu su karışımı, kuraklık veya çölleşme gibi diğer akarsu devletlerinin zararlı olabilecek milletlerarası bir akarsu ile ilgili şartları önlemek ve hafifletmek için gerekli bütün tedbirleri alır.

Madde 28

Acil Durumlar

1. Bu maddedeki “acil durum” dan kastedilen, sel, buz çözülmesi, toprak kayması ve deprem gibi doğal sebeplerden kaynaklanan veya sanayi kazaları gibi insan yönetiminden kaynaklanan suyolu devletlerine veya diğer devletlere yakın tehdit oluşturan sebep veya durumlardır.

2. Bir suyolu devleti, gecikmeden ve mevcut en hızlı vasıtaıyla, kendi toprağında ortaya çıkan herhangi bir acil durumdan diğer potansiyel olarak etkilenen ülkeleri ve yetkili milletlerarası örgütleri haberdar eder.

3. Toprağında acil durum ortaya çıkan bir suyolu devleti, potansiyel olarak etkilenen devletlerle ve uygun olması halinde, yetkili milletlerarası örgütlerle işbirliği içinde, acil durumun etkilerini hafifletmek ve ortadan kaldırmak için şartların gerektirdiği bütün uygulanabilir tedbirleri acil olarak alır.

4. Gerekli olduğunda, suyolu devletleri, uygun olması durumunda diğer potansiyel olarak etkilenen devletler ve yetkili milletlerarası örgütlerle

işbirliği içinde, acil durumlara cevap vermek için birlikte ihtimal planları geliştirir.

BÖLÜM 6. ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Madde 29

Silahlı İhtilaf Zamanındaki Milletlerarası Akarsu ve Tesisat

Milletlerarası akarsular ve ilgili tesisat, tesisler ve diğer eserler, milletlerarası ve milletlerarası olmayan silahlı ihtilafta uygulanabilen prensipler ve milletlerarası hukukun kuralları tarafından düzenlenen korumadan yararlanır ve bu prensip ve kurallar ihlal edilerek kullanılmazlar.

Madde 30

Dolaylı Prosedürler

Suyolu devletleri arasında irtibatı yönetmede ciddi engeller bulunması durumlarında, ilgili devletler, veri ve bilgi alışverişleri ve bildirim, haberleşme, danışmalar ve müzakereler dâhil, kendileri tarafından kabul edilen dolaylı herhangi bir prosedürle, bu konvansiyonda kaydedilen işbirliği sorumluluklarını yerine getirirler.

Madde 31

Milli Savunma ve Güvenlik İçin Hayati Olan Veri ve Bilgi

Bu konvansiyondaki hiçbir şey, bir suyolu devletini, onun milli savunma ve güvenliği için hayati öneme haiz bilgiyi sağlamaya zorlamaz. Yine de, bu devlet, bu şartlar altında mümkün olduğu kadar fazla bilgi sağlama görüşüyle diğer akarsu devletiyle işbirliği yapar.

Madde 32

Ayırım Yapmama

Doğal ve yargıyla ilgili olarak, milletlerarası bir akarsuyla ilgili faaliyetlerin bir neticesi olarak önemli bir sınır ötesi zarar tehdidinde veya zarar görmüş olan insanların menfaatlerini korumak için ilgili devletler başka türlü anlaşmadıkça, bir akarsu devleti, böyle kişilere, kendi hukuki sistemi gereğince, hukuki ve diğer prosedürlere başvurma hakkı verme veya kendi toprağında yürütülen böyle faaliyetlerin sebep olduğu önemli zararlarla ilgili tazminat veya zararın olduğu yerde ikamet esasında bir ayırım göstermez.

Madde 33

İhtilafların Halli

1. Bu konvansiyonun yorumu ve uygulanması ile ilgili olarak iki veya daha fazla taraf arasında bir anlaşmazlık olması durumunda, ilgili taraflar, aralarında uygulanabilir bir anlaşmanın bulunmaması durumunda, aşağıdaki hükümlere uygun olarak barışçı vasıtalarla anlaşmazlığa bil hal çaresi ararlar.

2. Eğer ilgili taraflar, aralarından biri tarafından istenen müzakere ile bir anlaşmaya varamazlarsa, taraflar ortaklaşa, bir arabulucu, uzlaştırıcı veya onların bürosunu arar veya uygun olması durumunda, kendileri tarafından kurulmuş olabilen ortak herhangi bir su yolu enstitüsü veya Milletlerarası Adalet Divanı'ndan yararlanırlar.

3. Paragraf 10'un işletilmesi gereğince, eğer 2. paragrafta işaret edilen müzakere talebinden altı ay sonra ilgili tarafların müzakerelerle veya 2. paragrafta belirtilen vasıtalardan herhangi biri ile ihtilaflarını halletmiş olamamışlarsa, ihtilafa taraflarının herhangi birisinin talebi üzerine, taraflar başka türlü anlaşmamışlarsa ihtilaf, 4'den 5'e kadarki paragraflar gereğince, tarafsız doğruyu bulucuya sunulur.

4. Doğruyu bulucu komisyon, ilgili tarafların her biri tarafından belirlenen birer üyeden oluşan, ilgili ülke milliyetlerinin herhangi birinden olmayan ve komisyon başkanı olarak bu üyeler tarafından seçilen bir kişiden oluşturulur.

5. Tarafların belirlediği üyelerin, komisyonun oluşmasının talebini takip eden üç ay içinde, bir başkan üzerinde anlaşamaması halinde, ilgili taraflardan herhangi biri BM Genel Sekreteri'nden, ihtilaf taraflarının herhangi birinin veya ilgili akarsuya kenar olan devletin herhangi birinin milliyetinden olmayan bir başkan atamasını isteyebilir. Tarafların birinin, talebi takip eden üç ay içinde bir üye belirlememesi durumunda, 3. paragraf gereğince, ilgili herhangi bir taraf, BM Genel Sekreteri'nden, ihtilaf herhangi bir tarafın veya ilgili akarsuya kenar olan herhangi bir devletin milliyetine sahip olmayan bir kişiyi üye olarak atamasını isteyebilir. Böyle atanan kişi tek üyeli bir komisyon oluşturur.

6. Komisyon, kendi prosedürüne karar verir.

7. İlgili taraflar, komisyona, isteyebileceği bilgiyi sağlama, talep etmesi durumunda, ilgili herhangi bir ülkenin toprağına girme ve herhangi bir tesis, fabrika, donanım, inşaat veya araştırması maksadıyla ilgili doğal yapıya girişi için izin vermekle yükümlüdür.

8. Komisyon, tek kişilik komisyon olmadıkça, raporunu bir çoğunluk oyuyla kabul eder ve bulgularını ve bunun sebeplerini, ilgili tarafların iyi inançla değerlendireceği, meselenin adil çözümü olarak kabul ettiği tavsiyelerini ilgili taraflara sunar.

9. Komisyonun giderleri ilgili taraflarca eşit olarak karşılanır.

10. Bu konvansiyonu onaylama, kabul etme, uygun bulma veya konvansiyona girme zamanında veya bundan sonraki herhangi bir zamanda, bir bölgesel bütünleşme örgütü olmayan bir taraf, herhangi bir meselenin ikinci paragrafa göre çözülmediğiyle ilgili olarak, aynı zorunluluğu kabul eden herhangi bir tarafla ilgili olarak özel bir anlaşma olmaksızın zorunlu bir durum olarak kabul ettiğini Depository'ye yazılı olarak sunar.

a. Meselenin Milletlerarası Adalet Divanı'na sunumu; ve/veya

b. İhtilaf taraflarının başka türlü anlaşmamaları durumunda, bu konvansiyona ek olarak konulan prosedür gereğince kurulan ve çalışan hakem mahkemesinin kararı

11. Bir ekonomik entegrasyon örgütü olan taraf, (b) alt paragrafı gereğince kararlar ilgili olarak bir deklarasyon yapabilir.

BÖLÜM 7. SONUÇ CÜMLELERİ

Madde 34

İmza

Bu konvansiyon, New York'daki BM Genel Merkezi'nde tarihinden 'e kadar bütün devletler ve bölgesel bütünleşme örgütlerinin imzasına açık kalır.

Madde 35

Onaylama, Kabul, Uygun Bulma veya Giriş

1. Bu konvansiyon, devletlerin ve bölgesel ekonomik entegrasyon teşkilatları tarafından imzalanmak, uygun bulunmak, girilmek durumundadır.

İmzalama, kabul etme, uygun bulma ve giriş enstrümanları BM Genel Sekreteri tarafından saklanır.

2. Üye devletlerin herhangi birinin bir taraf olmaksızın, bu konvansiyona taraf olan herhangi bir ekonomik bütünleşme örgütü, bu konvansiyonun bütün sorumluluklarıyla yükümlü hale gelir. Böyle örgütlerin üye devletlerinin bir veya birkaçının bu konvansiyona bir taraf olması durumunda, örgüt ve onun üye devletleri bu konvansiyonun altındaki sorumlulukların ifası için her biri kendi sorumluluklarına karar verir. Böyle durumlarda, örgüt ve üye devletler bu konvansiyonun haklarından yararlanma yetkisine sahip olmazlar.

3. Bölgesel ekonomik bütünleşme ülkeleri, imzalama, kabul etme, uygun bulma veya giriş enstrümanlarında, konvansiyon tarafından yönetilen meselelerle ilgili olarak yetki boyutlarına karar verirler. Bu örgütler, yetkilerinin boyutlarındaki herhangi önemli bir boyuttaki değişimi BM Genel Sekreteri'ne de bildirir.

Madde 36

Yürürlüğe Girme

1. Bu konvansiyon, otuzbirinci imzalama, kabul, uygun görme enstrümanlarının alımı veya BM Genel Sekreteri'ne ulaşmasını takip eden 19. günde yürürlüğe girer.

2. Konvansiyonu imzalayan, kabul eden, onaylayan veya imzalama, kabul ve giriş enstrümanlarının alınmasından sonra buraya giren her bir devlet için, böyle bir devlet veya ekonomik örgütün imzalama, kabul, onaylama ve girişinin alınmasından sonraki 19. gününde yürürlüğe girer.

3. 1. ve 2. paragrafların maksatları için, bir bölgesel ekonomik entegrasyon örgütü tarafından alınan herhangi bir enstrüman devletler tarafından alınana ilave olarak kabul edilmez.

Madde 37

Otantik Metinler

Bu konvansiyonun orijinalinin Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri eşit olarak otantiktir ve BM Genel Sekreteri tarafından saklanır.

Aşağıda imzası bulunanların şahitliğinde, burada tamamen yetkili olarak bu konvansiyonu imzalamıştır.

New York'ta bin dokuz yüz doksan yedi gününde yapıldı.

EK

HAKEM KARARI

Madde 1

İhtilaf tarafları başka türlü anlaşmadıkça, konvansiyonun 33. maddesi uyarınca hakem kararı bu ekin 2'den 14'e kadar olan maddelerine göre yer alacaktır.

Madde 2

Davacı taraf, davalı tarafa, 33. madde gereği bir ihtilafı konvansiyona havale ettiğini bildirir. Bildirge, hakemliğe konu olan madde açıklar ve özellikle, konvansiyonun maddelerini, mesele olanları uygulanması ve yorumunu içerir.

Madde 3

1. Taraflar arasındaki ihtilaflarda, hakem mahkemesi üç üyeden oluşur. İhtilaf taraflarının her biri bir hakem tayin eder ve böyle atanan iki hakem, karar birliğiyle mahkemenin başkanı olacak üçüncü hakemi atar. Başkan, ihtilaf taraflarının veya ilgili akarsuya kenar olan devletlerin birinin milliyetine tabi olmaz ve bu tarafların veya böyle akarsu kenarında bulunan ülke kendisinin daimi ikamet ettiği yer olmaz veya konu ile herhangi bir başka kapasitede ilgili olmaz.

2. Birden fazla taraflar arasındaki ihtilaflarda aynı menfaat içinde bulunan taraflar anlaşarak ortaklaşa bir hakem atarlar.

3. Herhangi bir hakem boşluğu başlangıç atamasında tanımlanan şekilde doldurulur.

Madde 4

1. Eğer hakem mahkemesinin başkanlığı ikinci hakemin atanmasından sonraki iki ay içinde dolmamış olursa, Milletlerarası Adalet Divanı'nın başkanı, bir tarafın isteği üzerine, isteği takip eden iki ay içinde başkanı tayin eder.

2. Eğer ihtilaf taraflarından biri, talebi almasından sonraki iki ay içinde hakem atamazsa, diğer taraf, sonraki iki ay içinde atamayı yapacak olan Milletlerarası Adalet Divanı Başkanı'na bildirir.

Madde 5

Hakem mahkemesi, kararlarını bu konvansiyonun ve milletlerarası hukukun hükümlerine göre verir.

Madde 6

İhtilaf tarafları başka türlü anlaşmadıkça, hakem mahkemesi kendi prosedür kurallarına karar verir.

Madde 7

Hakem mahkemesi, taraflardan birinin talebiyle, gerekli geçici koruma tedbirlerini önerir.

Madde 8

1. İhtilaf tarafları, özellikle ellerinden gelen bütün imkanları kullanarak, hakem mahkemesinin işini kolaylaştırır ve;

a. Mahkemeye bütün ilgili dokümanı, bilgi ve imkanları sağlar ve;

b. Gerekli olduğu zaman, şahitler veya uzmanlar çağırma ve onların şahitliklerini almalarına imkan sağlar.

2. Taraflar ve hakemler, hakem mahkemesinin sürmesi esnasında sır olarak aldıkları herhangi bilginin gizliliğini korumak zorunluluğu altındadır.

Madde 9

Davanın özel şartlarından dolayı hakem mahkemesi başka türlü karar vermedikçe, mahkemenin masrafları ihtilaf tarafı ülkelere eşit paylarda yüklenir. Mahkeme giderlerinin bir listesini tutar ve taraflara bir sonuç hesabı sunar.

Madde 10

Davadaki kararlar etkilenebilecek ihtilafa konu olan meselede meşru bir hukuki menfaati olan herhangi bir taraf mahkemenin rızası ile yöntemlere müdahale edebilir.

Madde 11

Mahkeme, doğrudan ihtilaf konusu meseleden kaynaklanan karşı iddiaları dinler ve karara bağlayabilir.

Madde 12

Hakem mahkemesinin hem özü hem de prosedürü konusundaki kararlar onun üyeleri tarafından bir çoğunluk oyu ile alınır.

Madde 13

İhtilaf taraflardan birinin hakem mahkemesine çıkmaması veya davasını savunmaması durumunda, diğer taraf mahkemeden süreci devam ettirmesi ve kararını vermesini talep edebilir. Bir tarafın yokluğu veya bir tarafın davasını savunmaması mahkeme sürecine bir engel oluşturmaz. Mahkeme, nihai kararını vermeden önce, hakem mahkemesi, iddianın hukuk ve gerçeğe iyi dayandığına emin olmalıdır.

Madde 14

1. Zaman sınırını, ilave 5 aydan daha fazla olmamak kaydıyla, uzatma gereğini duymazsa, mahkeme tam kuruluş tarihinden sonraki 5 ay içinde nihai kararını verir.

2. Mahkemenin nihai kararı ihtilafa konu olan mesele ile sınırlı olur, kararın dayandığı sebepleri beyan eder. Karar, nihai kararın tarihini ve yeralan üyelerin isimlerini verir. Mahkemenin herhangi bir üyesi mahkemenin nihai kararına ayrı bir itiraz muhtırası koyabilir.

3. Karar, ihtilaf taraflarına bağlayıcı olur. İhtilaf taraflarının daha önceden bir temyiz prosedürüne karar vermeleri dışında karar temyizsiz olur.

4. Nihai kararın yorumu veya uygulanma şekliyle ilgili olarak taraflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık, herhangi bir taraf, tarafından kararı veren mahkemeye sunulabilir.

KAYNAKÇA

- ACABEY, Münevver Aktaş, (2006, Nisan), **Sınıraşan Sular, Hukuki Rejim, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınıraşan Suları**, İstanbul: Beta Basım.
- AKALAN, İlhan, (1990), "GAP Alanı Toprakları'nın Bazı Sorunları", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Ankara: TÜBİTAK Yayını, Cilt: 23, Sayı:270 (Mayıs).
- AKBULUT, İlker, (2003, 6 Ocak), **Güvenlik Boyutunda Sınırı Aşan Suların Önemi Nedir. Türkiye'nin Sınırı Aşan Sular Konusundaki Taraf Olduğu Hukuksal Düzenlemeler Kapsamında Bölge Ülkeleriyle Arasındaki Anlaşmazlıklara Karşı Ne Gibi Tedbirler Almalıdır**, Silahlı Kuvvetler Akademisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- AKÇİN, Abdülkadir, (2003), Önsöz Yazısı, Vedat Durmazuçar (2003), **Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Önemi**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- AKSOY, Oktay, (2006), "Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türk Suları", **Stratejik Analiz Dergisi**, Aralık 2006 Sayısı, Sayfa: 20–24, İndirilme Tarihi: 3 Ocak 2009, <http://www.asam.org.tr/temp/temp202.pdf>.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1993), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980**, Cilt:1, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ATLAS OF INTERNATIONAL FRESHWATER AGREEMENTS, (2002), United Nations Environment Programme, **Transboundary Freshwater Dispute Database**, Department of Geosciences, Oregon State University, ABD, İndirilme Tarihi: 3 Kasım 2007, [http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/atlas/atlas_zip ped.zip](http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/atlas/atlas_zip_ped.zip)
- AYDIN, Mustafa, Çağrı Erhan, (2006), **Beş Deniz Havzasında Türkiye**, Ankara: Siyasal Kitabevi

- BAĞIŞ, Ali İhsan, (2004, 22 Mart), “Ortadoğu Su Meselesinde Türkiye ve Gerçekler”, **22 Mart Dünya Su Günü Paneli-Ortadoğu’da Su Meselesi ve Türkiye**, Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı, İstanbul.
- BİLEN, Özden, (1999), **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Ankara: TESAV Yayınları.
- BEŞİNCİ DÜNYA SU FORUMU, (2009, Şubat), **In & Around Turkey Regional Report**, İstanbul: 5th World Water Forum Secretariat.
- BİLEN, Özden, (2007, 26 Ocak), **AB’nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirmesi**, İndirilme Tarihi: 10 Kasım 2007, <http://www.hakimiyetimilliyel.org/index.php?news=589>.
- BİLİM ve TEKNİK, (1990), “GAP’la Gelen Bereket” Konulu Sayısı, Cilt: 23, Sayı: 270 (Mayıs), Ankara: TÜBİTAK Yayını, Nurol Matbaacılık.
- BİNYIL KALKINMA HEDEFLERİ RAPORU, (2005), **Binyıl Kalkınma Hedefleri Türkiye 2005**, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı.
- BM, (1927, 5 Haziran), **Türkiye Irak Sınır Anlaşması**, United Nations Treaty Series No: 1511, İndirilme Tarihi: 4 Mayıs 2008, <http://157.150.195.4/LibertyIMS:/sid8C378Q7zfLAW8r1w/Cmd%3D%24%24FB832nKBrUml9z%3ByRlcL0%3D%23d8%3BWrX%3DyIp2o%3BAIPB%3Dc%3BTfP-J%3D-J%25%3B%3B%3Bstyle%3DXmlPageViewer.xsl>
- BM, (1949), **Irak ile Türkiye Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması**, United Nations Treaty Series No: 580, İndirilme Tarihi: 8 Kasım 2007 Sayfa:257-309,http://157.150.195.4/LibertyIMS:/sid8C378Q7zfLAW8r1w/Cmd%3D%24%24572ECVs1fez2VXz%3Bm1qS_a%3D%23x0%3B695%3DGE1;;Page=30%3Bstyle%3DXmlPageViewer.xsl
- BM, (1987, 17 Temmuz), **Suriye ile Türkiye Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü**, United Nations Treaty Series No: 30069, İndirilme Tarihi: 4 Mayıs 2008, <http://157.150.195.4/LibertyIMS:/sid8C378Q7zfLAW8r1w/Cmd%3D%24%24C560mVCzPa8bXx%3B43OyF8%3D%237-3BGtP%3DqA3cG%3BkftZ%3Dz%3BjHu5%3Dyv%25%3B%3B%3Bstyle%3DXmlPageViewer.xsl>

- BM, (1993, 20 Ocak), **Suriye Arap Cumhuriyeti ile Türkiye Arasında İşbirliği Bildirisi**, United Nations Treaty Series No: 30070, İndirilme Tarihi: 4 Mayıs 2008, http://157.150.195.4/LibertyIMS::/sid8C378Q7zfLaw8r1w/Cmd%3D%24%242E2DM5chjKEI3D%3BiH8w1w%3D%23bc%3BAd9%3DgE1mW%3BAFt1%3D4%3Bt_rOz%3DuN%25%3B%3B%3Bstyle%3DXmlPageViewer.xsl.
- BM, (1998), **Origin and Background of The Development and Codification of International Law**, İndirilme Tarihi: 17 Eylül 2008, <http://www.un.org/law/ilc/>.
- BM, (2000), United Nations, **Yearbook of the International Law Comission 1993**, Volume 2, Part One, Documents of the forty-fifth session.
- BM, (2005), **Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 1997**, İndirilme Tarihi: 17 Eylül 2008, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf.
- BLANCHE, Ed, (2001, Nisan), **Mid-East Water Crisis: Time Is Running Out, The Middle East**, ABD: Academic Research Libraries.
- BORATAV, Korkut, (5 Nisan 2006), “Su Kavgaları: Sıra Türkiye’de mi?”, **Cumhuriyet Gazetesi**, İstanbul.
- BURAK, Selmin, (2007), **Su Sorunu ve Sınıraşan Sular** Konulu Sunum İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, İstanbul
- CIA, (2009), **Factbook**, İndirilme Tarihi: 3 Ocak 2009, <https://www.cia.gov/library/publications/theworld-factbook/geos/tu.html>.
- Cumhuriyet Gazetesi**, (6 Ocak 2004), “İsrail’den Manavgat Suyuna Onay”.
- Cumhuriyet Gazetesi**, (5 Kasım 2006), “GAP Projesi Bağdat’ı Kaygılandırıyor”.
- Cumhuriyet Gazetesi**, (3 Ocak 2008), “Dardari Ankara’da, Suriye Suyu Gündeme Getirdi”.
- ÇETİNKAYA, Neşe, (2005, Ekim), **Sınıraşan Akiferlerin Kapsamı ve Gelişimi**, Ankara Üniversitesi, İndirilme Tarihi: 10 Kasım 2007, <http://www.adastrateji.com/pdf/akiferler.pdf>.

- ÇINAR, Tayfun, (2006), “Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü”, **Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, Sayı: 2006/3, İndirilme Tarihi: 21 Eylül 2008, http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/7772713a7d7e02b_ek.pdf?dergi=HABER BÜLTENİ.
- ÇONGAR, Behiç, (2006), “Türkiye’nin Su Kaynakları ve Su Politikaları”, **Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, Sayı: 2006/3, İndirilme Tarihi: 21 Eylül 2008, http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/40348ae33163924_ek.pdf?dergi=HABER BÜLTENİ.
- DALER Dag, Olof Linden, Juan Carlos Belusteguigoitia, (2002), **Challenges and Partnerships: The World's Water**, Johannesburg Summit 2002, University of Kalmar, İsveç: Agenda Publishing, İndirilme Tarihi: 9 Kasım 2007, <http://www.giwa.net/publications/wssd.phtml>.
- DMİ, (2009), **Standart Yağış İndeksi (Standardized Precipitation Index) Metoduna Göre 2009 Mart Ayı Kuraklık Durumu, 12 ve 24 Aylık Değerlendirme**, İndirilme Tarihi: 7 Nisan 2009, <http://www.dmi.gov.tr/veridegerlendirme/kuraklik-analizi.aspx>.
- DSİ, (2007), **Toprak Kaynakları, Su Kaynakları Potansiyeli**, Ankara: İndirilme Tarihi: 30 Ekim 2007, <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>.
- DSİ, (2008), **İçme ve Kullanma Suyu**, Ankara: İndirilme Tarihi: 18 Eylül 2008, <http://www.dsi.gov.tr/hizmet/icmekulsu.htm>.
- DPT, (2000, 27 Haziran), **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001–2005**, Ankara: İndirilme tarihi: 1 Aralık 2007, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan-prg.asp>.
- DPT, (2006, 1Temmuz), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013)**, İndirilme Tarihi: 1 Aralık 2007, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>.
- DURMAZUÇAR, Vedat, (2003, Eylül), **Ortadoğu’da Suyun Artan Stratejik Önemi**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Dünya Gazetesi**, (1 Nisan 2005), “Manavgat Suyu İçin Geri Sayım Başladı”.
- Dünya Su Forumu, (2008), **5. Forum: Su için Farklılıkların Birleştirilmesi**, İndirilme Tarihi: 13 Mayıs 2008, <http://www.worldwaterforum5.org/index.php?id=1878&L=5>.

- Dünya Su Forumu, (2009), **Forum Programı**, İndirilme Tarihi: 16 Mart 2009, <http://www.worldwaterforum5.org/index.php?id=2196&L=5#c15837>.
- Dünya Su Konseyi, (2003, Mart), **Turkey Country Report Prepared for the 3rd World Water Forum**, World Water Council, ISBN:92-95017-064.
- EKEN, Güven, (2009), "Suyla İlgili Bildiğimiz Yedi Yanlış", **Doğa Derneği Raporu**, İndirilme Tarihi: 23 Mart 2009, <http://www.ensonhaber.com/saglik/192619/suyla-ilgili-dogru-bildigimiz-7-yanlis.html>.
- ERCİYES, Erdem, (2004, Şubat), **Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**, İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.
- ERGÜZELOĞLU KİLİM, Esra, Mustafa ŞENER, (2008, 24–25 Ekim), **Su Politikadır: Küresel Su Politikalarının Ulusal ve Yerel Ölçekte Yansımaları**, Mersin Kent Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri, İndirilme Tarihi: 23 Mart 2009, http://www.yayed.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=784&tipi=9&sube=0.
- EROĞLU, Veysel, (2003, 22 Mart), "Türkiye'nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi", **22 Mart Dünya Su Günü "Suyumuzun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları" Paneli**, Eresin Topkapı Otel, İstanbul: İndirilme Tarihi: 12 Kasım 2007, <http://www.dunyasugunu.org/2003.asp>.
- FAO, (2005, 5), Freshwater Withdrawal by Country and Sector, New Aquastat estimates, Population data: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, **2005, World Population Prospects: The 2004 revision, Highlights**, New York: United Nations, İndirilme Tarihi: 24 Nisan 2008, <http://www.fao.org>.
- Finansal Forum Gazetesi**, (12 Mayıs 2004), "Manavgat Suyunun Taliplisi Artıyor".
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2007), **GAP nedir?**, İndirilme Tarihi: 25 Kasım 2007, <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Sss/c1.html>.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2007, Ağustos), **Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Durum, GAP İdaresi'nin Faaliyetleri**,

- İndirilme Tarihi: 3 Kasım 2007, <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/sdurum.pdf>.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2008, Eylül), **Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Durum**, İndirilme Tarihi: 4 Nisan 2009, <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/sdurum.pdf>.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2008), **Dünya Su Konseyi, Uluslararası Hidrolik Enerji Birliği (IHA)**, İndirilme Tarihi: 17 Eylül 2008, <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D581997a/sukonsey.html>.
- GEMİ MÜHENDİSLERİ ODASI, (2003, 16 Haziran), **GAP Bölgesi İç Su Ulaşımı İnceleme Gezisi Raporu**, Hazırlayanlar: Metin Koncavar, Osman Kolay, Hür Fırtına.
- GIORDANO, Meredith Ann, (2002, 7 Mart), **International River Basin Management: Global Principles and Basin Practice**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Oregon State University, ABD.
- GLEICK, Peter H.,(2006, 12 Ekim), "Water Conflict Chronology", **Pacific Institute for Studies in Development, Environment, and Security**, İndirilme Tarihi: 8 Kasım 2007, <http://www.worldwater.org/conflictchronology.pdf>.
- GOOGLE, (2009), **Fırat ve Dicle Nehirleri**, İndirilme Tarihi: 14 Mayıs 2009, <http://maps.google.com/maps?ll=37239823,38.189543&z=8&t=h&hl=tr>
- GÖL, Ceyhun, (2005), **Su Kaynaklarının Yönetiminde Bütünsel Havza Planlama**, Ankara Üniversitesi Çankırı Orman Fakültesi, Havza Amenajmanı Anabilim Dalı, Çankırı.
- GÜRER, İbrahim, (2007, 11–13 Nisan), "Küresel Isınma, Türkiye'nin Su Kaynakları, Olası Etkileşim", **1. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi – TİKDEK 2007**, İTÜ, İstanbul: İndirilme Tarihi: 15 Kasım 2007, http://www.tikdek.itu.edu.tr/bildiriler/ibrahim_gurer.pdf.
- Hürriyet Gazetesi**, (10 Ocak 2005), "66 Yıllık Hatay Sorunu Bitti".
- JUNNOLA, Jill, (2004, 27 Mayıs), "Turkey/Syria/Iraq: Water Fights", **Energy Compass**, Energy Intelligence Group, Londra, İngiltere, Sayfa: 1.
- KAPAN, İsmail, (2007), **Suyun Stratejik Dalgaları**, İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılığı.

- KAPAN, İsmail, (2004, 22 Mart), “Büyük Ortadoğu Kavramı ve Bölgemizde Su Meselesi”, **22 Mart Dünya Su Günü Paneli- Ortadoğu’da Su Meselesi ve Türkiye**, Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı, İstanbul.
- KARAKILÇIK, Yusuf, Hüseyin Erkul, (2002), **Sürdürülebilir Akarsu Yönetimi ve Tersine Akan Nehir Asi**, Ankara: Detay Yayıncılık.
- KAYA, İbrahim, (1998), “The Euphrates-Tigris basin: An overview and opportunities for cooperation under international law”, **Arid Lands Newsletter**, Sayı 44, Montreal, Kanada: İndirilme Tarihi: 3 Kasım 2007, <http://ag.arizona.edu/OALS/ALN/aln44/kaya.html>.
- KIRAN, Abdullah, (2005), **Ortadoğu’da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı**, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KİBAROĞLU, Ayşegül, (2004), **Water For Sustainable Development In The Euphrates-Tigris River Basin**, İndirilme tarihi: 31 Mart 2009, <http://www.gap.metu.edu.tr/html/yayinlar/waterforsustainableAKibaroglu.pdf>.
- KİBAROĞLU, Ayşegül, Burcu İlker, (2003, 16–19 Ekim), “Sustainable Development of Irrigation Systems in The Southeastern Anatolia Project (GAP) Region”, **İkinci Ulusal Sulama Kongresi**, Sayfa: 33–41, İzmir: İndirilme Tarihi: 4 Kasım 2007, <http://www.gap.metu.edu.tr/html/yayinlar/sustainabledevforgapAKibaroglu.pdf>.
- KÜÇÜK, İsmail, (2007), **Su Kaynakları ve Etkileşim Süreci**, İndirilme Tarihi: 25 Kasım 2007, <http://www.ekolojistler.org/su-kaynaklari-ve-etkilesim-sureci-ismail-kucuk.html>.
- KÜPCÜ, Kadir, (2007), **Türkiye’de Sınıraşan Suların Geleceği ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.
- LORENZ, Frederick, Edward J. Erickson with Brian R. Shaw, Aaron T. Wolf and John F. Kolars, (1999), **The Euphrates Triangle, Security Implications of the Southeastern Anatolian Project**, cNational Defence University Press, Washington, D.C.: İndirilme Tarihi: 18

- Kasım 2007, http://www.gnkur.tsk/sarem/belgeler/2004/02ekim2004/analiz/rapor/turkiye/The_Euphrates_Triangle.pdf.
- MACQUARRIE, Patrick, (2004, 26 Şubat), **Water Security In The Middle East: Growing Conflict Over Development In The Euphrates-Tigris Basin**, Yayınlanmış doktora tezi, M.Phil International Peace Studies Trinity College, Dublin, İrlanda: İndirilme Tarihi: 3 Kasım 2007, http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/related_research/MacQuarrie2004.pdf.
- MARTZ, Nathan, (1994, Haziran), **Ataturk Dam and Environment**, Trade Environment Database Case Studies, İndirilme Tarihi: 4 Nisan 2009, <http://www1.american.edu/TED/ataturk.htm>.
- MERİÇ, B. Teoman, (2004), “Su Kaynakları Yönetimi ve Türkiye”, **Jeoloji Mühendisliği Dergisi**, sayı 28(1), s. 27–38.
- OĞUZ, Serhat, (20 Mart 2009), “Gelecekte Deniz Suyunu İçeceğiz”, **Milliyet Gazetesi**.
- ÖZ, Dilek Elvan, (2008), “Sınıraşan Su Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat ve Dicle İçin Bir Paylaşım Planı”, **TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi**, Sayfa: 532–538, 20–22 Mart 2008, Ankara: İndirilme Tarihi: 3 Ocak 2009, <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/9156.pdf>.
- ÖZİŞ, Ünal, Ferhat Türkman, Türkay Baran, Yalçın Özdemir, Yıldırım Dalkılıç, (Şubat 2004), “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Su Siyaseti”, **TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Haber Bülteni**, Sayı:115, İzmir, Emka Matbaacılık, s. 34–41.
- ÖZSOY, İbrahim, (2001, 9 Ekim), “Yeraltı ve Yerüstü Su Kaynaklarının Daha Etkin Kullanımına Olanak Sağlamak ve Komşu Ülkelerle Olan Su Sorununa Çözüm Bulmak Amacıyla Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Görüşmeler”, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 21, Cilt: 71, Yasama Yılı: 4, Dördüncü Birleşim, Ankara.
- PAMUKÇU, Konuralp, (2003), “Water Trade Between Israel and Turkey: A Start in the Middle East?”, **Middle East Policy**, Academic Research Library, University of Phoenix, Chicago, ABD.
- PAMUKÇU, Konuralp, (2000), **Su Politikası**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

- PAŞAOĞLU, Salih, (2005, 22 Mart), "ETKB Gündeminde Yenilenebilir Enerji ve Hidrolik Enerji", **Dünya Su Günü Konferansı**, İstanbul: İndirilme Tarihi: 12 Kasım 2007, <http://www.dunyasugunu.org/2005.asp>
- PETERSON, Scott, (2000, 18 Nisan), "Turkey's Plan For Mideast Peace Two Major Current Conflicts Are Stalled Over Water Issues. Turkey, With More Water Than It Needs, Has A Plan", **Christian Science Monitor**.
- QUENTIN, Peel, (2000, 5 Nisan), "Communication Gaps Hinder Dam Project: South-Eastern Anatolia Project", **Financial Times**, Londra, İngiltere.
- Radikal Gazetesi**, (26 Ekim 2005), "MGK Görüşü: Su, Bir Milli Güvenlik Sorunudur".
- Radikal Gazetesi**, (17 Mart 2006), "Selleri de AB önleyecek".
- Sabah Gazetesi**, (19 Nisan 2004), "Şaron'a Manavgat Abdesti".
- Sabah Gazetesi**, (16 Ekim 2005), "AB'nin Su Israrı".
- SALİHOĞLU, Serhat, (2006), "Dünya Su Konseyi Su Forumları ve İstanbul 2009", **Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, Sayı: 2006/3, İndirilme Tarihi: 21 Eylül 2008, <http://www.sendika.org/arsiv/su%20konseyi-2007-08-19.pdf>.
- SALTÜRK, Metin, (2006, Haziran), "Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 3, İstanbul: İndirilme Tarihi: 22 Mart 2007, http://www.harpak.tsk/sae/enstitu/enstitu/hakemli_dergi/guv_str_haziran2006.doc.
- SARICA, İsmail, (2001), Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri, **Akdeniz Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayfa: 154-204.
- STRATEJİK ARAŞTIRMA VE ETÜT MERKEZİ (SAREM), (2002, 10 Aralık), **Güvenlik Boyutunda Sınır Aşan Sular (Beyin Fırtınası)**, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı, Ankara.
- ŞEN, Zekai, (2005, 22 Mart), "İklim Değişikliği ve Su Kaynaklarına Etkisi", **22 Mart Dünya Su Günü "İklim Değişikliğinin Su ve Enerji Kaynaklarımıza Etkisi" Paneli**, Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı - Marmara Salonu, İstanbul: İndirilme Tarihi: 12 Kasım 2007, <http://www.dunyasugunu.org/2005.asp>.

- TACAR, Pulat, (1998), “Atatürk’ümüz Panelinde Yaptığı Konuşma-Türkiye’nin Sınıraşan Sularla İlgili Sorunları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 42, Cilt: XIV, Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı Özel Sayısı, İndirilme Tarihi: 10 Kasım 2007, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Print&DergilcerikNo=400&Yer=Dergilcerik>.
- TOMANBAY, Mehmet, (2000), “Turkey’s Approach To Utilisation of The Euphrates and Tigris Rivers”, **Arab Studies Quarterly**, Belmont, Sayı: 22, Sayfa: 79–101.
- TOPKAYA, Bülent, (1998, Temmuz), **Water Resources In The Middle East: Forthcoming Problems And Solutions For Sustainable Development of the Region**, Akdeniz Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Antalya: İndirilme Tarihi: 3 Kasım 2007, <http://www.akdeniz.edu.tr/muhfak/publications/gap.html>.
- TUNCA, İrfan, (2002), “**Sınıraşan Sular Konusunu Uluslararası Hukuk Kuralları ve Dünya Ülkelerinin Bu Konudaki Yaklaşımları Açısından İnceleyerek, Sınıraşan Suların Kullanımını Türkiye’nin Güvenliği Açısından Değerlendiriniz**”, Hava Harp Akademisi, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul.
- TÜİK, (2000), **2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları**, İndirilme Tarihi: 21 Eylül 2008, http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000Nufus_Kesin1.htm.
- TÜRKMEN, İlter, (5 Kasım 2005), “AB ve Sular Meselesi”, **Hürriyet Gazetesi**.
- TÜSİAD, (2008, Eylül), **Küresel Su Krizine Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı, Dünya Örnekleri Işığında Türkiye İçin Öneriler**, Yayın No: T/2008-09/470, İstanbul: Ersis Reklam, Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri, İndirilme Tarihi: 18 Eylül 2008, [http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/LHome/E53360D406946415C22574BF002EEED1/\\$FILE/sebeke_suyu.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/LHome/E53360D406946415C22574BF002EEED1/$FILE/sebeke_suyu.pdf).
- TÜSİAD, (2008, Eylül), **Türkiye’de Su Yönetimi, Sorunlar ve Öneriler**, Yayın No: T/2008–09/469, İstanbul: Ersis Reklam, Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri, İndirilme Tarihi: 18 Eylül 2008, <http://www.tusiad>.

org/tusiad_cms.nsf/LHome/011D5B8B9B8B5CAEC22574BF002FF557/\$FILE/su_yonetimi.pdf.

UÇAROL, Rifat, (1993), “Tarihte; Dicle-Fırat Nehirleri Basra Körfezi ve Çevresinde Önemli Gelişmeler”, Sebahattin Şen (Ed), (1993), **Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1. baskı, s. 361–399.

UĞURLU, Fatih, (2005), **Adana Mutabakatına Giden Süreç ve Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara

UHD-ILA, (2008), **About Us**, İndirilme Tarihi: 17 Eylül 2008, http://www.ila-hq.org/en/about_us/index.cfm.

UHD-ILA, (2004), **Excerpts From Various Legal Instruments That Support the Approach of the Rules, and Indicate Trends in Customary International Law**, İndirilme Tarihi: 8 Kasım 2007, <http://www.ila-hq.org/pdf/Water%20Resources/Water%20Resources%20FR%202004Sources.pdf>.

UITTO, Juha, Alfred DUDA, (2002, Eylül), “Management of Transboundary Water Resources: Lessons From International Cooperation for Conflict Prevention”, **The Geographical Journal**, Aralık 2002, Sayı:168, Academic Research Library, Sayfa: 365-378.

UNESCO, (2006), **Water, A Shared Responsibility**, The United Nations World Water Development Report 2, İndirilme Tarihi: 14 Nisan 2008, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001454/145405E.pdf>.

UYAR, Tanay Sıdkı, (2008, 19 Aralık), AB Uyum Sürecinde Türkiye’nin Su Politikaları, **İzmir’de Su Kaynakları Kalitesi ve Yönetimi Sempozyumu** KALDER, İzmir: İndirilme Tarihi: 31 Mart 2009, http://izmir.kalder.org/Tanay_Uyar.pdf.

VENTER, Al J.,(1998, Haziran), “The Oldest Threat: Water in the Middle East”, **Middle East Policy**, Academic Research Library, Londra, Sayfa: 126-136.

- Wall Street Journal**, (31 Temmuz 2000), "Water Sales Could Boost Turkey's Clout-Mideast Neighbors Fret About Position of Dependence", Eastern Edition, New York, ABD.
- Yeniçağ Gazetesi**, (28 Ekim 2005), "Zananın Hamisi Madam Mitterrand AB Ağzıyla Konuştu: Suları Silah Yaptınız".
- Yeraltı Suları Tüzüğü**, (1961, 8 Ağustos), Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 20.7.1961. No: 5/1465. Dayandığı Kanunun Tarihi: 16.12.1960, No: 167. Yayımlandığı Resmi Gazetenin Tarihi: 8.8.1961, No: 10875. İndirilme Tarihi: 9 Mart 2007 http://www.jgnk.tsk/mevzuat/bilgi/kanun_liste/PC2007_044.HM3.frameset.html.
- YILDIZ, Dursun, (23 Eylül 2007), "Sular Özelleştirilemez", **Cumhuriyet Gazetesi**, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- YILDIZ, Dursun, (5 Ocak 2009), "Gazze'nin Su Sorunu", **Cumhuriyet Strateji Dergisi**, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- YILDIZ, Gökalp, (2001), "Türkiye, Suriye ve Irak'ın Sınıraşan Sular Konusunda İleri Sürdükleri Tezler ve Yaklaşımlar", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı 370, Ankara
- YILDIZ, Nalân Demircioğlu, Sevgi Yılmaz, (2005), GAP Bölgesindeki Sulak Alanların Peyzaj Açısından Değerlendirilmesi, **GAP IV. Tarım Kongresi Bildirileri**, 21–23 Eylül 2005, Şanlıurfa, İndirilme Tarihi: 1 Aralık 2007, http://ziraat.harran.edu.tr/kongre/Bildiriler/1513_Nalan%20DEMIRCIOGLU%20YILDIZ.pdf
- YILMAZ, Selim, (2006), "Meta Fetişizminde Yeni Açılımlar", **Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, Sayı: 2006/3, İndirilme Tarihi: 21 Eylül 2008, http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/c528e25e1fdeaf9_ek.pdf?dergi=HABER_BÜLTENİ
- ZEHİR, Cemal, Mehtap Özşahin, (2003, 22 Mart), "Türkiye'nin Uluslararası Su Politikaları ve Sınıraşan Sular", **22 Mart Dünya Su Günü "Suyumuzun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları" Paneli**, Eresin Topkapı Otel, İstanbul: İndirilme Tarihi: 12 Kasım 2007, <http://www.dunyasugunu.org/2003.asp>

ZEHİR, Cemal, (2003), **Ortadoğu’da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına**, İstanbul: Su Vakfı Yayınları.